

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЗАПОРІЗЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Т.В. Шелеметьєва, Д.Ю. Мамотенко

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЗАПОРІЗЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Т.В. Шелемєтьєва, Д.Ю. Мамотенко

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Запоріжжя
2024

УДК338.48-021.387(477)(075.8)
Ш42

*Рекомендовано Вченою радою
Національного університету «Запорізька політехніка»
(протокол № 5 від 17 грудня 2024 року)*

Рецензенти:

Барна М. Ю. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, перший проректор Львівського торговельно-економічного університету.

Матвійчук Л. Ю. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Луцького національного технічного університету.

Шелеметьєва Т.В.

Ш42 Регіональна політика сталого розвитку туризму : Навчальний посібник. / **Т. В. Шелеметьєва, Д. Ю. Мамотенко.** – Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2024. – 275: с іл.

ISBN 978-617-529-485-7

У навчальному посібнику висвітлюються теоретичні основи регіональної політики сталого розвитку туризму; розглядаються особливості реалізації регіональної політики сталого розвитку туризму. Усі розділи містять лекційний матеріал, контрольні питання, практичні завдання та тести.

Навчальний посібник розрахований на здобувачів вищої освіти, аспірантів, науковців, викладачів, управлінців, керівників туристичних підприємств, працівників сфери туризму та рекреації.

УДК 338.48-021.387(477)(075.8)

ISBN 978-617-529-485-7

© Шелеметьєва Т.В., 2024

© Мамотенко Д.Ю., 2024

© Національний університет
«Запорізька політехніка», 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ	10
Тема 1. Поняття «сталий розвиток»: історія, теорії та принципи	10
1.1. Історія виникнення та еволюція концепції сталого розвитку	10
1.2. Основні поняття і визначення сталого розвитку	16
1.3. Основні принципи збалансованого (сталого) розвитку	19
1.4. Концепція сталого розвитку	20
<i>Контрольні питання</i>	23
<i>Тести</i>	23
Тема 2. Регіональна політика у сфері туризму	28
2.1. Регіональна політика як основа управління регіональним розвитком	28
2.2. Сутність, завдання та засоби реалізації регіональної політики у сфері туризму	38
2.3. Розвиток регіонального туризму в країні	43
<i>Контрольні питання</i>	48
<i>Тести</i>	48
<i>Практичне завдання</i>	50
Тема 3. Концепція сталого розвитку туризму	51
3.1. Складові концепції сталого розвитку	51
3.2. Основні передумови, концепції та стратегії сталого туризму	53
3.3. Основні показники (індикатори) сталого розвитку туризму	56
<i>Контрольні питання</i>	60
<i>Тести</i>	60
<i>Питання до семінарського заняття</i>	63
<i>Практичне завдання</i>	63
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	65

ТУРИЗМУ.....	65
Тема 4. Управління сталим розвитком туристичної	65
дестинації.....	
4.1. Сутність і значення сталого туризму туристичної	65
дестинації.....	
4.2. Принципи сталого розвитку туристичної дестинації.....	72
4.3. Концепція допустимого навантаження на туристичну	73
дестинацію.....	
<i>Контрольні питання.....</i>	<i>77</i>
<i>Тести.....</i>	<i>77</i>
<i>Практичні завдання.....</i>	<i>80</i>
Тема 5. Розробка регіональних програм розвитку	81
туризму.....	
5.1. Сутність та підходи до розробки регіональних програм	81
розвитку туризму.....	
5.2. Концептуальні основи регіонального плану розвитку	90
туризму	
5.3. Інструменти забезпечення сталого регіонального	97
розвитку туризму.....	
<i>Контрольні питання.....</i>	<i>107</i>
<i>Тести.....</i>	<i>107</i>
<i>Питання до семінарського заняття</i>	<i>114</i>
ТЕМА 6. Роль туристичних інформаційних центрів	115
(ТІЦ) в регіональній політиці сталого розвитку туризму	
6.1. Сутність, типи, основні цілі та завдання створення	115
туристично-інформаційних центрів.....	
6.2. Світовий досвід діяльності туристичних	125
інформаційних центрів.....	
6.3. Вітчизняна практика діяльності туристичних	136
інформаційних центрів.....	
6.4. Проблеми організації та функціонування туристичних	158
інформаційних центрів в Україні.....	
<i>Контрольні питання.....</i>	<i>159</i>
<i>Тести.....</i>	<i>160</i>
<i>Питання до семінарського заняття.....</i>	<i>161</i>
ТЕМА 7. Проблеми реалізації політики сталого	162
розвитку туризму в регіонах України	

7.1. Аналіз чинників, що стримують забезпечення сталого розвитку туризму в регіонах України	162
7.2. Характеристика стратегії розвитку туризму регіону.....	176
7.3. Розвиток туризму в регіонах південно-східної України..	183
<i>Контрольні питання</i>	214
<i>Тести</i>	215
<i>Практичні завдання</i>	217
КЕЙС-ЗАВДАННЯ.....	216
ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ	236
ЛІТЕРАТУРА.....	239
ДОДАТКИ.....	257

ПЕРЕДМОВА

Велике значення у впровадженні стратегії сталого розвитку є регіональна політика сталого розвитку, адже вона демонструє рівень готовності регіонів до зміни політики та устрою життя загалом відповідно до засад сталого розвитку.

Сталий розвиток є важливим фактором розвитку туризму – це розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. В Україні визначення поняття «сталий розвиток» на державному рівні зафіксовано у проекті Закону «Концепція переходу України до сталого розвитку» (1997 р.). У документі зазначається, що сталий розвиток – це процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умови збереження і поетапного відтворення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між її потенціалом і вимогами людей усіх поколінь [1, с. 212].

Прийнята Всесвітньою туристичною організацією (UNWTO) концепція розвитку сталого туризму покликана регулювати й вирішувати суперечності у взаємодіях між туристичними підприємствами, споживачами туристичних послуг і населенням туристичних дестинацій, що знаходять, а також утримують баланс між природоохоронними, соціальними та культурними аспектами туризму й сприяти впровадженню принципів сталого розвитку в усі сегменти туризму. Концепція сталого туризму ввійшла в науковий дискурс у 1990-х рр. і набула різних інтерпретацій.

Найважливіші теоретичні, методологічні та практичні питання регіональної політики досліджені в багатьох працях вітчизняних учених. Так, Герасимчук З. у монографії [2] досліджував теорію, методологію та практику регіональної політики сталого розвитку. Свида І. [3] вивчала головні цілі регіональної політики забезпечення сталого розвитку на сучасному етапі, визначення їх пріоритетності й шляхи долання перешкод у цьому напрямі.

Наукові аспекти реалізації сталого розвитку, принципи, концепції та механізми сталого розвитку туризму, досягнення на

практиці, заходи, які стимулюють сталий розвиток туризму в Україні розглянуті у працях вітчизняних та зарубіжних авторів. Лебедев І. [4] досліджував досвід Європейського Союзу й завдання для України щодо сталого розвитку туризму. Низку сучасних, науково-методичних і теоретичних підходів щодо встановлення концептуальних засад сталого розвитку туристичної діяльності розглянуті Ісаєнко В., Николаєвим К., Бабіковою К. та ін. [5]. Стратегічні напрями сталого розвитку туризму у Львівській області досліджені у статтях Роїк О. та Лущик М. [6]. Брич В. та Галиш Н. [7], котрі розглянули рівень упровадження аспектів сталого розвитку туризму як цілеспрямованого впливу на процеси формування й підтримки туристично-рекреаційного середовища в інтересах суспільства.

Навчальний курс «Регіональна політика сталого розвитку туризму» розрахований на студентів вищих навчальних закладів та ґрунтується на базових знаннях курсів «Організація туризму», «Економіка туризму», «Менеджмент туризму», «Державне управління розвитком туризму», «Туроперейтинг», «Рекреаційні ресурси», «Краєзнавство».

Навчальний посібник сформовано на основі праць відомих дослідників: З. Герасимчука, Д. Басюк, Н. Коржа, В. Семенова, Т. Ткаченко, Т. Шелеметьєвої, наукового співтовариства В. Ісаєнко, К. Николаєва, К. Бабікової, Г. Білявського та Смирнової І., Садовенко А., Масловської Л., Середи В., Тимочко Т. та ін.

Метою навчального посібника є узагальнення теоретичних основ та методологічних особливостей застосування системного підходу у вивченні регіональної політики сталого розвитку туризму для формування в студентів знань, умінь з'ясувати та вирішувати проблеми її реалізації в регіонах та Україні.

Особливу увагу приділено питанням, які дозволять оволодіти такими фаховими компетенціями:

- здатність застосовувати у професійній діяльності категорійно-термінологічний апарат, концепції, методи та інструментарій системи наук, що формують науковий базис туризму та рекреації.

- здатність до управління туристичним процесом у публічному секторі, в туристичній дестинації, туристичному

підприємстві на різних ієрархічних рівнях.

- здатність організувати діяльність та співпрацю суб'єктів регіонального, національного та міжнародного туристичних ринків на засадах сталого розвитку з урахуванням світового досвіду.

- здатність до аналізу, прогнозування, планування бізнес-процесів та геопросторового планування у сфері туризму та рекреації.

- здатність визначати привабливість природних, історико-культурних та рекреаційних ресурсів території на засадах сталості.

У першому розділі розглянуто теоретичні основи регіональної політики сталого розвитку туризму, історію виникнення та становлення концепції сталого розвитку, основні поняття, визначення та принципи збалансованого (сталого) розвитку, охарактеризовано регіональну політику як основу управління регіональним розвитком, розглянуто сутність, завдання та засоби реалізації регіональної політики у сфері туризму, проблеми забезпечення розвитку регіонального туризму, туристичного регіону як складову соціально-економічної системи, окреслено складові концепції сталого розвитку, основні передумови, концепції та стратегії сталого туризму, перелічено показники сталого розвитку туризму.

Другий розділ розкриває особливості реалізації регіональної політики сталого розвитку туризму, охарактеризовано складові управління сталим розвитком туристичної дестинації, сутність і значення сталого туризму, принципи сталого розвитку туристичної дестинації, концепцію допустимого навантаження на туристичну дестинацію, зазначено основні підходи до розробки регіональних програм розвитку туризму, концептуальні засади, методи планування та прогнозування розвитку туризму, розкрито роль туристичних інформаційних центрів (ТІЦ) у регіональній політиці сталого розвитку туризму, сутність, діяльність, послуги та продукти туристичних інформаційних центрів, світовий та вітчизняний досвід діяльності туристичних інформаційних центрів, особливості визначення проблем реалізації політики сталого розвитку туризму в регіонах та Україні.

У кінці кожного розділу наведено контрольні питання, тести,

практичні завдання. Запропоновано кейс-завдання та джерело інформації до його виконання. Матеріал навчального посібника супроводжується прикладами, наочним матеріалом у вигляді таблиць, рисунків та схем.

У списку літератури наводяться численні джерела навчально-наукових видань вітчизняних та зарубіжних авторів зі сталого туризму, регіональної політики як основи управління регіональним розвитком, сталого розвитку туристичної галузі, управління сталим розвитком туристичної дестинації.

Навчальний посібник призначений для здобувачів вищої освіти, може бути корисним викладачам, науковцям, фахівцям з управління туризмом та усім, хто цікавиться проблемами пов'язаними з регіональною політикою сталого розвитку туризму.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

ТЕМА 1. ПОНЯТТЯ «СТАЛИЙ РОЗВИТОК»: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЇ ТА ПРИНЦИПИ

План

1.1. Історія виникнення та еволюція концепції сталого розвитку.

1.2. Сутність та визначення поняття «сталий розвиток».

1.3. Основні принципи збалансованого (сталого) розвитку.

1.4. Концепція сталого розвитку.

Ключові слова: розвиток, збалансований (сталий) розвиток, поняття, визначення, конференції, принципи, історія, теорії, етапи, задачі сталого розвитку.

1.1. Історія виникнення та еволюція концепції сталого розвитку

Наприкінці першого десятиліття 21 століття світові лідери зібралися на сесію Генеральної Асамблеї ООН, щоб обговорити питання, які хвилюють усіх жителів планети. Адже, незважаючи на те, що вони залишаються етнічно інаціонально різними, люди всебільше зближуються, впливають один на одного і залежать один від одного. Багато в чому світова спільнота функціонує і розвивається за допомогою спеціальностворених міжнародних механізмів запевними спільно визначеними правилами.

Глобалізація, подібно надпотужному поясу, всебільше притягує колись розрізнених людей. У глобальному просторі, де скорочуються відстані, стискається час, люди з тривогою дивляться в майбутнє і намагаються будувати своє життя на основі тісного спілкування. У глобалізованому світі стає все більш очевидним, що країни стають заручниками глобальних проблем, які стосуються кожного. Експерти стверджують, що ці проблеми залежать від саморозвитку природи, її кругообігу і тих, хто безпосередньо впливає на навколишнє середовище, своєю діяльністю.

Але безперечним є факт, що самотужки жодна країна сама не впорається з такими проблемами, як кліматичні зміни, вичерпність невідновлюваних ресурсів, особливо енергоносіїв, забруднення повітря і води. Не можна поодиноці відвернути загрозу руйнівних воєн, приборкати міжнародний тероризм, подолати глобальні епідемії, ВІЛ/СНІД, туберкульоз та інші небезпечні масові захворювання.

Минуло більше десяти років, як світові лідери прийняли Декларацію тисячоліття. Де знаходиться людство, чи наблизилося воно до вирішення глобальних проблем і досягнення певних цілей? Документ ООН і Національна доповідь про людський розвиток свідчать про те, які позитивні зміни, які наблизять досягнення цілей розвитку тисячоліття в усьому світі. У той же час існують десятки країн, які розвиваються занадто повільно. Зокрема, темпи загального прогресу в досягненні конкретних цілей неприйнятні, оскільки бідним країнам, що розвиваються не тільки дозволено бути на рівні з розвиненими країнами, але навіть в якійсь мірі наблизитися до досяжної перспективи через брак ресурсів і багатьох інших причин. Це стосується мільйонів чоловіків і жінок, дітей, молоді та людей похилого віку. Глобальні проблеми загрожують людству як покарання за егоїзм сильної і багатой людини, це загарбницькі війни, які складають майже всю історію людства, насильство над іншими, подібними собі, і природою. Для глобалізованого світу, де люди взаємопов'язані і взаємозалежні, це надзвичайно небезпечно.

Розроблена на основі наукового вивчення великого масиву емпіричного матеріалу, детального аналізу практики і синтезу нових знань, вона стала науково-теоретичною і політичною основою для подальшого розвитку людської цивілізації. Роль головного модератора і координатора зіграла ООН, і в цьому її велика заслуга.

Ідею збалансованого розвитку взяли на озброєння у різних країнах, де розробляють стратегії сталого розвитку на глобальному, національному, регіональному, місцевому рівнях управління. Їхня реалізація у країнах всіх континентів дала позитивні результати, значно поліпшуючи управління в містах і

селах і забезпечуючи збалансованість економічного, соціального та екологічного розвитку. Кращі результати досягнуто там, де в розробленні й реалізації стратегій збалансованого місцевого розвитку та розгляді управлінських рішень щодо проблем, що стосуються як спільноти, так і окремої людини, беруть активну участь місцеві громади. У той же час масова і ефективна соціальна мобілізація для збалансованого місцевого розвитку можлива лише за умови усвідомлення широким загалом його концептуальних основ, шляхів реалізації, нормативно-правових, інституційних, матеріальних засад, внутрішніх і зовнішніх політичних та економічних умов.

Тому, якщо говорити про вирішення глобальних проблем, необхідно підкреслити роль світової спільноти, зокрема ООН, її внесок у сприйняття глобальних загроз, і в той же час реальні українські проблеми, стан рівноваги або дисбалансу в суспільному розвитку, а також те, що відбувається в Україні роль державних органів, органів загальної влади, неурядового сектора, громадянського суспільства.

Ідеї створення ідеальної моделі суспільства пропонували ще античні філософи. Так, одна з основних тем вчення Платона (428/7 р. до н. е. – 347 р. до н.е.) – створення «ідеальної», або «справедливої», держави. Не менш відомими є висловлювання учня Платона Аристотеля – автора трактату «Політика» (335–322 до н. е.), який містить початок соціальної та політичної філософії, політології та теорії управління.

Роботи Томаса Мора, автора книги «Утопія» (1516 р.) і Томазо Кампанелли, творця «Міста Сонця» (1602 р.) були також присвячені опису ідеальної держави, побудованої на принципах справедливості й сприяння стабільному розвитку суспільства. Збільшення можливостей людини зумовило народження ідеї про необмежене економічне зростання. Першим, хто висловив сумнів щодо ідеї безмежного людського розвитку, був англійський учений, священик, Томас Роберт Мальтус, автор праці «Есе про принципи народонаселення» (1798 р.), в якій він поклав початок теорії про обмеженість природних ресурсів. Однак ідеї Т. Мальтуса випередили свій час, і тоді їм не приділили потрібної уваги.

Кінець XIX-початок XX століття характеризується появою терміна і теорії «ноосфера». Термін був запропонований французьким вченим Едуардом Леруа, а ця теорія була запропонована видатним вченим В.І. Вернадським. Теорія ноосфери пояснює тісну взаємодію людини і природи. Однак, незважаючи на зростаючу увагу вчених до питання про взаємини людини і природи, ніяких змін у розвитку людства не відбулося, що є яскраво вираженим антропоцентризмом, навпаки, антропогенний тиск на природні екосистеми продовжував зростати. Стрімке зростання населення, народжуваність, розвиток атомної промисловості, «зелена революція», гонитва за надприбутками – це, ймовірно, лише деякі з моментів розвитку людства, які призвели до катастрофічної експлуатації природних ресурсів в 20 столітті. Надмірний вплив на навколишнє середовище ставав всебільш очевидним, і проблеми, які виникали, потрібно було вирішувати.

Першою віхою в історії становлення концепції збалансованого розвитку можна вважати Конференцію ООН з проблем навколишнього середовища, що відбулася в Стокгольмі у червні 1972 року. Саме на Стокгольмській конференції було вперше внесено до міжнародного порядку денного питання про взаємозв'язок між економічним розвитком і погіршенням стану навколишнього середовища. За підсумками конференції було прийнято Декларацію Конференції ООН з проблем навколишнього середовища, яка містила 26 принципів і план дій з 109 пунктів. У принципах вперше було наведено перелік законів з природоохоронної діяльності на державному та міжурядовому рівнях. Конференція в Стокгольмі поклала початок розвитку природоохоронної політики на державному рівні, а також природоохоронного руху в світовому масштабі.

У грудні 1972 року була створена Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП, або United Nations Environmental Program UNEP), яка залишається й сьогодні провідною установою у світі з проблем навколишнього середовища і представлена також і в Україні.

Десятьма роками пізніше, у жовтні 1982 року на засіданні Генеральної асамблеї ООН у Вашингтоні було прийнято

Всесвітню Хартію природи (The World Charter of Nature Defense)), в якій проголошується ряд принципів збереження природи, відповідно до яких будь-яка діяльність людини, що впливає на природу, має бути керованою і оціненою. У першому з принципів Хартії сказано: «Природу необхідно поважати і не порушувати її основні процеси».

У 1983 році Генеральна Асамблея ООН створила Міжнародну комісію з навколишнього середовища і розвитку (МКНСП, або World Commission on Environment and Development WCED). Головою Комісії стає прем'єр-міністр Норвегії Гру Харлем Брундтланд. До завдань Комісії входило розроблення основних принципів, показників збалансованого розвитку, а також глобальної еколого-економічної програми дій.

У 1987 році за результатами роботи Комісії Г. Х. Брундтланд була опублікована доповідь «Наше спільне майбутнє» («Our common future»), в якій і була представлена нова концепція збалансованого розвитку, як альтернатива розвитку, що базується на необмеженому економічному зростанні. У доповіді «Наше спільне майбутнє» було вперше точно визначено поняття збалансованого розвитку, що трактується як розвиток, за якого нинішні покоління задовольняють свої потреби, при цьому не ставлячи під загрозу можливість задовольняти потреби майбутніх поколінь.

Однак офіційне визнання ідеї, сформульованої в доповіді «Наше спільне майбутнє», відбулося лише в 1992 році, на Міжнародній Конференції ООН з Навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро. За підсумками роботи Комісії Г. Х. Брундтланд був прийнятий новий принцип світового розвитку, який одержав назву *збалансований (сталій) розвиток* (*sustainable development*).

Конференція в Ріо-де-Жанейро стала епохальною в історії людства, в ній взяли участь понад 17 тис. представників з 179 держав. Така безпрецедентна за масштабами та змістом подія стала можливою через стрімке погіршення глобальної екологічної ситуації. За підсумками конференції була прийнята Декларація, яка підтверджувала Декларацію Конференції ООН з проблем навколишнього середовища, прийняту в Стокгольмі 16

червня 1972 року, та містила 27 принципів збалансованого розвитку.

Другим документом, прийнятим на Конференції в Ріо-де-Жанейро, став «Порядок денний на XXI століття» (Agenda 21), в якому кожній країні було рекомендовано розробити національну стратегію збалансованого розвитку з урахуванням необхідних природоохоронних заходів.

Подальшими міжнародними подіями, присвяченими проблемам збалансованого розвитку, стали Зустріч на вищому рівні «Планета Земля» + 5 (1997 р., Нью-Йорк), присвячена огляду та оцінці реалізації Порядку денного на XXI століття, і Всесвітній саміт ООН зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002 р.), на якому було представлено огляд десятирічного досвіду просування до збалансованого розвитку. *За підсумками Йоганнесбурзького саміту було прийнято два документи: Йоганнесбурзька декларація зі збалансованого розвитку та План виконання рішень Порядку денного на XXI століття.* Особливий пріоритет був наданий соціальним проблемам збалансованого розвитку: подоланню бідності, розвитку охорони здоров'я, особливо санітарії, забезпеченню чистою питною водою та ін. Значну увагу було приділено проблемі втрати біорізноманіття. На Йоганнесбурзькому саміті також обговорювали нові проблеми, про які не йшлося на Конференції в Ріо-деЖанейро, серед яких – торгівля, глобалізація та фінансування збалансованого розвитку.

Отже, наприкінці минулого тисячоліття людство обрало нову парадигму розвитку – збалансований розвиток. Докази ірраціональності концепції розвитку в напрямку необмеженого економічного зростання і неминучості його катастрофічного кінця не заперечні. Майбутній розвиток людства передбачає збалансовану соціальну та економічну складову, що враховує потенціал біосфери. Здійснення збалансованого розвитку в рамках концепції є складним базовим завданням, від вирішення якого залежатиме майбутнє всього людства [8].

1.2. Сутність та визначення поняття «сталий розвиток»

Сьогодні сила ідеї сталого розвитку пояснюється тим, що вона відображає і в той же час заохочує зміни, приховані в нашому баченні взаємозв'язку між економічною діяльністю людини і світом природи – замкнутої екосистемою з обмеженими матеріальними ресурсами, які неможливо збільшити. Однією з умов сталого розвитку є те, що потреби економічної діяльності в зовнішній екосистемі в оновленні сировини «наводі» і поглинанні відходів «навиході» повинні бути обмежені на тому рівні, який може підтримуватися цією екосистемою. Така зміна в баченні тягне за собою перехід від економічного принципу кількісного збільшення (зростання) до якісного нового напрямку майбутнього прогресу – принципу поліпшення (розвитку).

Термін «сталий розвиток» набув звучання після того, як у 1987 р. комісія ООН під керівництвом Гру Харлем Брунтланд (колишня прем'єр-міністр Норвегії) опублікувала звіт «Наше спільне майбутнє», в якому це *поняття визначалось як розвиток суспільства, що задовольняє потреби сьогодення, не приносячи при цьому в жертву здатності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.* Хоч таке визначення не назвеш беззмістовним, все ж воно було недостатньо конкретним, що саме й дозволило досягти широкого консенсусу.

Поняття «sustainable development» (сталий розвиток) означає розвиток суспільства без зростання, або якісне поліпшення без кількісного збільшення.

Сталий (стійкий) розвиток – це зобов'язання суспільства діяти у спосіб, що підтримуватиме життя, і дозволить нашим нащадкам жити комфортно у дружньому, чистому і здоровому світі.

«Сталий розвиток» – це розвиток, який відповідає потребам сучасності без завдання шкоди інтересам потреб майбутнього (Всесвітній комітет з питань довкілля і розвитку при ООН).

Стійкий розвиток – це можливість жити «на відсотки» з природного капіталу.

Сталість в теорії організації визначається як здатність системи функціонувати в стані, який наближений до рівноваги, в

умовах, постійно змінних факторів середовища.

Сталість першого роду – це властивість системи відтворюватись, повертаючись у вихідне положення.

Сталість другого роду означає перехід системи до нової рівноваги після виходу з попереднього стану рівноваги.

Рівновага та сталість є поняттями взаємопов'язаними, оскільки рівновага, являючись більш вузьким поняттям формує умову для сталості.

Сталість – це здатність системи ефективно виконувати функції, які не тільки забезпечують рівновагу (не руйнують) системи, але й здатні підтримати стійки напрямки її розвитку.

Таблиця 1.1. – Окремі визначення стійкого стану (СС) (sustainability - S), стійкого розвитку (СР) (sustainable development - SD) або схожих за змістом понять (екорозвиток, рівноважне природокористування) [9]

Автор, джерело	Визначення
Г.Е. Делай (Daly, 1990)	(SD) «Розвиток, при якому зростання не перевищує несучої здатності (carrying capacity) навколишнього середовища... можна вважати соціально стійким»
Міжнародний союз охорони природи ЮНЕП, Світовий фонд дикої природи (Каринцева А.И., 1997)	(S) Використання організму, екосистеми чи іншого відтвореного ресурсу на рівні його здатності до самовідновлення і відтворення
Р. Констанза (Constanza, 1991)	(S) Процес чи стан, підтримуваний наскільки завгодно довго
А. Янссон (Jansson, 1992)	(S) Підтримання загального природного капіталу на одному рівні незалежно від споживання
В.Г. Горшков, К.Я. Кондратьев, К.С. Лосев (Винокурові и др., 1998)	(СС) Поліпшення життя людей в умовах стійкості біосфери, тобто в умовах, коли господарська діяльність не породжує перевищення допустимого порога збурювання біосфери чи коли зберігається такий об'єм

	природного середовища, який здатний забезпечити стійкість біосфери з включенням у неї господарської діяльності людини
М. Стренг (1972) (Акімова и др., 1998)	(Екорозвиток) Екологічно орієнтований соціально- економічний розвиток, при якому зростання добробуту стану людей не супроводжується погіршенням середовища і деградацією природних систем
П.К. Жолдак (1983)	(Рівноважне природокористування) Суспільство контролює всі сторони свого розвитку, намагаючись, щоб сукупне антропогенне навантаження на середовище не перевищувало самовідновлюваного потенціалу природних систем
Комісія Брундтланд (Акімова и др., 1998)	(SD) Така модель соціально- економічного розвитку, при якій досягається задоволення життєвих потреб нинішнього покоління людей без того, щоб майбутні покоління були позбавлені такої можливості через вичерпання природних ресурсів і деградації навколишнього середовища
Ріо – конференція '92 (Hunter, 1994, Програма 1993)	Стійкий розвиток (SD) – це такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу спроможність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби

Задачі сталого розвитку охоплюють кілька ключових сфер, які взаємопов'язані і взаємодіють між собою для забезпечення довгострокового економічного зростання, соціальної справедливості та збереження навколишнього середовища. Згідно з концепцією сталого розвитку, ці завдання повинні бути реалізовані таким чином, щоб не ставити під загрозу можливості майбутніх поколінь для задоволення їхніх потреб.

Задачі сталого розвитку охоплюють такі сфери:

- економічну (зростання, ефективність, стабільність...);
- екологічну (здорове зовнішнє середовище, раціональне використання ресурсів...);
- соціальну (справедливість, соціальний мир, рівність, демократія, збереження національних культур...).

Задача досягнення сталості полягає в тому, щоб загальний запас капіталу не зменшувався а наступні покоління малий не менший потенціал для розвитку за попередників. В залежності від способу досягнення цієї цілі розрізняють концепції слабкої та сильної сталості [9].

1.3. Основні принципи збалансованого (сталого) розвитку

Основні принципи збалансованого (сталого) розвитку спрямовані на досягнення економічного, соціального та екологічного розвитку, який задовольняє потреби сьогодення без шкоди для можливостей майбутніх поколінь.

У Декларації Ріо-де-Жанейро з довкілля та розвитку (1992 р.) зазначено наступні принципи збалансованого (сталого) розвитку [8]:

– Кожен має право на здорове та продуктивне життя в гармонії з природою.

– Теперішнє та прийдешні покоління мають рівні права на це.

– Охорона довкілля має розглядатись як невід’ємна частина будь-якого процесу розвитку.

– Кожна країна має право використовувати власні ресурси, не здійснюючи вплив на довкілля за межами своєї території.

– Забруднювач повинен відшкодовувати збитки, завдані довкіллю (принцип «забруднювач платить»).

– Економічна діяльність має бути поєднана з принципом реалізації запобіжних заходів у сфері охорони довкілля.

– Держави повинні співпрацювати у сфері охорони довкілля.

– Скорочення масштабів бідності та несправедливих стандартів життя в різних частинах світу є інтегральною частиною збалансованого (сталого) розвитку.

– Держави повинні обмежувати та усувати моделі незбалансованого виробництва і споживання та сприяти впровадженню відповідної демографічної політики.

– Найефективніший спосіб розв’язання екологічних проблем – залучення всіх зацікавлених осіб. Держави повинні розвивати та заохочувати поінформованість населення та його участь в процесі прийняття рішень.

– Держави повинні розробити та впроваджувати ефективне законодавство у сфері охорони довкілля.

– До охорони довкілля мають залучатись усі соціальні групи.

– Мир, розвиток і охорона довкілля є взаємопов'язаними та нероздільними.

Ці принципи спрямовані на досягнення гармонійного розвитку, який дасть можливість задовольнити потреби сучасних поколінь, не порушуючи можливостей для майбутніх.

1.4. Концепція сталого розвитку

Сутність концепції сталого розвитку полягає в тому, щоб забезпечити баланс між економічним зростанням, соціальним прогресом та охороною навколишнього середовища. Вона полягає в досягненні таких цілей, які відповідають на потреби сучасних поколінь, не ставлячи під загрозу можливості задоволення потреб майбутніх.

У центрі концепції сталого розвитку – збереження *людини* як біологічного виду та прогресивний розвиток її як особистості.

З урахуванням причинно-наслідкових зв'язків можна виділити три *рівні цілей стратегії сталого розвитку*:

1. *Генеральна мета* – збереження людства;

2. *Забезпечувальні цілі* – збереження умов, у яких може існувати і розвиватися людство;

3. *Підтримувальні цілі* – збереження біосфери та локальних екосистем, які підтримують, зокрема, умови існування людства.

Фактори ризику для стратегії сталого розвитку. Умовно фактори ризику можна поділити на *неантропогенні* – тобто ті, що не залежать від самої людини, і *антропогенні* – ті, що викликані її діяльністю.

Неантропогенні фактори ризику. Причини впливу неантропогенних факторів лежать поза сферою діяльності людини. Як правило, це *космічні* або *геопланетні* фактори.

Антропогенні фактори ризику. Причини впливу цієї групи факторів прямо чи опосередковано залежать від діяльності людини. Зазначені фактори умовно можна поділити на дві групи: фактори *прямої* та *непрямої* дії. *Фактори прямої дії* створюють

ризик або взагалі ставлять під сумнів існування цивілізації безпосередньо внаслідок дій людей. До факторів прямої дії відносять *військові конфлікти, терористичні акти, техногенні катастрофи*, які можуть мати глобальні або регіональні наслідки.

Фактори непрямої дії обумовлені вторинними наслідками діяльності людини. Найбільш наявним проявом цього можна вважати екологічні наслідки господарської діяльності.

Саме група факторів *непрямої дії* становить найбільшу загрозу не тільки забезпеченню сталого розвитку але й самому існуванню людства. І саме ця група факторів має стати головним предметом вивчення заради формування цілей і заходів забезпечення сталого розвитку людства.

Основною проблемою є динамічний характер порушення сталого стану системи «природа-суспільство». Неможливо раз і назавжди досягти певного стану в обох підсистемах, які її утворюють, тобто в природі і суспільстві. Серед основних розбалансовуючих факторів соціальної системи слід назвати:

– *постійне зростання населення*. Це один із найголовніших факторів, який неупинно збільшує питоме екологічне навантаження на локальні екосистеми і всю біосферу планети в цілому. За минулі два століття на цей фактор, окрім природної народжуваності населення, почало суттєво впливати значне збільшення середньої тривалості життя людини.

– *швидка якісна зміна антропогенних факторів впливу*. Види порушення природних систем (матеріальні та енергетичні інгредієнти впливу) змінюються такими темпами, що компоненти екосистеми (біологічні види та їх співтовариства) не встигають до цього пристосуватися;

– *збільшення темпів міграції населення планети*. Інтенсивне зростання комунікаційної (у тому числі, транспортної) діяльності людини значною мірою змінює природні процеси метаболізму планети (тобто обмін речовин, енергії та інформації). Природні системи не встигають перебудуватися і прилаштуватися до таких турбулентних умов.

– *суттєве збільшення кількості виробництва енергії на планеті*. Кінець XX століття та початок XXI явно

продемонстрували реальну загрозу порушення енергетичної системи планети.

Проблема забезпечення сталого розвитку суспільства безпосередньо пов'язана з цілим комплексом економічних і соціально-економічних характеристик (виробництво національного доходу на душу населення; зайнятість населення; чисельність населення, що живе за межею бідності; рівень захворюваності; середня тривалість життя та ін.). це означає, що параметри, які характеризують сталий розвиток, мають охоплювати як *соціальний*, так і *економічний* вектори. Причому в кожному з них надзвичайно важливу роль для підтримання фізіологічних функцій людини відіграють екологічні фактори (якість продуктів харчування і питної води, чистота повітря для дихання та ін.) або формування особистісних властивостей «соціо-» (інформаційний контакт із цілісними природними системами). Однак цим роль природного середовища не вичерпується. Є всі підстави для виділення самостійного екологічного блоку серед факторів, що формують уявлення про сталий розвиток. Цей блок складають власне екологічні, тобто життєзабезпечувальні функції природи.

Таким чином, проблема забезпечення сталого розвитку суспільства лежить у площині трьох базових сфер: *соціальної, економічної та екологічної*.

При цьому цілі, що характеризують стан підсфер, можуть передбачати:

– *В економічній сфері*: середньостатистичний дохід на одного жителя, економічне зростання; економічну ефективність; стабільність економічних систем, ін.;

– *У соціальній сфері*: матеріальну забезпеченість населення; рівень освіти; стан здоров'я; рівень розвитку мистецтв, спорту, культури, ін.;

– *В екологічній сфері*: екологічну ємність (асиміляційний потенціал) природних систем; рівновагу і цілісність екосистем; біорізноманіття; якість природних ресурсів; ступінь впливу на екосистеми, ін.;

– *У соціально-економічній підсфері*: рівень зайнятості населення; соціальну справедливість у розподілі доходів і

матеріальних благ; соціально-економічну мотивацію; співвідношення між максимальною і мінімальною зарплатою, ін;

– У *еколого-економічній підсфері*: якість середовища існування людини; можливості інформаційного контакту людини з природними системами; рівень розвитку екологічної етики; ступінь соціальної справедливості в розподілі екологічних благ у суспільстві, включаючи взаємини між поколіннями.

– У *соціально-екологічній підсфері*: народжуваність і смертність, захворюваність тощо;

– У *соціально-еколого-економічній підсфері*: індекс людського розвитку.

Сталий розвиток може розглядатися з різних аспектів і в контексті різних підходів, залежно від того, які саме цілі та пріоритети ставляться перед суспільствами, урядами, бізнесом і громадянами [10].

Контрольні питання

1. Дайте визначення поняттю «сталий розвиток».
2. Які складові включає в себе концепція сталого розвитку?
3. Вихідні положення концепції сталого розвитку.
4. Розкрийте сутність сталого розвитку в туризмі.
5. Проаналізувати праці вчених, які займались проблемою сталого розвитку.
6. Сформулювати необхідність впровадження стратегії сталого розвитку?
7. Коли вперше була сформульована концепція сталого розвитку?
8. Коли було вперше створено Комісію ООН зі сталого розвитку?
9. Які важливі рішення були прийняті за підсумками роботи Комісії ООН?
10. Яка організація вперше запропонувала і взяла на себе впровадження концепції збалансованого (сталого) розвитку?
11. Які проекти по розробці індикаторів сталого розвитку можна виділити?
12. Дайте визначення індикатор сталого розвитку?

Тести

1. Коли виникли ідеї сталого розвитку?
 - а) на початку XIX століття;
 - б) після закінчення Першої світової війни;
 - в) наприкінці XX століття;
 - г) усі відповіді неправильні.
2. У чому полягає актуальність сталого розвитку?
 - а) сталий розвиток є альтернативою нинішньому незбалансованому розвитку;
 - б) сталий розвиток стосується усіх сфер людського життя;
 - в) сталий розвиток стосується усіх людей;
 - г) усі відповіді правильні.
3. Що означає поняття «сталий розвиток суспільства»?
 - а) стабільність економічного зростання;
 - б) підвищення рівня матеріального добробуту населення;
 - в) збалансованість економічного, екологічного та соціального компонентів розвитку;
 - г) сталий розвиток соціально-економічної бази суспільства.
4. Що означає поняття «глобалізація» ?
 - а) розвиток міжнародних відносин між усіма країнами світу;
 - б) наслідки глобального потепління;
 - в) намагання США поставити себе над усіма країнами світу;
 - г) посилення взаємозв'язку між усіма країнами світу;
 - д) усі відповіді неправильні.
5. Що означає поняття «ноосфера» ?
 - а) розуміння цілісності людського розуму і планети Земля;
 - б) сфера усього живого на землі;
 - в) найвищі шари земної атмосфери, де починається спілкування людей з космосом;
 - г) усі відповіді неправильні.
6. Що є предметом науки «демографія»?
 - а) поширення демократичних процесів у світі;
 - б) вивчення досвіду демократичних перетворень у різних країнах;

- в) дослідження життя різних етносів;
 - г) стан та тенденції розвитку населення Землі.
7. Що означає поняття «техносфера»?
- а) виробнича, будівельна та науково-технічна діяльність;
 - б) інноваційна та науково-технічна сфера у технополісах;
 - в) планетарний простір, що знаходиться під впливом технічної та інструментальної діяльності людей;
 - г) усі відповіді неправильні.
8. Що означає поняття «біосфера»?
- а) сфера діяльності, сформована лише на основі біологічних компонентів;
 - б) сфера усього живого;
 - в) сфера спілкування людини з природою;
 - г) усі відповіді неправильні.
9. Що означає поняття «соціосфера»?
- а) сфера існування соціуму;
 - б) сфера особистісного життя людей;
 - в) спілкування людей у виробничій сфері;
 - г) усі відповіді неправильні.
10. Що означає поняття «екосфера»?
- а) екологія;
 - б) частина території землі з небезпечним забрудненням, що вимагає термінового втручання людей;
 - в) єдина (загальна) система взаємодії людей з природою;
 - г) усі відповіді неправильні.
11. Представницьким органом ООН є:
- а) Генеральна Асамблея;
 - б) Рада безпеки;
 - в) Секретаріат;
 - г) ЕКОСОП.
12. Визначте тип організації, до якої належить ООН:
- а) галузева;
 - б) універсальна;
 - в) регіональна;
 - г) закрыта.
13. ООН була заснована в:
- а) 1919 р.;

- б) 1945 р.;
- в) 1949 р.;
- г) 1958 р.

14. Визначте головну мету утворення ООН:

- а) розвиток дружніх відносин між націями на ґрунті поважання принципу рівності і самовизначення народів;
- б) міжнародне співробітництво з вирішення проблем економічного; соціального, культурного й гуманітарного плану;
- в) підтримка міжнародного миру та безпеки;
- г) формування центру узгодження зусиль націй для досягнення спільних цілей.

15. Головними органами ООН є (визначте цілком правильну добірку):

- а) Генеральна Асамблея, Рада безпеки, ЮНКТАД, ЮНЕСКО, Міжнародний суд, Рада з опіки;
- б) Генеральна Асамблея, Рада безпеки, ЮНЕСКО, ЕКОСОП, МВФ, Секретаріат;
- в) Генеральна Асамблея, Рада безпеки, ЮНКТАД, ЮНІДО, Міжнародний суд, Секретаріат;
- г) Генеральна Асамблея, Рада безпеки, ЕКОСОП, Міжнародний суд, Рада з опіки, Секретаріат;
- д) Генеральна Асамблея, Рада безпеки, ЮНКТАД, ЕКОСОП, Міжнародний суд, Секретаріат.

16. У якій з наведених організацій системи ООН головною метою є охорона довкілля?

- а) ЮНКТАД;
- б) ЮНЕСКО;
- в) ЮНЕП;
- г) ЮНІСЕФ.

17. На якій конференції було прийнято «Порядок денний на XXI століття»?

- а) на конференції ООН з навколишнього середовища в Стокгольмі в 1972 р.;
- б) на конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992 р.;
- в) на Всесвітній зустрічі на вищому рівні зі сталого

розвитку в Йоганнесбурзі в 2002 р.;

г) усі відповіді неправильні.

18. В чому основний зміст Декларації Ріо?

а) характеристика стану екологічних проблем;

б) визначення прав та обов'язків держав світу у межах концепції сталого розвитку;

в) визначення основних способів реалізації концепції сталого розвитку;

г) характеристика обмеженості моделей виробництва, які не відповідають сталому розвитку.

19. В якому році був проведений саміт зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі ?

а) 1992 р.;

б) 2000 р.;

в) 2002 р.;

г) 2008 р.

20. Саміт тисячоліття був проведений в:

а) 1992 р.;

б) 2000 р.;

в) 2002 р.;

г) 2008 р.

21. Цілі розвитку тисячоліття були прийняті на:

а) конференції в Ріо-де-Жанейро в 1992 р.;

б) на спеціальній сесії Генеральної асамблеї ООН в 1997 р.;

в) на Саміті тисячоліття в 2000 р.;

г) на Всесвітній зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі в 2002 р.

22. План виконання рішень щодо реалізації концепції сталого розвитку був прийнятий на:

а) на конференції в Стокгольмі в 1972 р.;

б) на Саміті тисячоліття в 2000 р.;

в) на Всесвітній зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі в 2002 р.;

г) на конференції в Ріо-де-Жанейро в 1992 р.

ТЕМА 2. РЕГОНАЛЬНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ТУРИЗМУ

План

2.1. Регіональна політика як основа управління регіональним розвитком.

2.2. Сутність, завдання та засоби реалізації регіональної політики у сфері туризму.

2.3. Розвиток регіонального туризму в країні.

Ключові слова: регіональна політика, регіон, державна регіональна політика, соціальна політика, податкова політика, принципи регіональної політики, регулювання, сфера туризму, регіональне управління, сутність, завдання, засоби реалізації.

2.1. Регіональна політика як основа управління регіональним розвитком

Базова сутність управління регіональним розвитком полягає у створенні умов для сталого, збалансованого і ефективного розвитку територій, з урахуванням їхніх специфічних економічних, соціальних, культурних та екологічних характеристик. Управління регіональним розвитком є багатофункціональним процесом, що включає планування, організацію, реалізацію та моніторинг різноманітних ініціатив і заходів для досягнення цілей розвитку регіону.

Головною метою регіональної політики є забезпечення збалансованого та сталого розвитку територій з урахуванням їхніх специфічних потреб і можливостей, а також зменшення соціально-економічних і територіальних диспропорцій між різними регіонами.

Державна регіональна політика – це система заходів і дій, що вживаються державою з метою стимулювання економічного, соціального та інфраструктурного розвитку окремих регіонів країни. Вона передбачає планування, організацію, фінансування та моніторинг розвитку різних територій для забезпечення збалансованого і сталого розвитку всіх частин країни, зокрема тих, які мають низький рівень розвитку або стикаються з різними проблемами.

Невпинне зростання значення ліберальної моделі –

дозованого втручання держави й органів місцевого самоврядування у ринкову економіку – обумовлене недосконалістю ринку (циклічний розвиток економіки, екологічні наслідки господарської діяльності, безробіття, соціальний диспаритет населення). Державна влада й органи місцевого самоврядування мають сприяти приватному підприємництву, пом'якшувати соціальні, екологічні, оборонні, етнокультурні та інші проблеми, з якими стикається регіональна економіка. Регіональна політика регулювання (регулювання регіонального розвитку) активно проявилось значно пізніше ніж регулювання економіки в цілому, і, спочатку, у великих за площею території країнах: СРСР, США, Китаї, Канаді, Австралії. Державне регулювання регіонального розвитку має право на життя за будь якої системи господарювання, адже без нього у регіонах існували би хаос, анархія та стихія. Регіональна політика визначається наступними напрямками її проведення:

Соціальна політика – це система заходів, ініціатив і стратегій, які розробляються і реалізуються державою та іншими інституціями з метою покращення соціальних умов життя населення, підвищення рівня добробуту та забезпечення соціальної справедливості. Вона охоплює різні аспекти життя громадян, зокрема забезпечення доступу до основних соціальних послуг (охорона здоров'я, освіта, житло, соціальний захист) та регулювання соціальних відносин в межах суспільства.

Податкова політика – це сукупність принципів, заходів і рішень, які визначають організацію та функціонування податкової системи держави, а також напрямки її розвитку. Метою податкової політики є забезпечення ефективного та справедливого збирання податків, що дозволяє фінансувати державні витрати, сприяти економічному розвитку та досягати соціальних і економічних цілей. Податкова політика охоплює податкові ставки, податкові пільги, податкові інструменти та методи адміністрування податків. Вона є важливим інструментом державного регулювання економіки та соціальних процесів і має значний вплив на економічну стабільність, соціальну справедливість та загальний рівень добробуту громадян.

Трансфертна (бюджетна) політика це система заходів,

стратегій і рішень, які визначають управління державними фінансами, включаючи формування, розподіл та використання державного бюджету з метою досягнення економічних і соціальних цілей держави. Вона охоплює всі аспекти взаємодії держави з економікою через бюджетні витрати та податкові надходження, а також використання фіскальних інструментів для стабілізації економіки.

Основна мета бюджетної політики — це ефективне управління державними фінансами для забезпечення стійкого розвитку економіки, підтримки соціальних програм, розвитку інфраструктури та забезпечення фінансової стабільності держави.

Тарифна (цінова) політика – це сукупність заходів, що визначають правила та стратегії встановлення цін на товари і послуги в економіці, а також регулювання тарифів (плат за послуги) на продукцію та послуги, які надаються державними або монопольними підприємствами, зокрема в таких сферах, як енергетика, транспорт, зв'язок, водопостачання тощо.

Тарифна і цінова політика має важливе значення для регулювання економічних відносин у різних секторах і забезпечення економічної ефективності. Вона допомагає державі управляти цінами на важливі товари та послуги, які мають стратегічне значення для національної економіки, а також сприяє досягненню соціальних та економічних цілей.

Інвестиційна політика – це сукупність стратегій, заходів і рішень, що приймаються державою або компаніями для залучення інвестицій в економіку з метою стимулювання розвитку, модернізації інфраструктури, збільшення виробничих потужностей та досягнення економічного зростання.

Інвестиційна політика охоплює як державні, так і приватні інвестиції і має на меті створення сприятливих умов для довгострокових капіталовкладень в різні сектори економіки: промисловість, інфраструктуру, технології, науку, енергетику та інші. Вона включає в себе як напрями державної політики, так і практики компаній, спрямовані на залучення капіталу, ефективне його використання та забезпечення стабільного економічного середовища.

Кредитна політика – це система заходів, стратегій та

рішень, що визначають правила та умови надання кредитів як на рівні окремих фінансових установ (банків), так і в межах державної політики з регулювання кредитних відносин у країні. Кредитна політика включає в себе встановлення умов для надання позик, управління ризиками, формування ставок за кредитами, а також контроль за ліквідністю та фінансовою стабільністю кредитних установ.

Вона регулює, як банки та інші фінансові установи взаємодіють із позичальниками, і має на меті забезпечення стабільності фінансової системи, а також стимулювання або обмеження кредитування залежно від економічної ситуації.

Структурна політика – це сукупність заходів, спрямованих на зміну та вдосконалення структури економіки країни або регіону з метою забезпечення її стійкого розвитку, підвищення ефективності виробництва, конкурентоспроможності та адаптації до нових економічних умов.

Основний акцент структурної політики полягає на перерозподілі ресурсів між різними секторами економіки, розвитку нових галузей, зниженні регіональних диспропорцій, вдосконаленні технологій та забезпеченні інновацій, а також поліпшенні соціальних і економічних умов.

Інституціональна політика – це сукупність заходів, стратегій і рішень, спрямованих на формування, вдосконалення та регулювання інститутів, що визначають соціально-економічні, політичні та правові взаємодії в суспільстві. Інститутами в даному контексті є формальні та неформальні організації, правила та норми, які структурують поведінку людей і організацій у різних сферах життя, таких як економіка, політика, право, культура, освіта тощо.

Інституціональна політика спрямована на створення або зміну інститутів, які забезпечують стабільність, ефективність, справедливість і прозорість в управлінні державою, економікою та суспільними процесами. Вона може включати реформи, зміни в законодавстві, створення нових інститутів або вдосконалення існуючих.

Демографічна політика – сукупність заходів і стратегій, що розробляються урядом або іншими державними органами з

метою управління чисельністю та структурою населення країни. Основним завданням демографічної політики є досягнення оптимальних умов для забезпечення сталого розвитку суспільства, підтримання балансів між народжуваністю, смертністю, міграцією та соціально-економічними факторами, що визначають демографічні процеси.

Демографічна політика охоплює широкий спектр питань, пов'язаних із народжуваністю, смертністю, віковою структурою населення, міграцією, а також збереженням і поліпшенням якості життя населення.

Екологічна політика – це система принципів, заходів і стратегій, що розробляються урядом та іншими державними органами для збереження навколишнього середовища, раціонального використання природних ресурсів і забезпечення сталого розвитку.

Недержавна регіональна політика – це сукупність ініціатив, заходів і стратегій, які реалізуються неурядовими організаціями, місцевими громадами, приватним сектором і іншими недержавними акторами на рівні конкретного регіону з метою вирішення соціальних, економічних, екологічних та культурних проблем цього регіону. Така політика не залежить від державних органів, але може взаємодіяти з ними і доповнювати державні ініціативи, впливаючи на розвиток регіонів.

Недержавна регіональна політика є важливою складовою частиною загальної стратегії розвитку, яка допомагає регіонам досягати більшої самостійності, ефективності і стійкості в умовах глобалізації та децентралізації.

Принципи регіональної політики України визначають основні підходи та орієнтири, на яких базується державна стратегія розвитку регіонів. Вони спрямовані на забезпечення збалансованого розвитку всіх територій країни, з урахуванням їхніх соціально-економічних особливостей, культурних традицій та природних умов. Основними принципами регіональної політики України є:

– принцип соціальної справедливості в регіональному аспекті полягає в тому, що громадяни і соціальні групи повинні мати рівні можливості одержання роботи, доходів і суспільних

благ незалежно від місця проживання. Реалізація цього принципу (чи ідеї «територіальної солідарності») вимагає перерозподілу фінансових ресурсів від більш благополучних до менш благополучних;

- принцип демократизму – реальна участь громадян, територіальних громад, регіональних співтовариств у здійсненні управління місцевими та регіональними справами, у вирішенні питань загальнодержавного значення;

- у принципі консенсусу – функціонування постійного механізму пошуку компромісів та згоди між різними рівнями влади, що забезпечить легітимність;

- принципи субсидіарності – всі питання управління вирішуються на тому рівні, на якому вони виникають, соціальні та управлінські послуги населенню мають надаватися на максимально низькому рівні, на якому можна забезпечити їх належний об'єм та якість;

- принцип збалансованості повноважень і відповідальності – органи управління, які ухвалюють рішення, мають відповідати за ці рішення і перед державою, і перед регіональним співробітництвом, територіальною громадою.

На сучасному етапі розвитку України *до пріоритетних завдань регіональної економічної політики* слід віднести:

- оптимізацію структури господарства регіонів, що полягає у використанні ефективних форм господарювання на основі раціонального використання потенційних ресурсів: матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних і часових;

- об'єднання фінансових ресурсів регіональних бюджетів і бюджетів місцевого самоврядування для зміцнення фінансової основи розвитку економіки регіону;

- розвиток міжрегіонального і міжнародного економічного співробітництва;

- розширення повноважень і посилення відповідальності за регіональний розвиток місцевих органів влади, а також виконавчої влади в системі місцевого самоврядування;

- забезпечення розробки системної стратегії регіонального розвитку, що враховує регіональну специфіку.

Державна регіональна політика базується на здійсненні перерозподілу ресурсів для підтримки депресивних територій та розв'язання проблем, що за своїми масштабами є загальнодержавними. Уряд гарантує стандарт якості життя, визначений для кожного громадянина незалежно від місця його проживання. Необхідна для цього державна підтримка має надаватися на основі чітких критеріїв визначення територій, що потребують підтримки. Органи місцевого самоврядування теж повинні мати адекватні інструменти впливу на соціально-економічний регіональний розвиток.

У сучасній світовій економіці регіональна політика полягає у регіональному регулюванні як невеликих за розміром територій країни, так і величезних міждержавних утворень (ЄС) і детермінується такими видами:

Адміністративне регулювання – це розробка планів розвитку на короткі та середні терміни. Правове регулювання передбачає дотримання існуючих законів та нормативів.

Економічним регулюванням передбачається впровадження господарських заходів з боку держави, які мають цілеспрямований, стимулюючий характер у вигляді пільг, субсидій, дотацій тощо. Природне та екологічне регулювання покликане регулювати стратегічні перспективи та сталий розвиток регіонів.

У розвинутих країнах світу вже багато десятиліть існує територіальне законодавство, має широке розповсюдження індикативне планування регіонального розвитку і пряме (бюджетне) регіональне регулювання.

Індикативне планування – це:

1) процес формування системи параметрів (індикаторів), що характеризують стан і розвиток економіки регіону;

2) розробка заходів державного впливу на соціально-економічні процеси в регіонах з метою досягнення параметрів, які б відповідали державній соціально-економічній політиці. Індикатори (параметри) регіонального розвитку – це показники, що характеризують динаміку, структуру, та ефективність економіки регіону, екологічну ситуацію, стан фінансів, грошового обігу, регіональних ринків товарів та послуг, цінних паперів, рух

цін, зайнятість, безробіття, рівень життя населення, зовнішньоекономічні зв'язки.

Пряме (з центру) державне регіональне регулювання розвитку регіонів в сучасному світі поступається місцевому регулюванню, яке має реальніші важелі у регіональному плануванні, особливо щодо розвитку закладів освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, будівництва шляхів сполучення, аеропортів, систем водопостачання і водовідведення, житлового будівництва, об'єктів охорони навколишнього середовища.

Існує суттєва різниця між регіональним регулюванням та регіональним управлінням. *Регіональне регулювання* в умовах ринку проявляється як: правове регламентування, спеціальні фонди державної підтримки проблемних територій, прогнозування, комплексне регіональне планування, програмування, бюджетування, субсидування, державні замовлення, цільове програмування, цінове регулювання, контроль зайнятості населення та безробіття, моніторинг навколишнього середовища тощо.

Регіональне управління – це правове забезпечення економічних процесів шляхом декларування і регулювання прав власника, захисту підприємництва; організація економічного життя в регіоні, руху в ньому праці, товарів, капіталу, послуг; концентрація і розподіл ресурсів на найважливіших напрямках господарського розвитку регіону, стимулювання інвестиційних програм та інновацій. Регіональне управління маємо розглядати у двох формах - управління регіональним розвитком та управління функціонуванням регіону.

Управління регіональним розвитком – це діяльність у напрямку досягнення стратегічної мети, адаптації економіки регіону до умов зовнішнього середовища, до різних викликів та загроз, забезпечення реалізації порівняльних переваг регіону. Управління регіональним розвитком полягає у впливі суб'єкта управління (представників регіональної влади, у тому числі органів місцевого самоврядування) на об'єкти управління по спеціальних каналах передачі інформації. Від об'єкта до суб'єкта управління також по спеціальному каналу передачі інформації надходять дані про стан об'єкта управління, що є підставою для

подальшого прийняття управлінських рішень.

Управління функціонуванням регіону, як підсистема управління регіональним розвитком – це набір методів адміністрування діяльності регіональних, міських, районних служб, міського, міжміського транспорту, житлово-комунального господарства, служб соціального захисту населення, стягнення податків, розподілу бюджетних видатків тощо.

Близьким до управління функціонуванням регіону є поняття регіональний менеджмент – наука, що вивчає складові системи управління розвитком території, взаємозв'язок між ними при врахуванні дії об'єктивних економічних законів. Регіональний менеджмент реалізується в загальній соціально-економічній системі регіону як підсистема управління регіональним розвитком.

Структура управління регіону (У) покликана реалізовувати місію регіону (М), що можна записати як $У = r(M)$, чи, якщо виразити місію регіону через функції, що виконуються:

$$Y = f(I, E, C, EL, EK), \quad (1.1)$$

де I – інституціональна, E – економічна, C – соціальна, EL – екологічна, EK – етнокультурна функції регіону.

Систему управління можна виразити через механізм реалізації цілей:

$$Y = (Ц, C, \Phi), \quad (1.2)$$

де Ц – цілі розвитку; C – сукупність способів, засобів та дій, за допомогою яких досягаються цілі; Φ – факт досягнення цілі.

Таким чином, в руслі регіональної політики, *управління регіональним розвитком* має забезпечити:

– формування оптимальної вискоєфективної структури господарства регіонів, яка б вирішувала спільні регіональні та міжрегіональні проблеми розвитку, сприяла б при цьому розвитку одних регіонів і стримуванню інших;

– поживлення економіки регіонів за рахунок комплексного використання природноресурсного, виробничо-

економічного, науково-технічного та людського потенціалів, наявної інфраструктури, історико-культурних надбань і традицій, геополітичного становища регіонів;

- стимулювання розвитку певних галузей промисловості в одних регіонах і, одночасно, впровадження заходів щодо ліквідації цих галузей в неперспективних регіонах

- фінансове вирівнювання регіональних економік шляхом об'єднання фінансових ресурсів місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування;

- застосування об'єктивних критеріїв, гарантованих державою соціальних стандартів, нормативів мінімальної бюджетної забезпеченості;

- застосування договірних засад при визначенні спільних дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у стимулюванні регіонального розвитку, зокрема депресивних територій;

- обґрунтування та реалізація програм розвитку окремих регіонів з урахуванням стратегії диверсифікації внаслідок можливої зміни кон'юнктури або настанням економічної кризи;

- досягнення певної політичної мети, пов'язаної з децентралізацією влади, розмежуванням та розширенням функцій та повноважень центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

- формування інфраструктури підтримки управління регіональним розвитком через створення спеціальних інститутів, зокрема агентств регіонального розвитку, які б стали провідниками ефективної державної регіональної політики і політики територіальних громад;

- здійснення проектів по збереженню навколишнього середовища та реконструкції міст, підвищенню ролі регіонів у реалізації екологічної політики держави щодо рекреаційнотуристичних територій;

- адаптацію національного законодавства з питань регіональної політики до норм і стандартів Євросоюзу.

Принципи регіональної політики України спрямовані на досягнення збалансованого і сталого розвитку країни, що включає в себе децентралізацію управління, економічну ефективність,

соціальну справедливість, збалансованість розвитку територій, інноваційний підхід і активну співпрацю з міжнародними партнерами. Їх реалізація повинна забезпечити підвищення якості життя громадян у всіх регіонах і створити умови для сталого розвитку економіки та суспільства в цілому [11].

2.2. Сутність, завдання та засоби реалізації регіональної політики у сфері туризму

Актуальність розробки та реалізації регіональної політики у сфері туризму обумовлена низкою соціально-економічних, культурних та екологічних чинників, що визначають значення цієї галузі для сталого розвитку регіонів.

Класичним прикладом впливу туризму на розвиток території є французьке містечко Оссуа, що за 100 років (1861–1962 рр.) втратило більше половини населення й опинилося на межі вимирання. Традиційне заняття місцевого населення – сільське господарство – на цей час залишилося засобом існування тільки для чотирьох родин цього містечка. Місцева влада змінила орієнтацію на створення тут гірського туристичного центру. На початок 1980-х років були збудовані готелі на 700 місць, туристичні бази, траси та підйомники. Як наслідок, з'явилися нові робочі місця, збільшилась мережа підприємств торгівлі та громадського харчування. Населення містечка зросло на 42%. Цей центр удосконалює інфраструктуру й успішно розвивається й нині.

Регіональна політика – це система державних заходів, стратегій і програм, спрямованих на забезпечення збалансованого та сталого розвитку різних територій (регіонів) країни. Вона включає в себе прийняття рішень і реалізацію конкретних дій на різних рівнях управління (від центрального до місцевого) з метою зменшення соціально-економічних, інфраструктурних і екологічних диспропорцій між різними регіонами. Головною метою регіональної політики є досягнення економічної рівноваги, соціальної справедливості та територіальної інтеграції.

Головною передумовою ефективної регіональної політики є динамічний розвиток національної економіки, що дає змогу

перерозподіляти розміщення виробництва на користь менш розвинутих районів та областей, а її найважливішими аспектами – конкретний зміст, наукове і кадрове забезпечення.

Основним засобом реалізації довгострокової стратегії регіональної політики у сфері туризму є розробка та впровадження комплексних регіональних туристичних програм і проєктів, які базуються на чітко визначених цілях, стратегіях і завданнях. Ці програми повинні враховувати потенціал кожного регіону та специфіку його ресурсів, і бути спрямовані на сталий розвиток туризму з урахуванням економічних, соціальних і екологічних аспектів.

Основні завдання регіональної політики у сфері туризму полягають у створенні сприятливих умов для сталого розвитку туризму в різних регіонах країни, з урахуванням їх специфічних ресурсів, потреб та можливостей. Завдання регіональної політики охоплюють широкий спектр аспектів – від економічного зростання до екологічної сталості. Основні завдання регіональної політики у сфері туризму:

1. Зменшення регіональних диспропорцій у розвитку туризму. Забезпечення доступу до туристичних можливостей для населення в усіх регіонах, в тому числі для віддалених територій.

2. Створення сприятливих умов для інвестицій. Регіональна політика має за завдання залучати інвестиції в туристичний сектор, зокрема в інфраструктуру, розвиток готельного господарства, рекреаційні зони, культурні об'єкти тощо.

3. Розвиток інфраструктури туризму. Інфраструктура має відповідати сучасним вимогам якості, комфорту та доступності для різних категорій туристів.

4. Збереження природної та культурної спадщини. Розвиток туризму не повинен шкодити природним ресурсам і культурним пам'яткам. Це завдання передбачає реалізацію сталих практик туризму, таких як екологічний туризм і культурний туризм.

5. Підвищення конкурентоспроможності туристичних регіонів. Для цього важливо розробляти туристичні бренди, проводити маркетингові кампанії, брати участь у міжнародних

виставках та створювати онлайн-ресурси для просування регіонів.

6. Створення нових робочих місць та стимулювання місцевого бізнесу. Це передбачає підтримку місцевих підприємців через гранти, субсидії, податкові пільги та інші економічні інструменти.

7. Розвиток місцевих туристичних продуктів. Одним з важливих завдань є створення і популяризація місцевих туристичних продуктів, які базуються на природних, культурних та історичних особливостях кожного регіону. Це включає в себе створення туристичних маршрутів, фестивалів, культурних заходів, організацію тематичних турів.

8. Покращення якості туристичних послуг та підвищення кваліфікації кадрів. Стратегія повинна забезпечити підтримку професіоналів у сфері туризму та створення освітніх програм для молоді, що дозволить залучити кваліфіковані кадри в індустрію.

9. Підвищення екологічної свідомості та сталий розвиток туризму. Сфера туризму повинна бути орієнтована на сталий розвиток, що включає використання екологічно чистих технологій, мінімізацію впливу на навколишнє середовище, збереження природних територій.

10. Інтеграція регіонів у міжнародний туристичний простір. Важливо співпрацювати з міжнародними туристичними організаціями, залучати іноземних туристів і активно просувати місцеві туристичні ресурси на міжнародній арені.

Органом, який займається впровадженням регіональної політики у сфері туризму, як правило, є Національна туристична організація (НТО) – National Tourist Office (NTO) – та її філії.

Взагалі НТО можна представити як сучасну форму державного маркетингу і менеджменту в індустрії туризму, діяльність якої в першу чергу визначається необхідністю забезпечення координації діяльності економічних агентів на туристичному ринку країни відповідно до державної політики у сфері туризму.

Грецька національна компанія пропонує турфірмам представляти Грецію не як «сонце, пісок і море», а привертати увагу до таких аспектів, як культура, зимовий спорт, національні свята. Маркетинговий план Норвезького туристичного офісу

вміщує точне визначення стратегічних секторів, серед яких тури «недоторканими місцями природи», тематичні тури і зимовий відпочинок.

Важливим аспектом діяльності НТО є співпраця з авіафірмами. Так, для Air Lingus, 90% пасажирів якої становлять туристи, великий професіоналізм Irish tourist office (ITZ) необхідний для виживання, завдяки цілому спектру спільного маркетингу: від планів на майбутнє до втілення ідей у формі діяльності на ринку.

НТО Мальти і Air Malta кооперуються специфічно: авіалінії зобов'язані забезпечити 25 % бюджету НТО, тому багато рішень про діяльність приймаються спільно, особливо після того, як два члени правління авіалінії стали членами правління НТО Мальти. Це призвело до відповідальності авіалінії за рекламну компанію, роботу з клієнтами в Австрії, Швейцарії, де НТО не представлена.

Досвід державного планування просторового розвитку галузі в розвинутих країнах визначає основні напрями і принципи такої політики:

- постійне вдосконалення концепції розвитку відповідно до постійних змін у зовнішньому середовищі діяльності галузі;
- урбанізоване навколишнє середовище має адаптуватися до потреб індустрії туризму, враховуючи потреби як місцевого, так і приїжджого населення;
- концентрація підприємств повинна проводитись у відповідних зонах, потрібно уникати безладного, неогрунтованого розвитку повсюди;
- нестійкі екосистеми необхідно охороняти від надмірного використання, розвиток галузі повинен мати розумні межі та ґрунтуватися на реальних можливостях природних і антропогенних ландшафтів;
- туристичні центри повинні стати елементом наявної системи розселення;
- розвиток галузі необхідно узгоджувати з місцевими умовами, спрямовувати на відродження та підтримку місцевих традицій, звичаїв тощо;

– до розвитку туризму необхідно активно залучати місцеве населення;

– розвиток територіальних комплексів слід узгоджувати з потребами та можливостями інших територіально-галузевих систем.

Зважаючи на реалізацію політики будь-якої держави в галузі туризму, яку можна узагальнити як «збільшення кількості клієнтів», завдання НТО можна поділити на групи:

1) збирання і забезпечення інформацією широких верств населення;

2) популяризація регіонів країни серед туристів;

3) кооперація з місцевими туроператорами;

4) інструктаж туристичних агенцій з метою просування країни чи регіону серед своїх клієнтів.

Співпраця НТО з туроператорами передбачає:

а) інформування та підтримка при створенні турпродукту: загальні відомості про країну; план інфраструктури; інформація про нові можливості і події, наприклад, фестивалі, ярмарки і виставки; достовірні статистичні дані щодо різних аспектів туризму; вплив уряду на розвиток туризму;

б) матеріали для проспектів: якісні фотографії, слайди і літографічний матеріал;

в) інформування та надання проспектного матеріалу клієнтам: відомості про окремі регіони і готелі, картографічний матеріал, розважальні заходи; загострення уваги на оформленні віз, в'їзних формальностях, обмеженнях; інформування про політичну ситуацію, катастрофи, епідемії та війни.

г) допомога під час продажу: НТО можуть працювати як окремий розповсюджувач турпродукту або в кооперації з туроператорами.

Ефективність роботи НТО на 80% залежить від бюджету і навичок керівництва, а специфіка їх діяльності сучасними засобами комунікацій представлена на веб-сайті www.towd.com, який є директорією туристичних офісів у всьому світі – понад 1300 офіційних туристичних офісів, національних і місцевих органів управління, конвенцій, бюро, торговельних палат та інших організацій [12].

2.3. Розвиток регіонального туризму в країні

Забезпечення розвитку регіонального туризму в Україні стикається з низкою проблем, що гальмують цей процес, серед яких:

1. Нерозвинена інфраструктура. Відсутність належної транспортної, готельної та комунікаційної інфраструктури є однією з основних перешкод для розвитку туризму в регіонах.

2. Недостатня рекламна та інформаційна підтримка. Регіональний туризм часто не має достатньо реклами, а потенційні туристи не завжди знають про цікаві місця, події та можливості, які пропонують окремі регіони.

3. Неоднорідність туристичних продуктів. Туризм в Україні ще не має чітко сформованої концепції в різних регіонах. Деякі області мають сильні культурні або природні ресурси, але відсутність стандартизованих і конкурентоспроможних туристичних продуктів знижує інтерес туристів.

4. Екологічні та соціальні виклики. Негативний вплив на довкілля, перевантаження природних ресурсів та погіршення стану екосистем унаслідок неконтрольованого туризму – це важлива проблема, яка виникає у популярних регіонах.

5. Низький рівень кваліфікації персоналу. Відсутність належної підготовки кадрів призводить до низької якості обслуговування та відсутності нових ідей для розвитку туристичних напрямків.

6. Фінансова нестабільність та відсутність інвестицій. Залучення інвестицій у розвиток регіонального туризму є важким завданням, оскільки фінансова ситуація в країні може бути нестабільною, а інвестори не завжди готові вкладати кошти в менш розвинені або економічно нестабільні регіони.

7. Ризики та нестабільність. Ситуація з безпекою, зокрема у східних регіонах або на територіях, що стикаються з конфліктами, суттєво знижує інтерес туристів.

8. Культурні та історичні бар'єри. В Україні існують значні відмінності в культурних традиціях, мові, звичаях між різними регіонами. Це може створювати труднощі при розробці єдиної туристичної концепції для всіх регіонів країни.

9. Залежність від сезонності. Багато регіонів України мають сильно виражену сезонність у туризмі, що означає, що в певні пори року потік туристів значно зменшується.

10. Відсутність координації між різними організаціями. Відсутність чіткої координації між державними, місцевими органами влади та приватними компаніями призводить до того, що окремі ініціативи можуть бути неефективними або навіть суперечити одна одній.

Соціально-економічний регіон – це частина території країни, що визначається певними соціально-економічними характеристиками та специфікою розвитку, в межах якої спостерігається певний рівень взаємодії і взаємозалежності між економічними, соціальними та природними факторами. Основними рисами економічного регіону є:

- соціально-економічна цілісність – соціально-економічний розвиток території будується на основі виконання чітко окресленої для даного регіону виробничої функції в загальнотериторіальному поділі праці;

- наявність певного, характерного лише для даного регіону соціально-економічного потенціалу, розкриття і використання якого є потребою і перспективою розвитку соціально-економічного регіону;

- історико-географічна складова – як необхідна умова визначення історичних та територіальних особливостей становлення та розвитку регіону для науково-пізнавальних цілей;

- природно-рекреаційна складова – визначає перелік факторів щодо розвитку рекреаційних комплексів для надання різноманітних оздоровчих та інших послуг враховуючи різноманітні потреби споживачів;

- інформаційний чинник – відіграє важливу роль у позиціонуванні регіону в системі національного соціально-економічного розвитку і визначає місце регіону в інформаційному постіндустріальному суспільстві.

Основою формування соціально-економічних регіонів є потреба взаємодії галузевого і територіального поділу праці в рамках єдиного комплексу завдань.

Туристичний регіон як складова соціально-економічної

системи – це територіальна одиниця, яка має значний потенціал для розвитку туризму та взаємодіє з іншими аспектами економічної і соціальної діяльності в межах регіону. Він включає не лише природні та культурні ресурси, що приваблюють туристів, але й інфраструктуру, підприємства, соціальні та економічні процеси, які сприяють розвитку туризму та покращенню життя місцевого населення. Основною метою функціонування туристичного регіону є забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів туристичної галузі на тривалий період.

Україна має вагомі об'єктивні передумови, щоб увійти до найрозвиненіших у туристичному відношенні країн світу. Маючи вигідне геополітичне розташування, вона з давніх часів є перехрестям транспортних та людських потоків з Півночі на Південь та із Заходу на Схід. Держава володіє значним туристично-рекреаційним потенціалом: сприятливими кліматичними умовами, переважно рівнинним ландшафтом, багатством флори і фауни, розвинутою мережею транспортних сполучень, культурно-історичними пам'ятками, широкою індустрією подорожей та туризму.

В зв'язку з цим, нагальною потребою є всебічне вивчення, упорядкування та розвиток усіх знаних в нашій державі місць та ресурсів туристичного призначення, що мають стати фокусами регіональних центрів туристичної індустрії, сприяти її подальшому соціально-економічному розвитку. В цьому вбачається той особливий підхід, слідування якому приведе нас до формування нових міжнародних туристичних зв'язків, розробки та реалізації принципово нових напрямів розвитку туризму в Україні, надасть країні нового статусу серед знаних туристичних країн світу.

Ці положення конкретизуються в організації та модернізації регіонів розташування туристських центрів, зростанні обсягу туристських потоків, залученні більшої кількості спеціалістів, підвищенні прибутків суб'єктів туристичної діяльності та й загалом у зростанні привабливості та популярності туристичної галузі [13].

Індикатори регіонального розвитку індустрії туризму – це кількісні та якісні показники, які відображають рівень розвитку

туризму в конкретному регіоні та дозволяють оцінити ефективність заходів і стратегій в цій сфері. Вони допомагають відслідковувати зміни в туристичній діяльності, визначати сильні та слабкі сторони розвитку туризму, а також сприяють плануванню та коригуванню політики в цій галузі. Основними слід вважати:

1. Кількість туристів:
 - кількість внутрішніх туристів – осіб, які подорожують в межах країни, але не залишають її територію.
 - кількість міжнародних туристів – осіб, що відвідують регіон з інших країн.
 - динаміка змін кількості туристів в різні періоди (місяць, сезон, рік).
2. Тривалість перебування туристів:
 - середня тривалість перебування.
 - сезонні коливання (наприклад, високий сезон і низький сезон).
3. Рівень витрат туристів:
 - середні витрати на одну особу (на добу, на поїздку).
 - загальні витрати туристів в регіоні.
 - типи витрат (на проживання, харчування, транспорт, екскурсії, сувеніри).
4. Розвиток туристичної інфраструктури:
 - кількість та якість засобів розміщення (готелі, гостини, готельні будинки, курорти).
 - транспортна інфраструктура (доступність, розвиток авіа-, залізничних, автомобільних, водних та інших видів транспорту).
 - наявність туристичних об'єктів (музеї, історичні пам'ятки, парки, курорти).
5. Рівень зайнятості в туристичній галузі:
 - чисельність працівників у сфері туризму (готелі, ресторанний бізнес, туристичні агентства, екскурсії).
 - питома вага туристичних робочих місць у загальній структурі зайнятості регіону.
 - кількість сезонних і постійних робочих місць.
6. Економічний внесок туризму.

- внесок туризму в регіональний ВВП.
- динаміка зміни економічного внеску (зростання чи зниження за певний період).

7. Розвиток туристичних послуг і продуктів:

- кількість туристичних агентств, гідів, екскурсійних компаній.
- різноманітність і якість туристичних продуктів (екологічний туризм, культурний туризм, пригодницький туризм тощо).
- інноваційні послуги (цифрові туристичні платформи, мобільні додатки для туристів).

8. Сезонність туристичних потоків:

- рівень сезонності (кількість туристів в пік і в міжсезоння).
- стратегії подолання сезонності (розвиток зимового туризму на літніх курортах або навпаки).

9. Рівень інвестицій в індустрію туризму:

- обсяг інвестицій у туристичну інфраструктуру (готелі, курорти, транспорт).
- державні та приватні інвестиції у розвиток туризму.
- частка іноземних інвестицій.

10. Екологічний та соціальний вплив туризму:

- вплив на навколишнє середовище (забруднення, збереження природних ресурсів).
- рівень екологічної свідомості туристів та місцевих жителів.
- соціальний вплив (покращення умов життя місцевих жителів, культурний обмін).

11. Індекс конкурентоспроможності туристичного регіону:

- позиція в міжнародних рейтингах (наприклад, рейтинг країн за кількістю туристів, індекс туристичної привабливості).
- оцінка якості туристичних послуг (рейтинг туристичних об'єктів, готелів, рестораних послуг).

12. Маркетингова ефективність:

- частота рекламних кампаній (загальна кількість публікацій, участь у виставках).
- видимість бренду регіону на міжнародному ринку.
- зростання кількості туристів після рекламних заходів.

Отже, за допомогою індикаторів регіонального розвитку індустрії туризму можливо комплексно оцінити ефективність функціонування туризму в конкретному регіоні. Вони допомагають зрозуміти, які аспекти потребують удосконалення, а також визначити ключові напрямки для сталого розвитку та подальшого зростання туристичної індустрії.

Контрольні питання

1. Назвіть принципи за якими повинна будуватися регіональна політика України.
2. У чому полягають відмінності традиційної та сучасної регіональної економічної політики?
3. Які існують територіальні рівні в регіональній політиці?
4. Розкрийте сутність регіональної політики у сфері туризму.
5. Як реалізуються завдання регіональної політики у сфері туризму в умовах України?
6. Що таке НТО і в чому полягають завдання такої організації?
7. Вивчіть приклад діяльності НТО країни на вибір (за матеріалами www.towd.com) і порівняйте його з функціонуванням НТО України.

Тести

1. Регулювання регіональної економіки, що реалізується у трьох формах: директивне планування, індикативне регулювання, ринкове саморегулювання – це?:
 - а) державна регіональна політика;
 - б) соціальна політика;
 - в) податкова політика;

г) недержавна регіональна політика в регіоні.

2. Координація діяльності мережі агентств розвитку, взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування, метрологічне забезпечення розробки стратегії регіонального розвитку та проведення експертних оцінок – це?:

а) державна регіональна політика;

б) соціальна політика;

в) податкова політика;

г) недержавна регіональна політика в регіоні.

3. Умови та вимоги, що висувуються регіональною владою до господарюючих суб'єктів для досягнення неекономічної мети: забезпечення соціальних гарантій місцевому населенню, підвищення якості його життя, покращення стану навколишнього середовища тощо – це?:

а) державна регіональна політика;

б) соціальна політика;

в) податкова політика;

г) недержавна регіональна політика в регіоні.

4. Що не належить до принципів регіональної політики України є?

а) принцип соціальної справедливості;

б) принцип демократизму;

в) принцип консенсусу;

г) принцип гнучкості.

5. Діяльність у напрямку досягнення стратегічної мети, адаптації економіки регіону до умов зовнішнього середовища, до різних викликів та загроз, забезпечення реалізації порівняльних переваг регіону – це?:

а) регіональне регулювання;

б) регіональне управління;

в) управління регіональним розвитком;

г) адміністративне регулювання.

6. Правове забезпечення економічних процесів шляхом декларування і регулювання прав власника, захисту підприємництва; організація економічного життя в регіоні, руху в ньому праці, товарів, капіталу, послуг; концентрація і розподіл ресурсів на найважливіших напрямках господарського розвитку

регіону, стимулювання інвестиційних програм та інновацій – це?:

- а) регіональне регулювання;
- б) регіональне управління;
- в) управління регіональним розвитком;
- г) економічне регулювання.

7. Створення регіональних програм туристичного розвитку окремих районів та областей є:

- а) основним засобом реалізації довгострокової стратегії регіональної політики у сфері туризму;
- б) початковим етапом комплексного розвитку території;
- в) обґрунтуванням територіальних пропорцій розвитку сфери туризму за допомогою рекреаційно-туристичного районування;
- г) немає правильної відповіді.

Практичне завдання

Мета. Дати характеристику регіону та його політиці в сфері внутрішнього туризму (обрати один регіон України).

1. Характеристика ... області як туристичного регіону.
2. Програма розвитку туризму ... області на ... роки.
3. Моніторинг реалізації програми (мета і завдання програми, заходи і цільові індикатори в рамках виконання програми, очікувані і реальні результати).
4. Перспективи розвитку ... області як центру туризму.

ТЕМА 3. КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

План

- 3.1. Складові концепції сталого розвитку.
- 3.2. Основні передумови, концепції та стратегії сталого туризму.
- 3.3. Основні показники (індикатори) сталого розвитку туризму.

Ключові слова: концепція, сталий розвиток, складові, економічна, соціальна, екологічна, передумови, показники, сталий розвиток туризму, різновиди сталого туризму, принципи.

3.1. Складові концепції сталого розвитку

Концепція сталого розвитку охоплює широкий спектр підходів і принципів, що спрямовані на забезпечення розвитку, який задовольняє потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Сталий розвиток полягає в інтеграції економічних, соціальних і екологічних аспектів розвитку з метою забезпечення балансу між цими трьома основними компонентами. Вона передбачає гармонійний розвиток у довгостроковій перспективі, враховуючи потреби та інтереси різних соціальних груп. Складові концепції сталого розвитку можна умовно розділити на три основні сфери:

Економічна – базується на теорії максимізації сукупного доходу, який виробляється за умови збереження сукупного капіталу, що виробляє цей дохід. Ця концепція передбачає оптимальне використання обмежених природних ресурсів, використання екологічних, природо-, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, а також відповідних форм капіталу (природного й штучного).

Соціальна – орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, в тому числі на зменшення руйнівних конфліктів між людьми. Невід'ємною складовою є справедливий розподіл матеріальних і духовних благ, а також збереження історико-культурного надбання.

Екологічна – спрямовується на збереження цілісності

природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери.

Більше того, поняття «природні системи» та ареали проживання слід розуміти більш широко і включати в них створене людиною середовище (урболандшафти). Основна увага в концепції приділяється збереженню здатності до самовідтворення та динамічної адаптації таких систем до змін. Деградація природних ресурсів, забруднення довкілля, втрата біологічного різноманіття та інші негативні явища зменшують здатність екосистем до самовідновлення.

Узгодження вище зазначених напрямків, переведення їх у площину конкретних задач – завдання величезної складності, оскільки всі три елементи мають бути збалансовані та чітко відпрацьовані. Економічний та соціальний елементи, взаємодіючи один з одним, породжують нові задачі, такі як досягнення справедливості всередині одного покоління (розподіл доходів), а також надання цілеспрямованої допомоги бідним верствам населення.

Виходячи із вище зазначеного, можна окремо виділити вихідні *положення триєдиної концепції сталого розвитку*, які ґрунтуються на:

- забезпеченні природно-екологічної стійкості навколишнього середовища (на основі теорії біотичної регуляції);
- організації економічного розвитку (на основі радикально модифікованої ринкової системи);
- забезпеченні сталого соціального розвитку (на основі принципів справедливості і солідарності);
- екологізації суспільної свідомості (на основі використання системи освіти та засобів масової інформації);
- забезпеченні тісного міжнародного співробітництва та кооперації для досягнення цілей сталого розвитку.

Концепція сталого розвитку є багатогранною і передбачає інтеграцію економічних, соціальних, екологічних, інституційних і культурних аспектів розвитку. Важливо, щоб ці складові взаємодіяли і доповнювали одна одну, оскільки сталий розвиток неможливий без балансу між економічним ростом, соціальною

рівністю та охороною навколишнього середовища [14].

3.2. Основні передумови, концепції та стратегії сталого туризму

Концепція сталого туризму виникла як відповідь на негативні наслідки швидкого та безконтрольного розвитку традиційного туризму, які почали проявлятися в середині ХХ століття. Важливими передумовами для формулювання стратегії сталого туризму стали екологічні, соціальні та економічні виклики, що постали перед туризмом у контексті глобальних змін.

Вперше термін «сталий туризм» був використаний у 80-х роках, коли і дослідники, і фахівці туристичної галузі працювали над Брундтланською доповіддю, а конференція «Тіні зеленого кольору» (Лідсі, Англія, 1990 р.) була присвячена діяльності, що пізніше отримала назву «сталий туризм».

Появі триєдиної концепції передували дві основні проблеми – потреба розвитку прибуткового туризму з одного боку, а з іншого – врахування обмежень щодо наявних природних ресурсів та необхідності їх збереження.

Вже на початку 90-х років термін «сталий туризм» почали використовувати частіше, а «Конвенція з питань біологічного різноманіття», і «План дій ХХІ», прийняті в 1992 р. підкреслили необхідність додати туризм до складових міжнародної політики захисту довкілля [2].

Всесвітня Туристична Організація запропонувала власне визначення «сталого туризму», під яким розуміють: «туристичну діяльність, за якої управління всіма ресурсами проходить таким чином, що економічні, соціальні, естетичні потреби задовольняються та зберігається культурна складова, екологічні процеси, біологічне різноманіття та системи підтримки життя».

Сталий туризм – це процес, який здатний задовольнити потреби відвідувачів, туристів та місцевостей, які їх приймають, і в той же час, зберігає та розвиває можливості для майбутнього» (ВТО, 1996 р.).

У Хартії зі сталого туризму (1995 р.) зазначено, що: «сталий туризм базується на критерії сталості, тобто це означає,

що він має бути екологічно нешкідливим в довготривалій перспективі, економічно доцільним та соціально рівним для місцевих громад».

Світовий саміт з питань сталого розвитку, або Саміт Землі, який відбувся в Йоганнесбурзі (ПАР) у 2002 році, підкреслює важливість впровадження принципів сталості в розвиток туризму, зважаючи на значну енергомісткість даного сектору економіки.

Правила та принципи розвитку сталого туризму можна застосовувати до усіх форм туризму та типів місць розміщення, включаючи масовий туризм та інші туристичні продукти. Принципи сталості стосуються екологічних, економічних та соціокультурних аспектів розвитку туризму. Потрібно збалансувати ці три аспекти для досягнення довготривалої сталості» – (ВТО, 2004 р.) [2].

Виходячи з цього, *сталий туризм повинен:*

1) раціонально використовувати природні ресурси, підтримуючи при цьому основні екологічні процеси, сприяти збереженню природної спадщини та біорізноманіття.

2) підтримувати соціально-культурну, історичну спадщину та традиції регіону, задіяного в туристичній сфері.

3) забезпечити отримання економічної дохідності та створення умов для соціального розвитку місцевого населення.

Організація туризму на засадах сталості повинна базуватись не лише на захисті довкілля й повазі до природних екосистеми, але враховувати всі економічні, соціальні та культурні особливості туристичного регіону.

Зважаючи на різноманітність видів туризму, необхідно кожен з них ввести в русло збалансованого розвитку. Це можливо за умови, якщо повага до місцевого населення та раціональність споживання природних ресурсів будуть їх невід'ємною складовою.

Основні принципи сталого туризму полягають у тому, щоб забезпечити баланс між економічними, соціальними та екологічними аспектами туризму. Це означає, що туризм повинен сприяти розвитку, але не за рахунок деградації навколишнього середовища, культури або соціальної справедливості.

Рис. 3.1 – Принципи та різновиди сталого туризму [15]

Принципи сталого туризму слугують орієнтирами для того, щоб забезпечити довготривалу вигоду як для туристів, так і для місцевих громад, при цьому мінімізуючи негативний вплив на природу та культуру.

Принципи сталого розвитку туризму
У 2004 р. Всесвітня туристична організація
сформулювала концепцію сталого розвитку туризму
(цитуюмо):

Стійкий туризм повинен:

1) забезпечити оптимальне використання ресурсів навколишнього середовища, які становлять ключовий елемент розвитку туризму, підтримуючи основні екологічні процеси та допомагаючи зберігати природну спадщину та біологічне різноманіття;

2) поважати своєрідні соціально-культурні особливості приймаючих спільнот, зберігаючи притаманне їм створене і сформоване культурна спадщина та традиційні звичаї, і робити внесок у взаєморозуміння різних культур і терпимість до їх сприйняття;

3) забезпечувати життєздатність довгострокових економічних процесів, враховуючи їх вигоду для всіх зацікавлених кіл, які їх неупереджено поширюють, включаючи постійну зайнятість і можливості вступників доходів і соціальних послуг для приймаючих спільнот і внесок у скорочення масштабів убогості.

Принципи сталого туризму полягають у забезпеченні гармонійного розвитку туризму, який приносить вигоди як для туристів, так і для місцевих громад, одночасно зменшуючи негативний вплив на навколишнє середовище і зберігаючи культурну спадщину. Це вимагає інтеграції екологічних, економічних і соціальних аспектів у процес планування і управління туризмом, а також підтримки сталих і відповідальних практик на всіх етапах туристичного процесу.

3.3. Основні показники (індикатори) сталого розвитку туризму

Показники (індикатори) сталого розвитку туризму є важливим інструментом для оцінки і моніторингу впливу туризму на навколишнє середовище, економіку та суспільство. Вони дозволяють відстежувати прогрес у досягненні сталих цілей та

допомагають визначити, наскільки туризм відповідає принципам сталого розвитку. Без ефективних індикаторів неможливо оцінити, чи розвивається туризм у напрямку, що забезпечує довгострокову вигоду без шкоди для навколишнього середовища і місцевих громад.

Завдання розробки показників (індикаторів) було поставлене у 1987 році Міжнародною комісією з довілля та розвитку (комісія Г.Х. Брундтланд), а їх необхідність була відзначена в «Порядку денному на XXI століття», прийнятому Конференцією ООН з навколишнього середовища й розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) [7].

У главі 40 цього документа *«Інформація для прийняття рішень»* відзначено: *«З метою створення надійної основи для процесу прийняття рішень на всіх рівнях і сприяння полегшенню саморегульованої стійкості комплексних екологічних систем і систем розвитку, необхідно розробити індикатори сталого розвитку»*.

В світі активно проводиться розробка критеріїв та індикаторів сталого розвитку. Цими питаннями займаються провідні міжнародні організації, такі як: ООН, Всесвітній Банк, Організація країн економічної співпраці та розвитку, Європейська комісія, Науковий комітет з проблем навколишнього середовища та інші.

Процес розробки індикаторів ще повністю не завершено, проте вже запропоновані проекти індикаторів для систем різних масштабів: глобального, регіонального, національного, локального, галузевого і навіть для окремих населених пунктів та підприємств.

Не можливо не відзначити такі проекти по розробці індикаторів сталого розвитку як:

– система індикаторів збалансованого (сталого) розвитку, запропонована Комісією ООН по сталому розвитку, яка складається з 132 індикаторів;

– система інтегрованих екологічних та економічних національних рахунків (System for Integrated Environmental and Economic Accounting), запропонована Статистичним відділом ООН;

– програма екологічних індикаторів тощо.

Індикатори сталого розвитку (лат. indicator – показник) – це певні, доступні для спостереження та вимірювання, характеристики, нормативи і умови, які дозволяють робити висновки про стан та зміни, які відбуваються в навколишньому середовищі.

На світовому рівні проблемою розробки індикаторів сталого розвитку займаються Департамент політичної координації та сталого розвитку ООН, Комісія Об'єднаних націй зі сталого розвитку, Міжнародний інститут сталого розвитку (Канада), Науковий комітет з проблем навколишнього середовища (SCOPE). Ця проблема розглядається та постійно обговорюється на різних міжнародних конференціях і семінарах.

Необхідно запроваджувати систему індикаторів сталого розвитку і для туристичної галузі, які дозволять простежувати зміни в процесі економічного розвитку туризму, його соціально-культурне значення для розвитку регіону, систематизувати впливи на довкілля тощо [12-13].

Нині вже існує ряд *показників сталого розвитку туризму, до яких належать:*

- показники раннього попередження (зменшення кількості туристів, які повторно приїжджають, розрахунок допустимих туристичних навантажень);

- показники стресу природної системи (якість води, рівень шумового забруднення, поводження з відходами тощо);

- вимірювання сучасного стану туристичного сектора (рівень зайнятості населення в туристичному бізнесі, рівень економічної ефективності);

- вимірювання впливу туризму в біофізичній та соціально-економічній сфері (втрата лісових ресурсів, втрата робочих місць в туризмі, зниження рівня доходів місцевих громад);

- вимірювання результативності управлінських рішень (правила прийому гостей, зміна рівня забруднення, більша кількість туристів, що повертаються).

Існують показники, що використовуються в стратегії збалансованого розвитку туризму, а саме:

1. Обсяг туризму:

- кількість відпочиваючих, кількість днів, ночей та грошей, витрачених в регіоні;
- кількість туристів, які відвідали визначні історико-культурні пам'ятки;
- щомісячна кількість туристів в закладах розміщення та харчування;
- кількість транспортних засобів;
- кількість проектів з розвитку туризму, що отримують дозвіл на впровадження;
- кількість визначних пам'яток та агенцій, що пропонують відпочинок та відкриті цілий рік.

2. Рівень задоволення відвідувачів:

- відсоток задоволених відвідувачів (взагалі та за типами послуг/місць);
- кількість відвідувачів, що повернулись;
- кількість отриманих скарг.

3. Якість діяльності туристичних закладів та рівень задоволення туристичних потреб:

- щомісячний рівень зайнятості готелів, кількість відвідувачів;
- покращення чи погіршення рівня якості обслуговування порівняно з минулим роком;
- кількість робочих місць в туризмі (на повний день, з частковою зайнятістю, на весь рік чи сезон);
- кількість сертифікованих та ліцензованих туристичних підприємств;
- кількість підприємств, що використовують місцевий продукт.

4. Реакція громади:

- відсоток опитаних жителів, які задоволені якістю місцевих туристичних послуг;
- кількість скарг, пов'язаних з туристичною діяльністю.

5. Вплив на довкілля:

- стан якості повітря, ґрунтів та водних об'єктів;

- рівень забруднення природних ландшафтів;
- кількість відвідувачів, що прибувають громадським транспортом;
- кількість підприємств, що вживають заходів для захисту довкілля, наприклад, здійснюють повторну переробку сміття [15].

Показники сталого розвитку туризму є необхідними для того, щоб систематично оцінювати та моніторити ефективність реалізації сталих практик у туризмі. Завдяки використанню індикаторів можна не лише визначати проблеми та можливості для поліпшення, а й активно впроваджувати стійкі стратегії розвитку туризму, які приносять вигоду всім сторонам, не завдаючи шкоди природі чи місцевим громадам.

Контрольні питання

1. Які складові включає в себе концепція сталого розвитку?
2. Які вихідні положення триєдиної концепції сталого розвитку?
3. Дайте визначення «сталий туризм»?
4. Назвіть принципи сталого розвитку туризму?
5. Назвіть різновиди сталого туризму?
6. Дайте визначення індикатор сталого розвитку?
7. Назвіть показники сталого розвитку туризму, які вже існують?
8. Назвіть показники, що використовуються в стратегії збалансованого розвитку туризму?

Тести

1. Концепція сталого розвитку включає основні складові:
 - а) економічну, соціальну та екологічну;
 - б) економічну, соціальну та політичну;
 - в) технологічну, соціальну та економічну;
 - г) немає правильної відповіді.
2. Яка складова концепції сталого розвитку базується на теорії максимізації сукупного доходу, який виробляється за умови збереження сукупного капіталу, що виробляє цей дохід?:

- а) економічна;
- б) соціальна;
- в) екологічна;
- г) немає правильної відповіді.

3. Яка складова концепції сталого розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, в тому числі на зменшення руйнівних конфліктів між людьми?:

- а) економічна;
- б) соціальна;
- в) екологічна;
- г) немає правильної відповіді.

4. Яка складова концепції сталого розвитку спрямовується на збереження цілісності природних систем?:

- а) економічна;
- б) соціальна;
- в) екологічна;
- г) немає правильної відповіді.

5. Сталій туризм повинен:

а) раціонально використовувати природні ресурси, підтримуючи при цьому основні екологічні процеси, сприяти збереженню природної спадщини та біорізноманіття;

б) підтримувати соціально-культурну, історичну спадщину та традиції регіону, задіяного в туристичній сфері;

в) забезпечити отримання економічної дохідності та створення умов для соціального розвитку місцевого населення;

г) всі відповіді вірні

6. Певні, доступні для спостереження та вимірювання, характеристики, нормативи і умови, які дозволяють робити висновки про стан та зміни, які відбуваються в навколишньому середовищі – це?:

- а) індикатори сталого розвитку;
- б) індекси сталого розвитку;
- в) коефіцієнти сталого розвитку;
- г) немає правильної відповіді.

7. Нині вже існує ряд показників сталого розвитку туризму, до яких належать?:

а) показники раннього попередження, показники стресу природної системи, вимірювання сучасного стану туристичного сектора, вимірювання впливу туризму в біофізичній та соціально-економічній сфері, вимірювання результативності управлінських рішень;

б) показники раннього попередження, показники стресу природної системи, вимірювання сучасного стану туристичного сектора, вимірювання впливу туризму в біофізичній та соціально-економічній сфері;

в) показники раннього попередження, вимірювання сучасного стану туристичного сектора, вимірювання впливу туризму в біофізичній та соціально-економічній сфері, вимірювання результативності управлінських рішень;

г) показники раннього попередження, показники стресу природної системи, вимірювання сучасного стану туристичного сектора, вимірювання результативності управлінських рішень.

8. Вперше термін «сталий туризм» був використаний?:

а) у 80-х роках;

б) у 60-х роках;

в) у 90-х роках;

г) немає правильної відповіді.

9. Туристичну діяльність, за якої управління всіма ресурсами проходить таким чином, що економічні, соціальні, естетичні потреби задовольняються та зберігається культурна складова, екологічні процеси, біологічне різноманіття та системи підтримки життя (запропоновано WTO) – це?:

а) соціальний туризм;

б) сталий туризм;

в) регіональний туризм;

г) немає правильної відповіді.

10. На якому заході було підкреслено важливість впровадження принципів сталості в розвиток туризму, зважаючи на значну енергомісткість даного сектору економіки?:

а) на світовому Саміті з питань сталого розвитку, або Саміті Землі, який відбувся в Йоганнесбурзі (ПАР) у 2002 році;

б) на Конференції ООН з навколишнього середовища й розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.);

в) на Конференції ООН з проблем навколишнього середовища, що відбулася в Стокгольмі у червні 1972 року;

г) немає правильної відповіді.

11. Який вид туризму не відноситься до сталого туризму?:

а) екотуризм

б) сільський туризм

в) агротуризм

г) медичний туризм

Питання до семінарського заняття

Мета: Дослідити регіональні особливості розвитку туризму в Україні. Регіональні туристичні ринки.

1. Туристичні ресурси як базова умова розвитку туризму в регіонах України.

2. Оцінка потенціалу природно-рекреаційних ресурсів.

3. Фінансовий потенціал регіонального розвитку туризму.

4. Перспективи розвитку сталого туризму в різних регіонах України.

5. Концепція сталого туризму в контексті глобалізації.

6. Соціально-економічні передумови розвитку сталого туризму в регіонах України.

Практичне завдання

Мета: Дослідити по регіонам України показники, що використовуються в стратегії сталого розвитку туризму (обрати один регіон України):

1. Обсяг туризму:

– кількість відпочиваючих, кількість днів, ночей та грошей, витрачених в регіоні;

– кількість туристів, які відвідали визначні історико-культурні пам'ятки;

– щомісячна кількість туристів в закладах розміщення та харчування;

– кількість транспортних засобів;

– кількість проектів з розвитку туризму, що отримують дозвіл на впровадження;

– кількість визначних пам'яток та агенцій, що пропонують

відпочинок та відкриті цілий рік.

2. Рівень задоволення відвідувачів:

– відсоток задоволених відвідувачів (взагалі та за типами послуг/місць);

– кількість відвідувачів, що повернулись;

– кількість отриманих скарг.

3. Якість діяльності туристичних закладів та рівень задоволення туристичних потреб:

– щомісячний рівень зайнятості готелів, кількість відвідувачів;

– покращення чи погіршення рівня якості обслуговування порівняно з минулим роком;

– кількість робочих місць в туризмі (на повний день, з частковою зайнятістю, на весь рік чи сезон);

– кількість сертифікованих та ліцензованих туристичних підприємств;

– кількість підприємств, що використовують місцевий продукт.

4. Реакція громади:

– відсоток опитаних жителів, які задоволені якістю місцевих туристичних послуг;

– кількість скарг, пов'язаних з туристичною діяльністю.

5. Вплив на довкілля:

– стан якості повітря, ґрунтів та водних об'єктів;

– рівень забруднення природних ландшафтів;

– кількість відвідувачів, що прибувають громадським транспортом;

– кількість підприємств, що вживають заходів для захисту довкілля, наприклад, здійснюють повторну переробку сміття.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

ТЕМА 4. УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ ТУРИСТИЧНОЇ ДЕСТИНАЦІЇ

План

4.1. Сутність і значення сталого туризму туристичної дестинації.

4.2. Принципи сталого розвитку туристичної дестинації.

4.3. Концепція допустимого навантаження на туристичну дестинацію.

Ключові слова: туристична дестинація, сталий туризм, значення, управління, економічні наслідки, соціально-культурні наслідки, екологічні наслідки, механізм сталого розвитку.

4.1. Сутність і значення сталого туризму туристичної дестинації

Значення сталого туризму для туристичної дестинації полягає в тому, що він дозволяє забезпечити довготривале та збалансоване розвитку регіону чи країни, мінімізуючи негативний вплив на навколишнє середовище, культуру та соціальну структуру місцевих громад, при цьому сприяючи економічному процвітанню. Сталий туризм створює умови для того, щоб туристична дестинація залишалась привабливою для відвідувачів не тільки сьогодні, але й у майбутньому.

Термін «destination» в англійській мові означає «місце призначення» або «туристична дестинація». У контексті туризму, це слово зазвичай позначає географічну територію або місце, яке туристи вибирають для подорожей або відпочинку. Це може бути країна, місто, регіон або конкретний туристичний об'єкт, як-от курорт, національний парк, культурна пам'ятка або інша локація, популярна серед мандрівників.

Його застосовують поряд з поняттям «туризм» і в інших областях: для позначення напряму руху літаків, переміщення людей з різною метою та ін. Якщо розглядати сферу застосування терміна в англійській мові, слід відмітити, що він має виражений

просторово-територіальний характер, тобто під DESTИНАЦІЄЮ завжди розуміють певне місце, куди здійснюється переміщення.

В «Оксфордському словнику понять і термінів» DESTИНАЦІЄЮ трактують як: *дестинації* – місце, куди в даний час направляються люди або предмети [16].

За версією UNWTO *туристична дестинація* – це будь-яка територія (держава, регіон, місто, курорт, природна зона), яка пропонує туристичні продукти та послуги, здатні задовольнити різноманітні потреби мандрівників і забезпечити їм приємний досвід. Це також територія, яка має організовану інфраструктуру для прийому туристів, включаючи транспорт, засоби розміщення, харчування, розваги, послуги безпеки та інші туристичні атракції.

У новій редакції Закону України «Про туризм», прийнятій у 2023 році, *туристична дестинація* визначена як географічна територія (регіон, місто, курорт, село або інша територіальна одиниця), що має привабливість для туристів та забезпечує умови для їхнього прийому і обслуговування [17].

Значення сталого туризму для туристичної дестинації полягає в тому, що він сприяє розвитку регіону чи країни на довгострокову перспективу, зберігаючи природні, культурні та соціальні ресурси, що є основою привабливості для туристів. Сталий туризм допомагає не лише підтримувати рівень економічної вигоди, а й мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище та місцеву громаду, що важливо для збереження дестинації як туристичного напрямку у майбутньому.

У таблиці 4.1 представлено можливі наслідки туризму.

Таблиця 4.1 – Значення сталого туризму для туристичної дестинації

Користь	Збиток
Економічні наслідки	
1. Розширення участі в міжнародному розподілі праці. 2. Використання місцевих ресурсів. 3. Залучення іноземного капіталу та отримання доходів	1. Відтік твердої валюти. 2. Зростання імпорту. 3. Відтік із традиційних сфер зайнятості. 4. Сезонна зайнятість. 5. Інфляція.

<p>у валюті.</p> <p>4. Зростання місцевого ділового обороту.</p> <p>5. Структурні зрушення в національному виробництві товарів і послуг.</p> <p>6. Підвищення зайнятості місцевого населення.</p> <p>7. Надходження податків до державного бюджету.</p> <p>8. Зростання особистих доходів.</p> <p>9. Збалансованість регіональних диспропорцій.</p> <p>10. Формування економічного іміджу країни за кордоном.</p>	<p>6. Узурпація влади іноземними компаніями.</p> <p>7. Залежність від політичної ситуації, міжнародної економічної кон'юнктури, моди.</p> <p>8. Виникнення економічних криз і незбалансованість розвитку.</p>
Соціально-культурні наслідки	
<p>1. Руйнування мовних, соціальних, класових, релігійних бар'єрів.</p> <p>2. Підвищення освітнього рівня, розширення культурних горизонтів.</p> <p>3. Збереження історико-архітектурних пам'яток, творів мистецтва і традицій.</p> <p>4. Доступ до інформації.</p> <p>5. Соціально сприятливе проведення вільного часу, навички здорового способу життя.</p> <p>6. Патріотичне виховання молоді.</p>	<p>1. Негативне ставлення місцевого населення, створення стереотипів.</p> <p>2. Ефект демонстрації (наслідування в споживанні).</p> <p>3. Комерціалізація культури, релігії, мистецтва.</p> <p>4. Загострення соціальних проблем.</p> <p>5. Деградація та комерціалізація культурних пам'яток.</p> <p>6. Зміни в суспільній структурі.</p>
Екологічні наслідки	
<p>1. Створення національних парків і заповідників.</p> <p>2. Вивчення природно-рекреаційних ресурсів.</p>	<p>1. Забруднення навколишнього Середовища.</p> <p>2. Деградація ландшафтів.</p> <p>3. Виведення сільськогосподарських земель з обороту.</p>

Розвиток туризму призводить до проблем, що стосуються соціально-культурної сфери. Туризм чинить подвійний вплив на культуру. З одного боку, допомагає її зберегти, а з іншого – сприяє позбавленню її основи. У багатьох країнах, що розвиваються місцева спільнота пристосовується до запитів туристів без втрат для своєї релігії та культури. Створюються умови, за яких етнічні моделі відтворення стилю життя аборигенів можуть демонструватися туристам без втручання в їх особисте життя.

Зіткнення культур людей з різних регіонів світу, що є невід’ємною частиною туризму, не повинно приймати гострих форм. Одна з цілей сталого туризму полягає саме в культурному обміні. У зв’язку з цим було введено індекс рівня роздратування, в основі якого лежить припущення, що роздратування, яке виникає під час контактування туристів і мешканців дестинації неминуче і його слід контролювати.

З розвитком туризму виникають конфлікти в сфері використання таких ресурсів, як вода і земля. Найбільш гостро такі проблеми стоять у прибережних зонах, де концентрується велика частина населення і, де туристичні об’єкти можуть перешкоджати розвитку місцевого рибальства і сільського господарства.

Наприклад, в Середземномор’ї, де водні ресурси обмежені, туристи витрачають 200 літрів води на добу. Серйозною соціально-економічною проблемою розвитку туризму є зростання криміналізації (наявність великого числа дорогих предметів у туристів: камер, фотоапаратів, телефонів, прикрас на фоні низького рівня життя місцевого населення провокують пограбування і серйозніші злочини).

Управління сталим розвитком необхідно розглядати як динамічний процес змін туристичних дестинацій. Не існує універсальної моделі, яка підходить для всіх процесів. Однак є численні фактори, які можуть сприяти реалізації успішної та життєздатної політики туризму у всіх регіонах незалежно від їх форми або величини. Потрібно також пам’ятати, що різні регіони володіють різними фінансовими можливостями і політичною компетенцією.

Власне термін «сталий розвиток» є не зовсім точним перекладом прийнятого у світі поняття, оскільки насправді

мається на увазі не просто стійкий, а постійний ріст. У європейських мовах поняття (англ. «sustainable development», фр. «développement durable», нім. «nachhaltige Entwicklung») означають розвиток «триваючий». У більш вузькому розумінні його можна інтерпретувати як розвиток самодостатній, тобто такий, котрий не суперечить подальшому існуванню людства й розвитку його визначеного напрямку.

В Україні визначення поняття «сталий розвиток» на державному рівні зафіксовано у проекті Закону «Концепція переходу України до сталого розвитку» (1997 р.). У документі зазначається, що сталий розвиток – це процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умови збереження і поетапного відтворення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між її потенціалом і вимогами людей усіх поколінь [18].

До видів сталого туризму відносять – екотуризм, сільський туризм, зелений туризм, агротуризм, м'який туризм [19].

Механізм сталого розвитку туризму

Механізм сталого розвитку туризму передбачає систему заходів, стратегій та інструментів, які сприяють розвитку туризму таким чином, щоб забезпечити баланс між економічними, соціальними і екологічними аспектами. Основною метою є створення туристичних продуктів та послуг, які задовольняють потреби сучасних туристів без шкоди для можливостей задоволення потреб майбутніх поколінь. Механізм сталого розвитку туризму включає в себе низку особливостей, що допомагають регулювати і контролювати туристичні потоки, мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище та сприяти соціальному і економічному благополуччю місцевих громад.

У світовій практиці виділяють *три основні ланки в механізмі сталого розвитку туризму* – це стійкі дестинації, стійкий бізнес і відповідальні туристи (рис. 4.2).

I. Сталі дестинації.

Сталий розвиток дестинації передбачає в першу чергу відповідним чином вибудований процес управління туризмом на

Рис. 4.2 – Модель сталого розвитку туристичної дестинації [20]

території дестинації.

Управління дестинаціями місцевими органами влади включає в себе планування та управління розвитком туризму, забезпечення відповідної інфраструктури, управління відвідувачами, маркетинг, інформаційне забезпечення, підтримку підприємництва, розробку стандартів і контроль за їх виконанням.

Для цього виділяються наступні необхідні кроки:

1. Організувати відповідну систему управління;
2. Розробити стратегію сталого розвитку туризму і план дій;

3. Визначити, які індикатори стійкості можна застосувати в цій дестинації, та забезпечити систему моніторингу й контролю за змінами;

4. Визначити, які доступні інструменти для здійснення стратегії і дій зі сталого розвитку туризму.

Сукупність методів державного регулювання розвитку сталого туризму поділяються на :

- примусові – екологічні збори, санкції та заборони, екологічні платежі та штрафи, екологічна сертифікація, екологічний аудит;
- заохочувальні:

- економічні (пряме бюджетне фінансування, пільгове оподаткування та
- кредитування, субсидії, дотації, гранди);
- соціально-психологічні (правова та інформаційна підтримка, винагороди спеціальними знаками, безкоштовна реклама).

II. Сталий бізнес.

Другий механізм для розвитку туризму полягає в залученні турбізнесу до процесу сталого розвитку. Слід визнати, що на такому конкурентному ринку, як туризм, приватним підприємствам проблематично додержуватися означують вартості послуг, а, отже, втрату конкурентоспроможності. Завданнями туристичних компаній є вироблення та визначення напрямків діяльності щодо розвитку сталого туризму. Пріоритетними сферами діяльності повинні стати збереження і відновлення довкілля: зведення відходів до мінімуму; залучення персоналу, клієнтів і громадськості до вирішення екологічних питань.

Розгляд економічних, соціальних, культурних критеріїв і охорони навколишнього середовища потребує комплексного підходу та консолідації зусиль всіх зацікавлених осіб; має стати складовою частиною всіх управлінських рішень, в тому числі включення їх до програм розвитку. За умови належного рівня управління, сталий розвиток туризму може виступати як фактор підвищення конкурентоспроможності на ринку внаслідок підвищення якості послуг (відновлення туристичних ресурсів та розвиток інфраструктури за рахунок доходів від туризму, навчання, збереження традицій) і зниження витрат (скорочення енерго і водоспоживання, зменшення кількості відходів).

III. Відповідальні туристи.

Для реального просування до більш стійкого туризму власне туристи повинні замислитися над проблемою стійкості під час вибору подорожі та в її процесі. Туріндустрія швидше відгукнеться на зміни, які диктує сам ринок. Турист може впливати на сталий розвиток дестинації як безпосередньо, через власну поведінку, так і побічно, через вибір ним тих туроператорів та інших постачальників туристичних послуг, які беруть на озброєння методи зі сталого розвитку туризму.

Одним з основних заходів впливу на туристів є підвищення їх інформованості та усвідомлення того, що своєю поведінкою і вибором вони впливають на приймаючу дестинацію. Основний вплив на рівень інформованості туриста надають освітні установи, туроператори, реклама, ЗМІ та ін. Однак більш реально вплинути на споживача можна шляхом продуманою ціновою політикою [19].

Механізм сталого розвитку туризму – це комплексний процес, що передбачає балансування економічних, соціальних і екологічних аспектів для забезпечення довгострокового і стійкого розвитку туризму. Він включає в себе інтеграцію стійких практик на всіх рівнях, від розвитку інфраструктури до освітніх ініціатив, і покликаний створити сприятливі умови для розвитку туризму, який приносить вигоду як туристам, так і місцевим громадам, зберігаючи природні і культурні ресурси для майбутніх поколінь.

4.2. Характеристика принципів сталого розвитку туристичної дестинації

Значення принципів сталого розвитку туристичної дестинації полягає в тому, що ці принципи дозволяють забезпечити довготривале, збалансоване та гармонійне використання ресурсів туристичної території. Вони допомагають забезпечити економічну вигоду від туризму, зберігаючи при цьому екологічні й культурні особливості, які роблять дестинацію привабливою для туристів. Використання принципів сталого розвитку дозволяє мінімізувати негативний вплив туризму на навколишнє середовище та місцеву громаду, водночас підтримуючи соціальну стабільність і економічне процвітання.

В 2004 р. Всесвітня організація туризму сформулювала концепцію сталого розвитку туризму, основні положення якої твердять: «Норми і практику управління сталим розвитком туризму можливо застосовувати до всіх видів туризму та до всіх типів напрямків, включаючи масовий туризм та різні ніші туристичних сегментів».

Принципи сталості відносяться до охорони навколишнього середовища та економічних й соціально-культурних аспектів

розвитку туризму. Між ними має бути встановлений відповідний баланс для гарантування довгострокової сталості туризму.

Принципи сталого розвитку туристичних дестинацій включають в себе наступне:

– екологічну сталість, яка розглядає розвиток туризму на основі підтримки базових екологічних процесів, біологічної різноманітності та біологічних ресурсів;

– соціальну і культурну сталість, що забезпечує такий стан, за якого розвиток поєднується зі збереженням культурних цінностей і традицій, а також місцевої самобутності;

– економічну сталість, що передбачає забезпечення економічної ефективності розвитку і такий стан, за якого обраний метод управління ресурсами дає можливість їх використання майбутніми поколіннями.

Основна відмінність моделей масового (традиційного) та сталого туризму полягає в тому, що частина одержаних вигод у разі стійкого розвитку туризму спрямовується на відновлення ресурсної бази та вдосконалення технологій виробництва послуг.

Відповідальний туризм, м'який туризм, природно-орієнтований туризм і альтернативний туризм – всі ці терміни мають подібний сенс із поняттям сталого туризму [19].

Чинники, що стимулюють туристичну індустрію розвиватися відповідно до концепції сталого розвитку, можуть бути різноманітними та охоплювати економічні, соціальні, екологічні та технологічні аспекти. Вони створюють умови для того, щоб туризм приносив вигоду не лише сьогодні, а й в майбутньому, зберігаючи природні, культурні та соціальні ресурси для наступних поколінь та взаємодіють між собою, створюючи умови для забезпечення сталого зростання туристичної індустрії без шкоди для навколишнього середовища, економічного розвитку місцевих громад і збереження культурної спадщини.

4.3. Концепція допустимого навантаження на туристичну дестинацію

Концепція допустимого навантаження на туристичну

дестинацію (англ. Carrying Capacity) є важливим елементом сталого розвитку туризму, і її значення полягає в забезпеченні балансу між кількістю туристів, ресурсами дестинації та здатністю її інфраструктури витримати туристичні потоки без шкоди для навколишнього середовища, культури та місцевої громади.

Допустиме туристичне навантаження – це максимальний рівень туристичних потоків, який певна туристична дестинація або об'єкт може витримати без значного негативного впливу на природне середовище, соціальну та культурну ситуацію, економіку, а також якість туристичного досвіду. Це поняття включає не лише кількість туристів, які можуть відвідати певне місце за певний період, а й враховує здатність інфраструктури, екосистем та місцевих громад ефективно справлятися з цією кількістю відвідувачів [15].

Вона є важливим інструментом управління, який дозволяє визначити оптимальний рівень туристичних потоків і забезпечити довгостроковий розвиток туристичної дестинації.

Пропускний потенціал (англ. Carrying Capacity) – це здатність певної території, інфраструктури чи системи ефективно і стійко справлятися з певною кількістю туристів або відвідувачів без завдання шкоди її природним, соціальним, економічним або культурним ресурсам. У контексті туризму цей термін зазвичай використовується для опису максимальної кількості людей, яких може обслуговувати конкретна туристична дестинація або об'єкт, не порушуючи її стійкості та якості досвіду.

Розподіл пропускнуго потенціалу на різні типи за Крегом Ліндбергом дозволяє організовувати більш ефективне і збалансоване управління туристичними потоками. Він підкреслює важливість комплексного підходу до управління дестинацією, щоб уникнути перенавантаження в будь-якій із сфер – природній, соціальній, економічній або інфраструктурній та запропонував поділ пропускнуго потенціалу на кілька основних типів для більш точного визначення здатності туристичних дестинацій справлятися з потоком туристів без шкоди для навколишнього середовища та суспільства.

Пропускний потенціал туристичної дестинації залежить від кількох факторів, які визначають її здатність приймати туристів

без шкоди для природного середовища, соціальних структур, економіки та загального досвіду туристів. Залежно від типу пропускнуго потенціалу (екологічного, інфраструктурного, соціокультурного тощо), ключові фактори можуть варіюватися.

Екологічний стан туристичних дестинацій, безумовно, є провідним під час визначення допустимого навантаження. Численні опитування туристів свідчать, що серед мотивів туристичної подорожі на перший план все більше висувається прагнення людей до спілкування з природою.

Вітчизняні фахівці розробили норми навантаження на різні природні об'єкти та комплекси, за умови дотримання яких завданий антропогенний збиток поглинається за рахунок їх асиміляційного потенціалу (див. табл. 4.3).

Таблиця 4.3 – Нормативи рекреаційного навантаження на природні комплекси

Природні комплекси для рекреації та туризму	Нормативи навантаження	
	Одиниця вимірювання	Показник
Приміські зони відпочинку	м ² /осіб	80
Сосновий сухий бір	осіб/га	0,5-1
Широколистяний вологий ліс	осіб/га	3-6
Луки	осіб/га	5-10
Берегова лінія озер або ставків із проточною водою	м/осіб	5 (діти - 4)
Морські пляжі	м на особу	5
Морські пляжі в закладах для хворих туберкульозом та з порушенням функцій опорно-рухового апарату	м ² /осіб	12
Акваторія для купання в морі (річці)	осіб/га	300-500 (окремі джерела - 2000 тис.)
Акваторія для купання в непроточних водоймах	осіб/га	1000
Акваторія для катання на моторних човнах і водних лижах	осіб/га	0,5-1

Наприклад, у разі розміщенні місць відпочинку на берегах озер і водосховищ норму допустимого рекреаційного навантаження слід уточнювати в залежності від конкретних природних комплексів, але кількість туристів не повинно перевищувати 200 осіб на 1 км берега.

Особливу увагу звертають на те, що під час обчислення місткості територіально-рекреаційних систем важливо враховувати психофізіологічну комфортність (її визначають можливістю одночасного проведення в межах певної території будь-яких рекреаційних занять певною кількістю людей, не завдаючи шкоди їх психічному здоров'ю у процесі забезпечення основних гігієнічних потреб). Наприклад:

- для спокійного відпочинку рекомендовано 500-800 м² лісопарку на одну людину;

- для активного – 100-130 м²/осіб;

- для купання в морі – 100-200 осіб/га.

Для збереження всіх видів туристичних ресурсів і запобігання серйозних екологічних проблем необхідно заздалегідь розраховувати пропускний потенціал всіх пам'яток і туристичних об'єктів. Подібні розрахунки дозволяють обмежити доступ туристів на особливо охоронювані природні об'єкти (парки, заповідники та ін.), а також в музеї, галереї, собори, храми та ін.

З метою оцінювання пропускнуго потенціалу туристичної дестинації необхідний розрахунок наступних показників:

- фізична (чи екологічна) місткість системи – обмеження максимальної кількості відвідувачів, яке може розміститися на цій території. За цим порогом культурне та історичне середовище руйнується під впливом туризму.

- економічна місткість системи – межа, за яким показники прибутку падають, і ця дестинація стає менш привабливою для відвідування.

- соціальна місткість системи – кількість відвідувачів, яку може прийняти територія без негативного впливу на інші соціально-економічні види діяльності, які підтримують її існування [19].

Пропускний потенціал є критично важливим для сталого розвитку туризму. Він дозволяє визначити, скільки туристів може

одночасно відвідувати певну дестинацію, не шкодячи її ресурсам, інфраструктурі та соціальній структурі. Управління пропусковим потенціалом допомагає оптимізувати туристичні потоки, забезпечуючи при цьому як економічну вигоду, так і збереження довкілля і культурної автентичності.

Контрольні питання

1. Дайте визначення поняттю «сталий розвиток туризму».
2. Розкрийте сутність і значення глобальних критеріїв сталого туризму для дестинацій.
3. Які основні принципи сталого розвитку туризму?
4. Розкрийте сутність концепції сталого розвитку.
5. З якою метою введено індекси рівня роздратованості? В чому їх сутність?
6. Які чинники стимулюють туристичну індустрію розвиватися відповідно до концепції сталого розвитку?
7. Порівняйте стійкий і нестійкий види туризму.
8. Назвіть основні позитивні та негативні наслідки розвитку туризму (економічні, соціальні, екологічні).
9. У чому сутність концепції допустимого навантаження?
10. Які ланки в механізмі сталого розвитку туризму виділяються у світовій практиці?
11. Що таке «екотуризм»? Чим екотуризм відрізняється від традиційного туризму?
12. На Ваш погляд, наскільки реально досягнення на практиці сталого розвитку туризму?
13. Назвіть заходи, які можуть бути використані державою для стимулювання сталого розвитку туризму в Україні.

Тести

1. У новій редакції Закону України «Про туризм» зазначається, що «дестинація (туристична) це?:
 - а) географічна територія, яка є привабливою для туристів завдяки наявності унікальних або специфічних туристично-рекреаційних ресурсів та відповідної інфраструктури;
 - б) основне місце призначення туристичної поїздки, територію, відвідання якої посідає центральне місце у вирішенні

подорожувати;

в) місце призначення туристичної подорожі (туристичної поїздки, туру, екскурсії), місце відвідування (територія, місцевість, місто, населений пункт, туристичний центр) особами, які не проживають постійно в даній місцевості і не належать до категорії місцевого населення;

г) усі відповіді правильні.

2. До економічних наслідків значення сталого туризму не відноситься?:

а) залучення іноземного капіталу та отримання доходів у валюті;

б) надходження податків до державного бюджету;

в) збалансованість регіональних диспропорцій;

г) збереження історико-архітектурних пам'яток, творів мистецтва і традицій.

3. До соціально-культурних наслідків значення сталого туризму не відноситься?:

а) руйнування мовних, соціальних, класових, релігійних бар'єрів

б) підвищення освітнього рівня, розширення культурних горизонтів;

в) залучення іноземного капіталу та отримання доходів у валюті;

г) соціально сприятливе проведення вільного часу, навички здорового способу життя.

4. До екологічних наслідків значення сталого туризму не відноситься?:

а) створення національних парків і заповідників;

б) вивчення природно-рекреаційних ресурсів;

в) формування економічного іміджу країни за кордоном;

г) забруднення навколишнього середовища.

5. До принципів сталого розвитку туристичних дестинацій відносяться?:

а) екологічна сталість;

б) соціальна і культурна сталість;

в) економічна сталість;

г) усі відповіді правильні.

6. Принцип екологічної сталості розвитку туристичних дестинацій?:

а) розглядає розвиток туризму на основі підтримки базових екологічних процесів, біологічної різноманітності та біологічних ресурсів;

б) забезпечує такий стан, за якого розвиток поєднується зі збереженням культурних цінностей і традицій, а також місцевої самобутності;

в) передбачає забезпечення економічної ефективності розвитку і такий стан, за якого обраний метод управління ресурсами дає можливість їх використання майбутніми поколіннями;

г) усі відповіді правильні.

7. Принцип соціальної і культурної сталості розвитку туристичних дестинацій?:

а) розглядає розвиток туризму на основі підтримки базових екологічних процесів, біологічної різноманітності та біологічних ресурсів;

б) забезпечує такий стан, за якого розвиток поєднується зі збереженням культурних цінностей і традицій, а також місцевої самобутності;

в) передбачає забезпечення економічної ефективності розвитку і такий стан, за якого обраний метод управління ресурсами дає можливість їх використання майбутніми поколіннями;

г) усі відповіді правильні.

8. Принцип економічної сталості розвитку туристичних дестинацій?:

а) розглядає розвиток туризму на основі підтримки базових екологічних процесів, біологічної різноманітності та біологічних ресурсів;

б) забезпечує такий стан, за якого розвиток поєднується зі збереженням культурних цінностей і традицій, а також місцевої самобутності;

в) передбачає забезпечення економічної ефективності розвитку і такий стан, за якого обраний метод управління ресурсами дає можливість їх використання майбутніми

поколіннями;

г) всі відповіді правильні.

9. До видів пропускнуго потенціалу туристичної дестинації не відноситься?:

а) екологічний;

б) місцевий соціальний;

в) туристичний соціальний;

г) економічний.

10. Рівень відвідуваності, перевищення якого пов'язане з настанням неприйнятних екологічних наслідків або в результаті дій самих туристів, або як наслідок функціонування обслуговуючої інфраструктури – це пропускнуий потенціал туристичної дестинації?:

а) екологічний;

б) місцевий соціальний;

в) туристичний соціальний;

г) немає правильної відповіді.

11. Рівень відвідуваності, перевищення якого веде до погіршення вражень від поїздки в результаті надмірного напливу туристів – це пропускнуий потенціал туристичної дестинації?:

а) екологічний;

б) місцевий соціальний;

в) туристичний соціальний;

г) немає правильної відповіді.

12. Рівень відвідуваності, перевищення якого призводить до негативних наслідків для місцевої культури та взаємовідносин з туристами – це пропускнуий потенціал туристичної дестинації?:

а) екологічний;

б) місцевий соціальний;

в) туристичний соціальний;

г) немає правильної відповіді.

Практичне завдання

Мета: Дослідити регіони України за видами туризму.

Обрати один регіон (область) України, охарактеризувати які види туризму є найбільш пріоритетними в цьому регіоні (захист у вигляді презентації, використовуючи Microsoft PowerPoint (5-7 слайдів)).

ТЕМА 5. РОЗРОБКА РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОГРАМ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

План

5.1. Сутність та підходи до розробки регіональних програм розвитку туризму.

5.2. Концептуальні основи регіонального плану розвитку туризму.

5.3. Інструменти забезпечення сталого регіонального розвитку туризму.

Ключові слова: регіональні програми, розвиток туризму, підходи, методи планування, засади планування, програми, послідовність, структура.

5.1. Сутність та підходи до розробки регіональних програм розвитку туризму

Підходи до розробки регіональних програм розвитку туризму мають кілька важливих аспектів, які визначають їх особливість і ефективність. Регіональний розвиток туризму не є однотипним процесом і значною мірою залежить від специфіки конкретного регіону, його ресурсів, потреб та соціально-економічних умов.

Особливість підходів до розробки регіональних програм розвитку туризму полягає в необхідності врахування індивідуальних характеристик кожного регіону, специфіки його ресурсів, потреб місцевих громад та економічних можливостей. Програми повинні бути комплексними, включати сталий розвиток, ефективне управління ресурсами і залучення інвестицій, а також бути адаптивними до змін. Регіональний туризм має бути інтегрованим в стратегію соціально-економічного розвитку, забезпечуючи вигоди для громади та мінімізуючи негативні наслідки для екосистеми.

Програмування регіонального розвитку – це інструмент реалізації намічених цілей, що дозволяє орієнтувати економіку шляхом регулярного і комплексного впливу на структуру відповідно до варіантів соціально-економічного розвитку в рамках ринкових механізмів.

Програми регіонального розвитку можуть значно різнитися в залежності від країни, регіону, а також від цілей, які вони ставлять перед собою, тобто:

1) за просторовими масштабами: програми розвитку країни в цілому, областей, районів, міст;

2) об'єктом дослідження та метою розробки: комплексні, галузеві та цільові.

Програми розвитку галузей економіки розробляються з метою забезпечення стійкого економічного росту, підвищення конкурентоспроможності окремих секторів економіки, а також для вирішення соціальних, екологічних та інфраструктурних проблем на національному та регіональному рівнях.

Державні цільові програми є комплексом взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць. Вони фінансуються за рахунок Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням.

Державна цільова програма розробляється для вирішення конкретних національних або регіональних проблем, які потребують системного підходу, координації між різними органами влади, організаціями та ресурсами. Вона є одним із інструментів державного управління і служить основою для реалізації стратегічних завдань на різних рівнях. Метою розробки Державної цільової програми є досягнення визначених соціально-економічних, інфраструктурних, екологічних, наукових або культурних цілей за допомогою зосередження фінансових, людських та матеріальних ресурсів.

Залежно від своєї спрямованості програми поділяються на економічні, наукові, науково-технічні, соціальні, національно-культурні, екологічні, оборонні, правоохоронні. Порядок розроблення, виконання, повноваження органів державної влади у сфері розроблення та виконання державних цільових програм визначено *Законом України «Про державні цільові програми» від 18 березня 2004 р. № 1621-IV.*

Програмно-цільовий метод є спосіб вирішення великих і

складних проблем за допомогою вироблення і проведення системи заходів, орієнтованих на цілі, досягнення яких забезпечує вирішення виниклих проблем. У найзагальнішому вигляді цільова програма являє собою сукупність намічених до планомірного проведення, узгоджених за змістом, скоординованих у просторі і в часі, забезпечених ресурсами різнохарактерних заходів, спрямованих на вирішення нагальної проблеми, яка не може бути забезпечена без концентрації зусиль і коштів для досягнення поставленої мети. Існує велике різноманіття цільових програм. в залежності від цілей, способу дій, часової тривалості, рівня їх приналежності (сфери), масштабності, ролі в управлінні, що дозволяє впорядкувати сукупність розробляються і що застосовуються цільових програм, виділити специфічні риси методів розробки і управління реалізацією різних видів програм.

Використання програмно-цільового підходу в туризмі в регіоні дозволяє найбільшою мірою врахувати такі його особливості, як: системність, поліфункціональність, багатоцільову спрямованість, різнорідність ресурсної бази, розбіжності у термінах і методах реалізації управлінських рішень по окремих елементах і системи в цілому, можливість залучення різних зацікавлених осіб (суб'єктів права і господарювання, туристів і інших осіб) до управління сферою туризму в регіоні, взаємодія і необхідність координації дій багатьох підприємств різних галузей, можливість і необхідність декомпозиції, аналізу та синтезу туризму, сумісність і інтегративну здатність підприємств туризму.

Сучасне використання програмно-цільового підходу в сфері туризму знайшло відображення в розробці ряду регіональних програм при одночасному наповненні їх новим змістом і вдосконалення методичного забезпечення.

За допомогою програм розвитку туризму визначають всі параметри і складові елементи майбутньої туристської структури, методи та етапи її формування. У розробці регіональних програм доцільно виділити рекреаційно-географічний (характеризуючий туристський потенціал), маркетингово - аналітичний (оцінюючий туристський попит і пропозицію) підходи, економічний (враховуючий вартісні аспекти туристичного продукту); міжгалузевий (оцінюючий фактичний стан і перспективи території

об'єкта); інвестиційний (визначаючий структуру фінансування і очікувану ефективність проекту) тощо.

Програмно-цільовий підхід в обґрунтуванні розвитку туризму повинен використовуватися з опорою на синтезоване поєднання в першу чергу як рекреаційно-географічного, так і маркетингово-аналітичного підходів (комплексний підхід). При цьому представляється доцільним диференціація цілей і розділення функціональних завдань для програм федерального і регіонального рівнів.

Програми національного цільового рівня повинні ставити за мету розробку національних туристських продуктів і просування їх на світовому ринку, тобто увага має бути зосереджена на розвитку в'їзного туризму, його підтримки за допомогою послідовної державної політики, створенні іміджу.

Регіональні цільові програми повинні конкретизувати розвиток сфери туризму з позицій своєї спеціалізації на його окремих видах стосовно в'їзного та внутрішнього туризму з урахуванням можливостей формування турпродуктів по основних складових елементів і контингентам споживачів.

Найважливішим нормативно-правовим документом, що визначає засади планування розвитку туризму в Україні є Розпорядження КМУ від 16 березня 2017 р. № 168-р «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» відповідно до якого формується система планування і прогнозування на всіх етапах управління.

Практика програмування передбачає ретельне ресурсне обґрунтування можливості вирішення проблем програмним методом, щоб показники програми були виконані, а завдання реалізовані. Тому Програма покликана стимулювати ефективне використання наявних рекреаційних ресурсів, підвищити рівень міжгалузевого співробітництва, стимулювати розвиток ринкових відносин у туристичній сфері, визначити перспективи подальшого розвитку туризму на основі аналізу його сучасного стану.

Основною метою Програми є створення конкурентоспроможного на міжнародному ринку національного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення країни, забезпечення на цій основі

комплексного розвитку регіонів за умови збереження екологічної рівноваги та культурної спадщини.

Основними завданнями Програми є:

1. Забезпечення сталого розвитку туристичної галузі та підвищення її частки в макроекономічних показниках.
2. Підвищення рівня життя громадян і створення додаткових робочих місць.
3. Збільшення частки очікуваних доходів від туристичної галузі у державному бюджеті.
4. Підвищення іміджу держави на міжнародному рівні.

Програмою визначаються такі напрями розвитку туризму:

- удосконалення системи управління галуззю;
- удосконалення нормативно-правової бази туристичної діяльності;
- зміцнення матеріальної бази туризму;
- розширення міжнародної співпраці у туристичній галузі;
- підвищення якості та розширення асортименту туристичних послуг;
- поліпшення транспортного обслуговування;
- підвищення ефективності використання рекреаційних ресурсів та об'єктів культурної спадщини;
- поліпшення інформаційного та рекламного забезпечення;
- провадження ефективної інноваційної діяльності та створення наукової бази туризму;
- поліпшення кадрового забезпечення.

Однак зазначимо, що нормативно-правові документи, в сфері планування, регулювання та розвитку туризму, в дуже незначній мірі регламентують вирішення питань стратегічного соціально-економічного планування на рівні регіонів.

Програма розвитку туризму – це комплекс взаємозв'язаних норм, економічних та організаційних заходів, спрямованих на реалізацію конституційних прав громадян і розвиток туристичної галузі. Програми розвитку туризму затверджуються з метою реалізації довгострокових пріоритетів країни в галузі туризму і становлять комплекс взаємозв'язаних правових, економічних та організаційних заходів, спрямованих на

реалізацію конституційних прав громадян, розвиток туристичної галузі. Державні цільові, регіональні та інші програми розвитку туризму повинні передбачати заходи щодо забезпечення безпеки в галузі туризму.

Порядок формування, фінансування і реалізації регіональних та місцевих програм розвитку туризму визначається законом.

Програми розвитку туризму в регіоні – це документ, у якому комплексно відтворюється вся інформація, яка стосується рівня основних показників, що характеризують економічні й соціальні напрямки регіонального розвитку туризму, які необхідно забезпечити показниками за певний період, як правило за рік. Порядок розробки програмних і прогнозних документів визначено у Законі України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 20 березня 2000 р. № 1602-ІІ.

Програмні документи економічного і соціального розвитку розробляються на основі комплексного аналізу природних умов і ресурсів, економіко-географічного положення, демографічної ситуації, стану використання природного, виробничого, науково-технічного та трудового потенціалу, оцінки досягнутого рівня розвитку економіки і соціальної сфери та з урахуванням впливу зовнішніх політичних, економічних та інших факторів і очікуваних тенденцій зміни впливу факторів у перспективі. Показники регіональних комплексних програм є орієнтиром для розроблення суб'єктами підприємницької діяльності власних прогнозів, планів, бізнес-планів та інших документів.

При розробці регіональних програм слід дотримуватися принципів цілісності, об'єктивності, науковості, гласності, самостійності, рівності та дотримання загальнодержавних інтересів.

Розробка регіональної комплексної програми передбачає проведення робіт у такій послідовності.

1. Попередній етап. На ньому формулюється загальна наукова концепція програми, складаються часткові прогнози, щодо можливості здійснення тих чи інших програмних заходів у намічувани строки. Формуються робочі групи, визначається мета

програми.

2. *Аналітичний*, на якому аналізується соціально-економічна ситуація у регіоні та виявляються проблеми його розвитку. Аналіз ситуації подається за такими позиціями: економіко-географічне положення та природно-ресурсний потенціал, спеціалізація та місце в загальнодержавному поділі праці, загальна характеристика стану економіки; особливості соціально-економічного розвитку в динаміці за останні 10 років; екологічна ситуація на території регіону; політична ситуація; фінансово-бюджетну ситуація; рівень життя населення та його ділова активність.

Основою для розроблення описово-аналітичної частини програми є офіційні дані Держкомстату України, обласних, районних управлінь статистики, інформаційні матеріали анкетувань та соціологічних опитувань, картографічні матеріали тощо.

3. *Визначення цілей програми*. Цілі економічного і соціального розвитку визначаються, виходячи з загальної довготривалої стратегічної мети розвитку регіону. Кожна з загальних цілей соціальної і економічної політики охоплює ряд компонентів, які можна розглядати як напрями цієї політики в різних сферах. Всі цілі регіонального розвитку утворюють систему цілей регіонального розвитку, яка відображає потреби регіону з точки зору внутрішнього і зовнішнього середовища.

4. *Розробка декількох варіантів програми та вибір з них найбільш оптимального*.

Для розробки декількох варіантів слід розглянути різні альтернативи досягнення поставлених цілей:

– використання різних, але взаємозамінних видів ресурсів (паливо, енергія, сировина, матеріали);

– розподіл навантажень між окремими видами транспорту та ін. Вибір найбільш оптимального варіанта – проводиться шляхом оцінки ресурсів, що необхідні для виконання програми. Перевага має надаватися тому сценарію, що передбачає досягнення максимальних результатів за мінімального використання ресурсів. Для оцінки повних витрат програми враховують прямі, сполучені, суміжні та зв'язані витрати.

5. *Розробка планів конкретних заходів.* Система заходів має бути розроблена таким чином, щоб їх запровадження вело до досягнення мети й основних завдань програми. Зміст заходів має бути максимально деталізовано. *Щодо кожного заходу має бути визначено:* термін виконання, виконавець (орган виконавчої влади або його підрозділ), обсяги та джерела фінансування. Виконання програми може бути профінансоване як з місцевих бюджетів, так і з залученням коштів приватного сектора.

Структура регіональної комплексної програми визначена Кабінетом Міністрів України та затверджена Постановою від 26 квітня 2003 р. № 621. Обов'язковими розділами програми є такі:

1. Аналіз економічного і соціального розвитку за попередній період.

2. Цілі і пріоритети економічного і соціального розвитку у наступному році.

3. Шляхи розв'язання головних проблем розвитку економіки і соціальної сфери та досягнення поставлених цілей.

4. Фінансові ресурси.

5. Ринкові перетворення.

6. Механізми регулювання.

7. Розвиток реального сектора економіки.

8. Зовнішньоекономічна діяльність.

9. Соціальна сфера.

10. Гуманітарна сфера.

11. Природокористування та безпека життєдіяльності людини.

У постанові визначено перелік додатків програми:

1) основні показники (згідно з установленими Мінекономіки зразками);

2) заходи щодо забезпечення виконання завдань програм економічного і соціального розвитку;

3) перелік державних цільових та регіональних програм, які передбачається фінансувати в наступному році;

4) перелік об'єктів будівництва, які передбачається фінансувати в наступному році за рахунок бюджетних коштів;

5) закупівля продукції (товарів, робіт, послуг) для регіональних потреб.

Реалізація Програми розвитку туризму в регіонах здійснюється на основі консолідації зусиль у виробничій, науково-технічній, фінансовій, адміністративно- управлінській сферах із залученням науково-технічного та інноваційного потенціалу регіогу, широкого кола промисловців і підприємців та використанням передових науково-інформаційних ресурсів.

Програмою передбачаються етапи її реалізації. На *першому етапі (2-5 років)* розробляються заходи щодо розв'язання структурних проблем у кожному місті та районі області, які мають негативний вплив на конкурентоспроможність і потенціал зростання туризму й рекреації, реалізуються пілотні проекти у сфері укладання угод щодо регіонального розвитку туризму; розробляються короткострокові та середньострокові цільові програми, спрямовані на реалізацію Програми розвитку туризму в регіонах; спрямовуються державні інвестиції на розбудову туристичної інфраструктури регіонів; готуються та надаються пропозицій щодо удосконалення нормативно-правової бази для зміцнення фінансово-економічної основи рекреаційно-туристичного комплексу регіону.

На *другому етапі (3-5 років)* передбачається: реалізація регіональних заходів довгострокової перспективи стратегічного значення з коригуванням строків та обсягів фінансування відповідно до виконання прогностичних показників Програми розвитку туризму регіону; органами місцевого самоврядування впроваджуються дієві заходи щодо зміцнення фінансово-економічної основи територіальних громад; посилюються повноваження та відповідальність органів місцевого самоврядування за надання туристичних послуг населенню регіону й нерезидентам туристичного ринку; укладаються угоди щодо регіонального розвитку туризму.

На другому етапі має бути запланованим також проведення моніторингу існуючих інструментів стимулювання регіонального розвитку туризму, результатів туристичної політики на предмет її ефективності та доцільності коригування з метою визначення пріоритетів регіонального розвитку на наступну довгострокову перспективу. Цей період стане підготовчим для розроблення наступної Програми регіонального розвитку туризму.

Поряд з цим деталізація термінів виконання задач регіонального розвитку туризму буде узгоджуватись й конкретизуватись при укладанні угод регіонального співробітництва.

Наукове забезпечення програми розвитку туризму в регіонах полягає в проведенні комплексного дослідження, яке охоплює не тільки аналіз наявних ресурсів і поточного стану туризму, а й передбачення змін у майбутньому. Це забезпечує розробку ефективних і стійких стратегій, які можуть бути адаптовані до конкретних умов регіону і сприяти сталому розвитку туристичної галузі, з урахуванням економічних, екологічних та соціальних аспектів.

5.2. Концептуальні основи регіонального плану розвитку туризму

Концептуальні основи планування регіонального розвитку туризму – це основні принципи, ідеї та підходи, які повинні бути в основі стратегічного планування розвитку туристичної діяльності на рівні окремих регіонів. Таке планування має на меті забезпечити сталий розвиток туризму, збалансувати економічні, соціальні та екологічні інтереси, а також оптимізувати використання місцевих ресурсів.

Планування регіонального розвитку – це діяльність, яка включає в себе аналіз, прогнозування соціально-економічного розвитку, визначення найкращих варіантів розвитку, розробку і реалізацію заходів для досягнення певних цілей. Кінцевим продуктом планування є *план* – це документ що визначає систему взаємоузгоджених завдань, об'єднаних спільними цілями, певними термінами, методами і набором досягнень.

Функції плану повинні відповідати функціям, передбаченим державою. А такі функції, як формування стратегічних і тактичних цілей, розподіл доходів, захист конкуренції та підтримка виробників, здійснюються державою тільки за допомогою планових інструментів.

У практиці планового управління розвитком економіки за характером впливу на об'єкт управління простежуються два

крайніх підходи: *директивний адміністративно-командний*) та *індикативний (економічний ринковий)*. Підоймою у першому випадку є влада, у другому – гроші. Відповідно владні важелі охоплюють закони і законодавчі акти, директивні завдання, заборони і квоти, регульовані ціни та ін. У свою чергу індикативні – вільні ціни, податки і податкові пільги, асигнування і дотації тощо.

Директивна система планування має свої переваги та недоліки. Найважливішою перевагою є здатність концентрувати ресурси для вирішення нагальних проблем, створювати можливості для оптимізації рішень, прийнятих у всій економічній системі, та створювати кращі можливості для вирішення соціальних проблем за рахунок держави. Найважливішими недоліками є відсутність достатніх стимулів для підвищення ефективності виробництва: створення можливостей для превалювання політики над економікою, відсутність достатніх стимулів для розвитку науки і впровадження результатів наукових досліджень у практику. Досвід запровадження директивного планування в Україні показав, що не всі галузі могли отримати достатній розвиток і найбільше від цього потерпало сільське господарство.

Індикативне планування охоплює як державний, так і приватний сектор економіки. Воно є адекватною ринковим відносинам формою макроекономічного планування. Індикативне планування принципово відрізняється від директивного планування способами досягнення цілей, поставлених у плані. Його показники не мають для окремих господарських суб'єктів статусу обов'язкових завдань, а мають рекомендаційно-орієнтуєчий характер.

Виражаючи цілі і пріоритети соціально-економічної політики держави на відповідний період, показники індикативного плану набувають життєвої срільі для окремих суб'єктів ринку лише за допомогою цілеспрямованої системи правових та економічних регуляторів. Останні створюють правову основу й економічні стимули для здійснення виробничо-господарської діяльності у напрямках, які відповідають цілям і пріоритетам суспільства, виражених у державному плані.

При реалізації цього виду планування прогноз поєднується з непрямим регулюванням соціально-економічних процесів через розгалужену систему законів і правових актів, що визначають основи діяльності органів влади та місцевого самоврядування. Індикативне планування за умов ринку здійснюється державою з метою формування уявлень про майбутній розвиток і структуру народного господарства через розв'язання таких завдань:

- обґрунтування поведінки самостійних суб'єктів ринкових відносин;

- забезпечення основи державного контролю економіки шляхом визначення сфер, де наявність гострих і невідкладних проблем потребує активного державного втручання і регулювання;

- обґрунтування, розроблення і реалізація шляхів та засобів цього втручання та регулювання економічних процесів.

Під плануванням розвитку туризму розуміється одна з функцій управління, яка полягає у безперервному процесі розробки планів згідно з поставленими цілями і завданнями, визначаючими майбутній стан відкритої соціально-економічної системи, якою є туризм, а також методів і засобів її досягнення в умовах ресурсних обмежень.

У загальному вигляді процес планування включає кілька ключових етапів:

1. Аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища (збір і відстеження інформації про компоненти, що мають найбільш істотне значення для розвитку туризму в регіоні; складання прогнозів розвитку туризму; оцінка реального стану); формулювання проблеми.

2. Планування цілей (результатів) (іноді цей етап передуює аналізу середовища).

3. Планування коштів, необхідних для досягнення цілей, в тому числі ресурсів.

4. Прийняття рішень (вибір оптимального варіанту розвитку (стратегій) і його опрацювання).

5. Планування реалізації (готуються середньострокові і далі річні та оперативні плани і програми).

6. Контроль за здійсненням планів (порівняння

теоретичних даних з фактичними, аналіз і подальше використання в плануванні та управлінні – вироблення рекомендацій щодо коригування плану для досягнення його остаточних цілей).

Результатом процесу планування є система планів. План включає основні показники діяльності, які повинні бути досягнуті до кінця планового періоду. Зауважимо, що, так як туризм є складовою частиною соціально-економічної системи регіону, то плани розвитку туризму повинні розроблятися в контексті соціально-економічного розвитку регіону.

Туристичне планування може здійснюватися на міжнародному, національному, регіональному та місцевому рівнях.

На міжнародному рівні плануються в основному послуги з міжнародних перевезень, тури і потоки туристів з різних країн, міжнародні маркетингові стратегії і рекламні кампанії.

Тому в якості суб'єктів планування виступають такі організації, як Всесвітня туристична організація, Міжнародна організація цивільної авіації, Міжнародна асоціація повітряного транспорту тощо.

На національному рівні сутність планування виражається в тому, щоб позначити і окреслити райони розвитку туризму, що містять ті чи інші туристські видатні пам'ятки, а також у виробленні національної туристської політики, планів і програм по досягненню бажаного стану розвитку туризму, а також формуванню інвестиційної політики, туристичного законодавства, загальної маркетингової стратегії і рекламної кампанії, розробці стратегічних і тактичних методів реалізації туристської політики держави.

Сутність регіонального туристичного планування знаходить своє відображення в розробці регіональної політики, програм і планів розвитку туризму з урахуванням специфічних умов конкретного регіону. Місцевий рівень планування відрізняється деталізацією і використовує плани по землекористуванню з відведенням окремих територій для готелів та інших видів розміщення, туристських визначних пам'яток, зон відпочинку парків, транспортних систем і інших елементів інфраструктури туризму.

Види планування можуть бути систематизовані за такими класифікаційними ознаками:

- як рівень управління;
- характер планування;
- ступінь охоплення;
- тривалість часового інтервалу;
- мета досягнення.

За рівнем управління розрізняють планування на макрорівні, мезорівні і мікрорівні.

За характером планування поділяють на директивне та індикативне.

Директивне планування передбачає, щоб державні плани мали силу закону, всі рівні керівництва несли відповідальність за виконання планових завдань. *Індикативне планування* – це система, яка спирається на виявлення бажаних цілей, а не на накази для їх досягнення.

Індикативне планування передбачає непрямий вплив на підприємства туризму і готельного господарства через систему регуляторів (нормативів і пільг).

За ступенем охоплення конкретних сторін діяльності планування поділяють на загальне і часткове. За тривалістю часового інтервалу – на довгострокове, середньострокове, короткострокове. *Довгострокове планування* в основному характерно для великих турпідприємств (туристичних комплексів, системи туризму в цілому) і насиченого ринку.

Довгострокові плани визначають загальну стратегію підприємства. Вони містять головні стратегічні цілі на перспективу, строком від трьох до п'яти років і більше. *Етапами довгострокового планування* є: формування передумов; постановка проблем, формулювання цілей; розробка нових стратегій. *Довгострокові плани* включають в себе середньострокові і короткострокові плани. *Середньострокове планування* розраховане на термін від двох до трьох років. У рамках середньострокового плану конкретизуються прогнозовані на перспективу показники. Виявляються розбіжності з прогнозами. *Середньостроковий план* передбачає деталізацію розділів і показників (план експлуатаційної діяльності готельного

господарства; план по праці; план маркетингу; фінансовий; план ресурсного забезпечення; план доходів і прибутку тощо). *Короткострокове планування охоплює період до одного року.*

Короткострокові плани реалізуються через складання календарних програм при контролі за їх виконанням.

За метою досягнення можна виділити наступні види планування: стратегічне, тактичне, оперативне. Завданням стратегічного планування є розробка можливих цілей і стратегій розвитку туризму (завдань, програм і ситуаційних планів, інвестиційних, які в свою чергу залежать від вибору стратегічних рішень) та визначенні необхідних для досягнення ресурсів, формуванні політики, спрямованої на мобілізацію та раціональне використання цих ресурсів. Тактичне планування являє собою конкретизацію стратегічного. Тактичне планування передбачає прийняття рішень як розподілити ресурси організації для досягнення стратегічних цілей. Оперативне планування базується на планах конкретних дій, заходів, акцій, які забезпечують досягнення намічених цілей. Це планування окремих операцій у загальному господарському потоці у короткому та середньому періодах, наприклад, планування потоку туристів, планування маркетингу тощо.

Вперше загальні принципи планування були сформульовані А. Файолем, це: необхідність, єдність, безперервність, гнучкість (адаптивність) і точність. Поряд з цими принципами на практиці необхідно використовувати ще й такі принципи, як: науковість, цілеспрямованість, стійкість, системність, комплексність, екологічність, безпека, оптимальність, принцип участі, холізму, професіоналізму та ефективності. *Науковість планування ґрунтується на вивченні, використанні об'єктивно чинних законів і закономірностей розвитку природи і суспільства, використанні даних, об'єктивно відображають стартові умови та тенденції розвитку туризму в регіоні, застосуванні методів, що відповідають цілям розвитку туризму. Принцип необхідності означає повсюдне та обов'язкове застосування планів при виконанні будь-якого виду туристичної діяльності.*

Єдність як принцип передбачає, що планування повинно

мати системний характер і передбачає розробку загального плану соціально-економічного розвитку туризму в регіоні.

Принцип безперервності планів полягає в тому, що процес планування повинен здійснюватися постійно в рамках встановленого циклу; розробляються плани повинні слідувати один за іншим. *Цілеспрямованість* передбачає обґрунтування, в першу чергу, стратегічних і тактичних цілей розвитку туризму. Дотримання *принципів гнучкості (адаптивності) і стійкості* означає, що планування необхідно здійснювати з урахуванням можливих змін факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, які можуть зумовити коригування цілей сталого розвитку туризму, пріоритетів та механізмів їх реалізації.

Системність означає необхідність використання елементів системного аналізу в кожному управлінському рішенні, а також елементи і властивості теорії великих систем, такі як: неадитивність, емерджентність, синергічність тощо. *Комплексність* в управлінні сферою туризму означає необхідність всебічного охоплення всієї системи планування, обліку всіх сторін, усіх напрямків, всіх властивостей, всіх факторів, що впливають на сталий розвиток туризму. *Точність як принцип* передбачає складення плану з певним ступенем точності, тобто конкретизацію і деталізацію в тій мірі, в якій дозволяють зовнішні та внутрішні чинники, які діють на регіональну систему туризму. Дотримання *принципу екологічності* означає необхідність мінімізації антропогенних впливів на природу, екологізація усіх сфер туристичної діяльності шляхом інтегрування функції планування за цілями екологічного розвитку, своєчасне вирішення екологічних проблем, розвиток екологічного світогляду людей. Дотримання *принципу безпеки* означає необхідність розробки механізмів щодо забезпечення особистої, економічної та іншої безпеки в туристській діяльності. *Принцип оптимальності* дозволяє вибрати найкращу з альтернативних можливостей досягнення поставленої мети. *Участь як принцип* припускає важливість самого процесу планування з погляду залучення в нього всіх зацікавлених у розвитку туризму в регіоні сторін. *Принцип холізму* складається з двох частин: координації та інтеграції.

Координація встановлює, що туристичну діяльність у регіоні не можна планувати ефективно, якщо її виконувати незалежно від інших видів діяльності.

Інтеграція визначає, що планування, не може бути настільки ж ефективним без взаємоузгодження планів суб'єктів планування розвитком туризму в регіоні з планами всіх зацікавлених осіб для раціонального використання ресурсів.

Реалізація принципу *професіоналізму* забезпечується спеціальною підготовкою всіх суб'єктів планування, створенням необхідної методичної та інформаційно-аналітичної бази, залучення у разі необхідності фахівців з системи планування регіоном, що спеціалізуються на вирішенні окремих актуальних проблем його комплексного соціально-економічного розвитку.

Дотримання *принципу ефективності* означає необхідність доказів, що саме сформований набір цілей розвитку туризму, функцій, визначених як пріоритетні, намічені шляхи їх реалізації забезпечать задоволення і розвиток духовних і фізичних потреб туристів.

Таким чином, принцип планування, який найбільш тісно пов'язаний з основними методами ефективного ринкового планування, полягає в тому, щоб направляти об'єкт планування на досягнення найкращих економічних показників [11].

5.3. Інструменти забезпечення сталого регіонального розвитку туризму

Важливими інструментами для забезпечення сталого і збалансованого розвитку туристичної інфраструктури, максимально ефективного використання природних і культурних ресурсів, а також для підвищення конкурентоспроможності регіону на туристичному ринку є методи планування та прогнозування регіонального розвитку туризму. Вони дозволяють регіонам не тільки адаптуватися до змін у попиті та умовах, а й своєчасно передбачати і готуватися до можливих змін.

Методи планування та прогнозування регіонального розвитку туризму мають певні особливості, оскільки туризм є складною багатofакторною діяльністю, що взаємодіє з різними

сферами соціального, економічного та екологічного життя регіону. Для ефективного розвитку туризму в регіоні необхідно використовувати спеціалізовані підходи, які враховують як зовнішні, так і внутрішні фактори, а також специфіку кожного регіону.

Методи планування являють собою способи перетворення економічної інформації з метою визначення темпів і оптимальних пропорцій розвитку об'єкта планування, шляхів найбільш ефективного використання ресурсів, а також розробки плану. Прийнято розрізняти такі *методи планування*: наукові, експериментальні, балансові, нормативні (техніко- економічних розрахунків), індексні, програмно-цільові, економіко-аналітичні, метод з використанням коефіцієнта еластичності, економіко-математичне моделювання тощо.

Вибір методів планування визначається низкою факторів:

- ступенем складності планованого показника і його взаємозв'язків;
- протяжністю планованого періоду (методи поточного та перспективного планування різняться);
- забезпеченістю вихідною інформацією, можливістю її отримання, обробки, використання в планових розрахунках та інші.

Сутність балансового методу полягає в тому, що він дозволяє шляхом побудови відповідних балансів взаємно пов'язувати з урахуванням нормативів і норм наявні ресурси (рекреаційні, матеріальні, фінансові тощо) і фактичні потреби туристів, тобто узгодити можливості і потреби.

Нормативний (техніко-економічних розрахунків) метод, що припускає використання при розрахунку показників плану техніко-економічних нормативів, які дозволяють обґрунтувати величину цих показників. Техніко-економічні нормативи характеризують раціональне використання культурно-пізнавальних, матеріальних, трудових, фінансових та інших ресурсів.

У практиці планування широко застосовується *економіко-аналітичний метод*. Він полягає в тому, що при розробці плану економічні явища і процеси вивчаються шляхом аналізу їх

окремих частин, а також сукупності в цілому. Аналіз дозволяє встановити залежності між показниками і намітити зміни в плані відповідно до наявних ресурсів та заданими цілями. У процесі обґрунтування планових показників, розробки та прийняття планових рішень важливу роль відіграють економіко-математичні методи, зокрема, методи лінійного, динамічного, евристичного і стохастичного програмування. На основі методів лінійного програмування вирішуються завдання оптимізації планових показників. При плануванні сталого розвитку туризму в регіоні, необхідно забезпечити прогнозування ймовірності настання (прояв) ризиків і розміри тих негативних наслідків, до яких вони приведуть.

Під ризиком розуміють можливість настання деякої несприятливої події, що тягне за собою різного роду втрати, які впливають із специфіки тих або інших явищ природи і видів діяльності людини.

Факторами ризиків можна управляти, тобто використовувати різні заходи, що дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикової події і вживати заходів щодо зниження ступеня ризику.

До зовнішніх ризиків відносять ризики, які не пов'язані безпосередньо з використанням потенціалу регіону для розвитку туризму, але які значно впливають на його формування та розвиток.

До внутрішніх ризиків, слід відносити ризики, які виявляються безпосередньо в процесі формування та використання потенціалів регіону для розвитку туризму. На відміну від зовнішніх ризиків вони легше піддаються прогнозуванню, виробленню заходів, а також методів по їх попередженню.

Таким чином, ризики в різному ступені взаємопов'язані і являють собою систему з сильними і слабкими зв'язками, які можуть проявлятися у вигляді ланцюгової реакції (настання одного ризику, може спричинити за собою виникнення іншого ризику).

Прогнозування (від грецького prognosis - знання наперед) представляє собою отримання інформації про майбутнє, розробку

на перспективу змін стану об'єкта в цілому і його частин. На сьогоднішній день існує безліч різних методів прогнозування: експоненціального згладжування, експертних оцінок, інтерв'ю, «мозкової атаки», складання сценаріїв, дерева цілей, матричний метод, метод очікування споживачів тощо.

Всі методи прогнозування доповнюють одне одного, а відповідно можуть використовуватися спільно. Одним з ефективних засобів для організації прогнозування розвитку туризму в регіоні, що поєднує як якісний, так і кількісний підходи, є метод сценаріїв.

Сценарій – це опис (картина) майбутнього, складений з урахуванням правдоподібних пропозицій.

Використання сценарного прогнозування у розвитку туризму в умовах ринку здатне забезпечити:

- краще розуміння ситуації, його еволюції;
- оцінку потенційних загроз;
- виявлення сприятливих можливостей;
- виявлення можливих і доцільних напрямків туристичної діяльності в регіоні;
- підвищення рівня адаптації до змін зовнішнього середовища [11].

Програмно-цільове планування – це один із видів планування, в основі якого лежить орієнтація діяльності на досягнення поставлених цілей, визначення та постановка цілей, лише потім вибір шляхів їх досягнення. Програмно-цільове планування побудоване за логічною схемою «цілі – шляхи – способи – засоби» [2, с. 39].

Використання цільових програм у практиці управління регіональним розвитком туристичної сфери викликано необхідністю збереження як побічних заходів регулювання ринкових відносин (тарифні угоди, механізми корекції системи оподаткування в інтересах стабільності ринку тощо), так і заходів прямого державного (регіонального) управління окремими процесами й підприємствами. Саме заходи прямого державного (регіонального) управління процесами формування туристичної сфери мають бути чітко визначеними, дієвими, зрозумілими більшості населення й господарюючим суб'єктам [21; 22, с. 93].

Особливістю програмно-цільового методу є прогнозування майбутніх станів системи та складання конкретної програми досягнення бажаних результатів [23, с. 56]. Програма порівняно зі звичайним планом має низку особливостей: по-перше, у ній чітко формулюють цілі в кількісному вираженні так, що можна зафіксувати факт їх досягнення; по-друге, у ній зіставляють цілі й ресурси, причому передбачено збалансованість ресурсів з поставленими завданнями на нормативній основі; по-третє, програма поєднує всі заходи, які потрібно виконати для досягнення кінцевих результатів (від науково-дослідних або проектних робіт до вдосконалення організаційних форм або створення спеціальної системи стимулювання учасників проекту); по-четверте, у ній встановлюють строки виконання етапів робіт і завершення всієї програми із зазначенням критеріїв, за якими оцінюють одержаний результат [24].

На нашу думку, основна мета програми – досягнення соціально-економічного та культурного відродження туризму в регіоні. Ця мета повинна бути відповідно конкретизована за напрямками, наприклад, з досягнення певних показників збільшення туристичних потоків у регіон і надходжень в бюджет. Потім розробляють відповідний комплекс заходів щодо фінансування програми. Фінансування може здійснюватися з місцевого бюджету, частково з державного бюджету, з різних фондів, позабюджетних коштів тощо. Якщо розробляють комплекс заходів щодо введення податкових пільг, то необхідно розрахувати й узгодити подальше недоотримання коштів до місцевого бюджету за рахунок зниження ставок податків певним підприємствам сфери туристичних послуг.

Послідовність заходів щодо розробки програм розвитку туризму в регіонах повинна враховувати наступні етапи (блоки) (див. рис. 5.1).

Зазначимо, що для своєчасного виконання плану й програми розвитку туризму в регіоні необхідно періодично контролювати чинники, які стосуються: процесу розвитку; маркетингу; економічних, соціокультурних, екологічних впливів та інституціональних елементів.

Долішній М. зазначив, що «...у широкому розумінні

регіональна політика – це система цілей і дій, спрямованих на реалізацію інтересів держави стосовно регіонів та внутрішніх інтересів самих регіонів за допомогою методів, що враховують історичну, етнічну, соціальну, економічну та екологічну специфіку територій...» [25]. Тобто регіональна політика є складовою частиною державної політики, спрямованої на забезпечення комплексного економічного, політичного, соціального та культурного розвитку окремих територій країни. Тактичним завданням регіональної політики є забезпечення збалансованого комплексно-пропорційного розвитку окремих регіонів, створення сприятливих умов для успішного функціонування господарських об'єктів та проживання населення, для розвитку ринкових відносин.

Стратегічним завданням регіональної політики є макросоціоекономічне обґрунтування та розробка оптимальної перспективної територіальної структури життя населення [27].

При плануванні та реалізації політики сталого розвитку туризму в регіонах у першу чергу варто враховувати регіональну специфіку територій.

Тому нами необхідно *проведення моніторингу Програм розвитку туризму регіонів України* з метою визначення особливостей територій, матеріальної бази регіонального розвитку туристичної діяльності, пріоритетних видів туризму, туристичного потенціалу, шляхів і засобів розв'язання виявлених проблем. В результаті чого було визначено, що основною метою розвитку туризму регіонів – є створення сучасної інфраструктури туризму, якісного конкурентоспроможного туристичного продукту, ефективне використання природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу, розвитку партнерських відносин між бізнесом, громадою та владою, формування сприятливих умов для сталого розвитку туризму (див. Додаток Б).

Зауважимо, що кожний регіон має свої специфічні проблеми в розвитку економіки, у соціально-культурній сфері, відмінні умови соціально-економічного становища та різні перспективи розвитку залежно від природних умов, структури господарства, ступеня концентрації промисловості.

Рис. 5.1 – Структура регіональних цільових програм розвитку туризму [26]

Дослідження й розв’язання проблем регіонального розвитку можливо за умови застосування комплексного підходу. Його реалізація є метою застосування програмно-цільового методу в управлінні соціально-економічним та екологічним розвитком регіонів [22].

З огляду на все вищевикладене, можна зробити висновок про

те, що застосування програмно-цільового методу при розробленні й реалізації цільової програми розвитку конкретного регіону, надають змогу поряд з досягненням основної поставленої мети вирішувати такі актуальні для рекреаційно-туристичної сфери завдання, як:

- активізація розвитку культури й туризму в регіонах як стратегічної галузі економіки та сталого розвитку територій;

- забезпечення раціонального використання національних туристичних ресурсів;

- створення якісного конкурентоспроможного регіонального туристичного продукту;

- удосконалення туристичної та створення інформаційної інфраструктури туризму в регіонах і реорганізація її матеріально-технічної бази;

- активізація туристичних потоків та забезпечення гідного представлення місцевого туристичного продукту на міжнародному й усеукраїнському ринках туристичних послуг;

- підвищення рівня науково-методичного та кадрового забезпечення туристичної галузі;

- створення передумов для залучення інвестицій на розбудову туристичної галузі та збільшення надходжень до державного й місцевих бюджетів.

Таким чином, при розробленні цільових програм розвитку туризму, рекреації та курортів у регіонах України необхідне застосування механізмів, які забезпечили б цілеспрямований розвиток рекреаційно-туристичної системи регіону в його загальногосподарському комплексі й методів вимірювання його ефективності.

Зазначимо, що політика сталого розвитку туризму регіонів може бути успішно реалізованою через відповідну модель, яка забезпечить: подолання негативних тенденцій у сфері туризму; покращення якості життя населення, забезпечення доступності туристичних ресурсів для всіх верств населення; збереження унікальних природних та історико-культурних ресурсів; посилення позитивного туристичного іміджу регіону; прискорення темпів розвитку, збільшення частки очікуваних доходів від сфери туризму; зменшення наявних регіональних

соціально-економічних диспаратів, посилення «прозорості» туристичної діяльності.

На нашу думку, ефективна модель регіональної політики сталого розвитку туризму в регіоні має виконувати декілька основних функцій (табл. 5.2).

Таблиця 5.2 – Базові функції регіональної політики сталого розвитку туризму в регіонах

Функція	Характеристика
Регулююча	Визначальний фактор ухвалених рішень, що забезпечують реалізацію визначених завдань; є інструментом прямого впливу на суб'єктів, відповідальних за її виконання; може бути реалізована лише в тому випадку, якщо програма була ухвалена як обов'язковий документ або якщо існують адекватні відносини між суб'єктами, які ухвалюють рішення, та суб'єктами, що забезпечують їх реалізацію.
Контролююча	Основа для оцінки ефективності органів, відповідальних за реалізацію політики; безпосередньо пов'язана з регуляторною функцією.
Координаційна	Програма є документом, що стосується різних суб'єктів локального та регіонального розвитку, які мають координувати свою діяльність, щоб вона відповідала стратегічним цілям; в туризмі ця функція є особливо важливою.
Інформаційна	Збір інформації про напрями розвитку туризму в регіоні та рішення органів влади.
Стимулююча	Вимагає від владних структур шукати найкращі рішення для вирішення проблем розвитку туристичної сфери регіону.
Рекламна	Програма виокремлює ті цілі регіонального розвитку туризму, які є привабливими для представників різних бізнес-середовищ та туристичного ринку загалом; програма також повинна показувати переваги, які суб'єкт господарювання може очікувати від участі в її реалізації; важливо, щоб програма показала, що її цілі можна досягти завдяки зовнішнім джерелам фінансування (інвесторам та донорам).

Реалізація зазначених функцій має бути спрямована на забезпечення досягнення основних цілей регіональної політики у сфері туризму:

- збільшення доходів регіону, місцевого бізнесу та жителів;
- підвищення туристичної конкурентоздатності регіону;
- створення нових робочих місць;
- економічне зростання регіону з урахуванням принципів сталого розвитку.

Запропонована сучасна модель регіональної політики сталого розвитку туризму, має за мету – формування сприятливих умов для активізації розвитку туризму в регіонах згідно з міжнародними стандартами якості та з урахування принципів сталого розвитку, перетворення її на конкурентоспроможну сферу, інтегровану у національний та світовий туристичний ринок, що забезпечує ефективний соціально-економічний розвиток регіонів, сприяє підвищенню якості життя населення, гармонійному розвитку, популяризації регіонів і налагодженню міжрегіонального співробітництва (рис. 5.2).

Зазначимо, що сталий туризм вимагає як стійкого зростання внеску туризму в економіку та суспільство, так і сталого використання ресурсів та навколишнього середовища, тобто йдеться про укорінення вдосконаленої парадигми природокористування у системі «задоволення потреб – економічна вигода – екосистема».

Таким чином, застосування програмно-цільового планування дає змогу визначити пріоритетні напрями діяльності, спланувати заходи з реалізації тих чи інших конкретних завдань, визначити прогностичні показники, яких буде досягнуто в кінцевому результаті. Результатом реалізації програмно-цільового методу є відповідні цільові програми, які передбачають функціонування конкурентоспроможного сектору економіки, а саме туристично-рекреаційної сфери. Реалізація сучасної моделі регіональної політики сталого розвитку туризму створюватиме сприятливі передумови для концентрації наявних організаційних, фінансових, інтелектуальних, матеріально-технічних та інших ресурсів на розв'язанні найгостріших проблем у сфері регіонального туризму,

розвитку найцінніших природних територій та об'єктів культурної спадщини.

Контрольні питання

1. В чому полягає зміст планування економічного та соціального розвитку регіону?
2. Які нормативно-правові документи визначають порядок складання прогнозів, програм, планів соціально-економічного розвитку регіонів?
3. Які види діяльності є об'єктами прогнозування та планування на регіональному рівні?
4. Охарактеризуйте види планів, що розробляються на регіональному рівні.
5. Дайте визначення директивного та індикативного планування.
6. Розкрийте зміст принципів, на яких ґрунтується розроблення планів економічного та соціального розвитку регіону.

Тести

1. Інструмент реалізації планових цілей, який дозволяє орієнтувати економіку через регулярний і комплексний вплив на структуру відповідно до варіанта соціально-економічного розвитку в межах ринкового механізму – це?:
 - а) програмування регіонального розвитку;
 - б) державна цільова програма;
 - в) програма розвитку туризму;
 - г) немає правильної відповіді.
2. Комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць – це?:
 - а) програмування регіонального розвитку;
 - б) державна цільова програма;
 - в) програма розвитку туризму;
 - г) немає правильної відповіді.

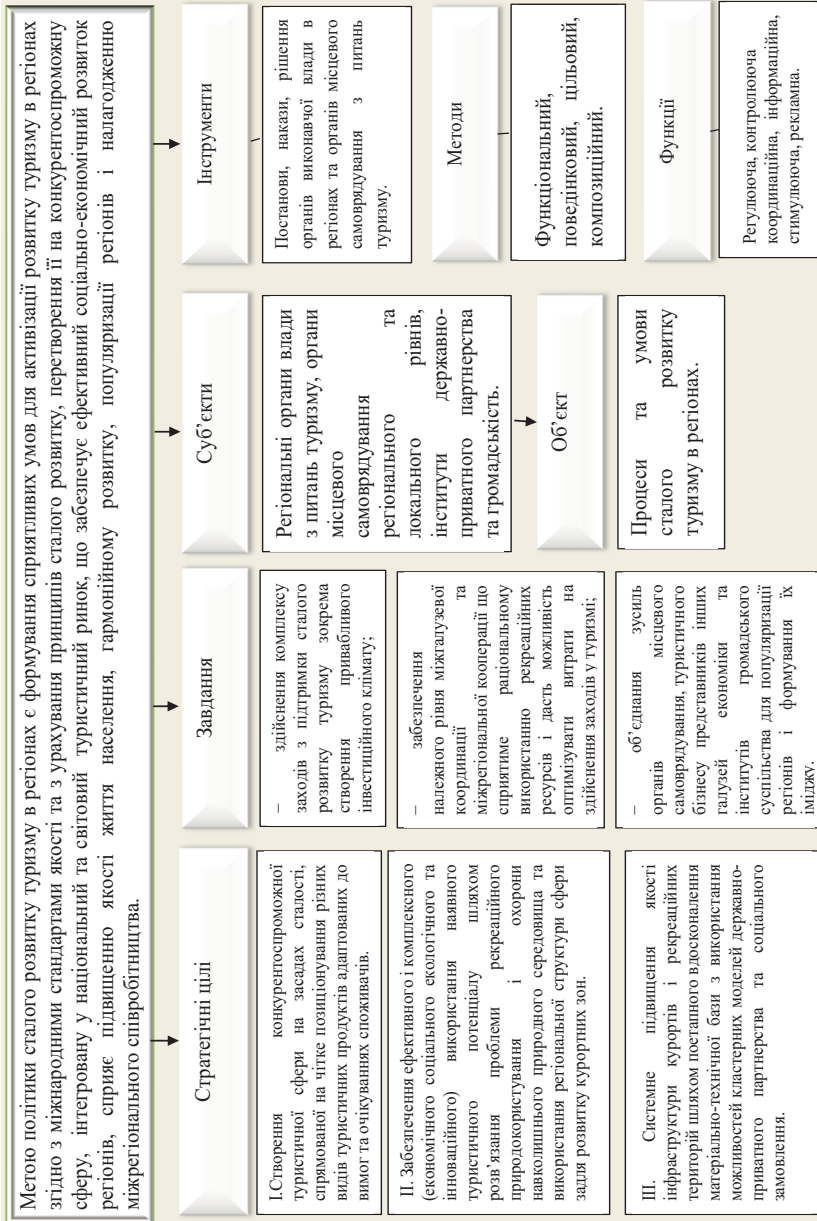

Рис. 5.2 – Модель регіональної політики сталого розвитку туризму [21]

3. Комплекс взаємозв'язаних норм, економічних та організаційних заходів, спрямованих на реалізацію конституційних прав громадян і розвиток туристичної галузі – це?:

- а) програмування регіонального розвитку;
- б) державна цільова програма;
- в) програма розвитку туризму;

4. Документ, у якому комплексно відтворюється вся інформація, яка стосується рівня основних показників, що характеризують економічні й соціальні напрямки регіонального розвитку туризму, які необхідно забезпечити показниками за певний період, як правило за рік – це?:

- а) програма розвитку туризму в регіоні;
- б) державна цільова програма;
- в) програма розвитку туризму;
- г) немає правильної відповіді.

5. Розробка регіональної комплексної програми передбачає проведення робіт у такій послідовності – ?:

а) попередній етап, аналітичний, визначення цілей програми, розробка декількох варіантів програми та вибір з них найбільш оптимального, розробка планів конкретних заходів;

б) визначення цілей програми, попередній етап, аналітичний, розробка декількох варіантів програми та вибір з них найбільш оптимального, розробка планів конкретних заходів;

в) аналітичний, попередній етап, визначення цілей програми, розробка декількох варіантів програми та вибір з них найбільш оптимального, розробка планів конкретних заходів;

г) всі відповіді правильні.

6. Обов'язковими розділами регіональної комплексної програми визначеною Кабінетом Міністрів України є?:

а) Аналіз економічного і соціального розвитку за попередній період. Цілі і пріоритети економічного і соціального розвитку у наступному році. Шляхи розв'язання головних проблем розвитку економіки і соціальної сфери та досягнення поставлених цілей. Фінансові ресурси. Ринкові перетворення. Механізми регулювання. Розвиток реального сектора економіки. Зовнішньоекономічна діяльність. Гуманітарна сфера. Природокористування та безпека життєдіяльності людини;

б) Аналіз економічного і соціального розвитку за

попередній період. Цілі і пріоритети економічного і соціального розвитку у наступному році. Шляхи розв'язання головних проблем розвитку економіки і соціальної сфери та досягнення поставлених цілей. Ринкові перетворення. Механізми регулювання. Розвиток реального сектора економіки. Зовнішньоекономічна діяльність. Соціальна сфера. Гуманітарна сфера. Природокористування та безпека життєдіяльності людини;

в) Аналіз економічного і соціального розвитку за попередній період. Цілі і пріоритети економічного і соціального розвитку у наступному році. Шляхи розв'язання головних проблем розвитку економіки і соціальної сфери та досягнення поставлених цілей. Фінансові ресурси. Ринкові перетворення. Механізми регулювання. Розвиток реального сектора економіки. Зовнішньоекономічна діяльність. Соціальна сфера. Гуманітарна сфера. Природокористування та безпека життєдіяльності людини;

г) немає правильної відповіді.

7. Вид діяльності, що включає аналіз, прогнозування соціально-економічного розвитку, визначення кращого варіанта розвитку, розробку і реалізацію заходів на досягнення визначених цілей – це?:

а) фінансування регіонального розвитку;

б) регулювання регіонального розвитку;

в) планування регіонального розвитку;

г) немає правильної відповіді.

8. У практиці планового управління розвитком економіки за характером впливу на об'єкт управління простежуються наступні підходи:

а) директивний та індикативний;

б) адміністративно-командний та економічний ринковий;

в) директивний (адміністративно-командний) та індикативний (економічний ринковий);

г) всі відповіді правильні.

9. На якому етапі регіональної комплексної програми аналізується соціально-економічна ситуація у регіоні та виявляються проблеми його розвитку?:

а) попередній етап;

б) аналітичний етап;

в) етап визначення цілей програми;
г) етап розробка декількох варіантів програми та вибір з них найбільш оптимального.

10. На якому етапі регіональної комплексної програми формулюється загальна наукова концепція програми, складаються часткові прогнози, щодо можливості здійснення тих чи інших програмних заходів у намічувані строки?:

а) попередній етап;
б) аналітичний етап;
в) етап визначення цілей програми;
г) етап розробка декількох варіантів програми та вибір з них найбільш оптимального.

11. На якому етапі регіональної комплексної програми розглядаються різні альтернативи досягнення поставлених цілей: використання різних, але взаємозамінних видів ресурсів (паливо, енергія, сировина, матеріали); розподіл навантажень між окремими видами транспорту та ін.?:

а) попередній етап;
б) аналітичний етап;
в) етап визначення цілей програми;
г) етап розробка декількох варіантів програми та вибір з них найбільш оптимального.

12. Туристичне планування може здійснюватися на?:

а) міжнародному рівні;
б) національному рівні;
в) регіональному та місцевому рівнях;
г) всі відповіді правильні.

13. Сутність цього туристичного планування знаходить своє відображення в розробці регіональної політики, програм і планів розвитку туризму з урахуванням специфічних умов конкретного регіону?:

а) на міжнародному рівні;
б) на національному рівні;
в) на регіональному рівні;
г) на місцевому рівні.

14. Сутність туристичного планування на цьому рівні виражається в позначенні і окресленні районів розвитку туризму,

що містять ті чи інші туристичні видатні пам'ятки, а також у виробленні національної туристичної політики, планів і програм по досягненню бажаного стану розвитку туризму, а також формуванню інвестиційної політики, туристичного законодавства, загальної маркетингової стратегії і рекламної кампанії, розробці стратегічних і тактичних методів реалізації туристської політики держави?:

- а) на міжнародному рівні;
- б) на національному рівні;
- в) на регіональному рівні;
- г) на місцевому рівні.

15. На цьому рівні туристичного планування плануються в основному послуги з міжнародних перевезень, тури і потоки туристів з різних країн, міжнародні маркетингові стратегії і рекламні кампанії?:

- а) на міжнародному рівні;
- б) на національному рівні;
- в) на регіональному рівні;
- г) на місцевому рівні.

16. Цей рівень туристичного планування відрізняється деталізацією і використовує плани по землекористуванню з відведенням окремих територій для готелів та інших видів розміщення, туристичних визначних пам'яток, зон відпочинку парків, транспортних систем і інших елементів інфраструктури туризму?:

- а) міжнародний;
- б) національний;
- в) регіональний;
- г) місцевий.

17. Вибір методів планування розвитку туризму визначається низкою факторів?:

а) ступенем складності планованого показника і його взаємозв'язків;

б) протяжністю планованого періоду (методи поточного та перспективного планування різняться);

в) забезпеченістю вихідною інформацією, можливістю її отримання, обробки, використання в планових розрахунках та

інші;

г) всі відповіді правильні.

18. Сутність якого методу планування розвитку туризму полягає в тому, що він дозволяє шляхом побудови відповідних балансів взаємно пов'язувати з урахуванням нормативів і норм наявні ресурси (рекреаційні, матеріальні, фінансові тощо) і фактичні потреби туристів, тобто узгодити можливості і потреби?:

- а) нормативний;
- б) балансовий;
- в) економіко-аналітичний;
- г) прогнозування.

19. Який метод планування розвитку туризму припускає використання при розрахунку показників плану техніко-економічних нормативів, які дозволяють обґрунтувати величину цих показників?:

- а) нормативний;
- б) балансовий;
- в) економіко-аналітичний;
- г) прогнозування.

20. Який метод планування розвитку туризму полягає в тому, що при розробці плану економічні явища і процеси вивчаються шляхом аналізу їх окремих частин, а також сукупності в цілому?:

- а) нормативний;
- б) балансовий;
- в) економіко-аналітичний;
- г) прогнозування.

21. Який метод планування розвитку туризму представляє собою отримання інформації про майбутнє, розробку на перспективу змін стану об'єкта в цілому і його частин?:

- а) нормативний;
- б) балансовий;
- в) економіко-аналітичний;
- г) прогнозування.

22. Розвиток туристичної галузі залежить від багатьох факторів, які діють на двох основних рівнях?:

- а) макроекономічному та мікроекономічному;

- б) макроекономічному та мезоекономічному;
- в) регіональному та місцевому;
- г) немає правильної відповіді.

Питання до семінарського заняття

Мета: Моніторинг основних показників розвитку туризму в регіоні...

1. Показники обсягів та напрямів туристичних потоків.
2. Показники економічної ефективності туризму.
3. Показники ефективності туристичної діяльності на рівні підприємств сфери.
4. Показники оцінювання стану туристичної інфраструктури.
5. Показники розвитку туристичної сфери на національному рівні.

ТЕМА 6. РОЛЬ ТУРИСТИЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ (ТІЦ) В РЕГІОНАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

План

6.1. Сутність, типи, основні цілі та завдання створення туристично-інформаційних центрів.

6.2. Світовий досвід діяльності туристичних інформаційних центрів.

6.3. Вітчизняна практика діяльності туристичних інформаційних центрів.

6.4. Проблеми організації та функціонування туристичних інформаційних центрів в Україні

Ключові слова: туристичний інформаційний центр, діяльність, сутність, цілі, типи, завдання, світовий досвід, вітчизняна практика, регіональні туристичні інформаційні центри, практика, проблеми.

6.1. Сутність, типи, основні цілі та завдання створення туристично-інформаційних центрів

Туристично-інформаційні центри (ТІЦ) створюють з кількох ключових причин, які стосуються як підвищення якості обслуговування туристів, так і розвитку туристичної індустрії в регіоні. Їх роль полягає в тому, щоб забезпечити зручний доступ до необхідної інформації, підтримати туристів та сприяти розвитку місцевої економіки через туризм.

У законі України «Про інноваційну діяльність» зазначено, що *інноваційна інфраструктура* – це сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо) [37]. За цим законом одним з видів інноваційних послуг вважаються інформаційно-комунікативні. Саме для надання таких послуг у туристичній галузі створюють туристично-інформаційні центри.

Туристично-інформаційний центр, як організаційна структура системи управління сферою туризму та курортів,

повинен виконувати широкий спектр послуг для підприємців у сфері туристичного бізнесу, відпочивальників, а також потенційних споживачів. За замовленням зацікавлених організацій він може проводити маркетингові та соціологічні опитування; виконувати роботи зі збору й систематизації статистичної та іншої інформації про результати туристично-екскурсійної діяльності на території міста; аналізу ринків збуту послуг для майбутніх інвестиційних проектів; контроль якості туристичних послуг, які надають на території міста.

Про необхідність створення Національної мережі офіційних туристичних інформаційних центрів зазначено в статті 26 проекту закону України «Про туристичні ресурси», розробленому Державним агентством України з туризму і курортів у 2011 р. У цьому законодавчому акті було визначено функції офіційних туристичних інформаційних центрів, які полягають у забезпеченні інформацією та інформаційно-консультаційними послугами туристів [38]. Про необхідність «формування інформаційного простору сфери туризму і курортів» та «створення єдиної системи маркетингової підтримки національного туристичного продукту на внутрішньому та зовнішньому ринку» задекларовано в Стратегії розвитку туризму і курортів України [39].

Діяльність туристично-інформаційних та гостьових центрів має бути спрямована на інформування й консультування туристів та інших суб'єктів туристичної галузі економіки, промоцію й рекламування туристично-рекреаційних ресурсів та інших принад місцевості тощо, адже, за даними статистичних досліджень Всесвітньої туристичної організації, відомо, що збільшення витрат на рекламу туристичного продукту приводить до підвищення доходів туристичної галузі економіки [5].

Закон, прийнятий Міжпарламентською асамблеєю держав – учасниць СНД, містить таке визначення: «Туристично-інформаційні та гостьові центри – це некомерційні та приватно-державні організації, цілями діяльності яких є: сприяння органам державної влади у формуванні та використанні інформаційних ресурсів про туризм; надання на безоплатній основі (громадянам та іншим зацікавленим особам) неупередженої та компетентної

документованої туристичної інформації» [40, ст. 26, п. 4]. Тобто положення цього Закону досить чітко відображав сутність діяльності туристичного інформаційного центру, а саме: надання туристам «неупередженої та компетентної інформації» на «безоплатній основі» в поєднанні з платним наданням додаткових послуг [40, ст. 26, п. 6].

На думку І. Семичастного, «туристично-інформаційний центр – це ключовий елемент туристичної інфраструктури міста, який працює на ринку туристичних послуг і за допомогою якого гості міста задовольняють свій попит на інформацію та пропозиції».

О. Музиченко-Козловська вважає, що «туристично-інформаційний центр – це організація, в якій надають інформацію та консультації про туристичні можливості та ресурси місцевості, яку відвідують туристи, а також здійснюють обмін такою інформацією з іншими ТІЦ, а також з іншими організаціями та управліннями» [41, с. 48].

На нашу думку, туристично-інформаційний центр – важливий інструмент туристичної інфраструктури, за допомогою якого туристи та інші суб'єкти туризму мають можливість отримати повну туристичну інформацію й консультативні послуги щодо туристичної діяльності в місцевості та за її межами.

Зміст існування інформаційних туристичних центрів впливає з поняття «туристична послуга», яка є комплексом послуг із задоволення потреб туриста у відпочинку, харчуванні, переміщенні та інших, які сприяють забезпеченню мети подорожі [9].

О. Музиченко-Козловська стверджує, що в сучасних умовах функціонування туристичної галузі в діяльності туристичних інформаційних центрів зацікавлені всі учасники цього процесу. Державні та місцеві органи влади можуть очікувати збільшення податкових надходжень від зростання туристичної активності в регіоні. Організації і підприємства сфери туристичного бізнесу – туристичні оператори й агенції, готелі, ресторани, театри, туристичні бази, супермаркети тощо – очікують збільшення прибутків [41, с. 49].

Дослідник Р. Волчецький наголошує: «Сьогодні все

більшою постає проблема ефективного представлення наявних у регіонах туристичних ресурсів та принад, здатних пробудити інтерес не тільки у іноземних, а й навіть у вітчизняних туристів та відпочиваючих. Тому головною метою туристичних інформаційних центрів є саме створення механізму інформаційного представлення, створення позитивного іміджу та популяризації туристичних територій» [42, с. 126].

Л. Семичастний вважає, що: «туристично-інформаційний центр – це ключовий елемент туристичної інфраструктури міста, який працює на ринку туристичних послуг і за допомогою якого гості міста задовольняють свій попит на інформацію та пропозиції» [7].

На нашу думку, туристично-інформаційний центр можна вважати елементом інноваційної інфраструктури туристичної індустрії, оскільки за його допомогою туристи та інші суб'єкти туризму мають змогу отримати туристичну інформацію та консультативні послуги щодо туристичної діяльності у місцевості та за її межами.

Здебільшого держава була ініціатором створення ТІЦ з метою кращої організації туристичного руху в місті. Основна мета таких ТІЦ – надати туристові будь-яку інформацію про місце перебування, наприклад, про кількість вільних місць у готелях чи про найпопулярніші пам'ятки [8, с. 49].

Організація та становлення туристичних інформаційних центрів (ТІЦ) є важливою складовою успішного розвитку туристичної галузі України.

Значення туристичних інформаційних центрів у сфері туризму, особливо в сучасному світі, важко переоцінити. Роль, яку відіграють ці структури, по-суті, є ключовою у розвиненому (з точки зору комунікаційної) суспільстві. ТІЦи однозначно займають практично ключове місце в частині рекламно-інформаційної та пошуково-організаційної діяльності суб'єктів туристичної галузі фактично кожної розвиненої туристичної країни світу. Як європейська держава, Україна має унікальну можливість не тільки вивчати немалий досвід сусідніх європейських країн (становлення ТІЦів у яких почалось з інтеграцією колишніх країн соціалістичного табору до

Європейського Союзу), але й скористатись допомогою, яку нерідко пропонують програми та проекти, що здійснюються в ході транскордонного і міжрегіонального співробітництва з Україною, в рамках роботи Єврорегіонів, при співпраці міст-партнерів тощо.

Без сумніву, що для України є позитивним скористатись не тільки ідеєю інтеграції континенту «згори», завдяки об'єднанню держав навколо спільних норм і критеріїв, але й досвідом «знизу» – через формування єврорегіонів і просування транскордонної співпраці взагалі як моделі партнерства відповідних територій для їх ефективного соціально-економічного й культурно-гуманітарного розвитку [5]. В цьому контексті доцільно розглядати й створення та функціонування в Україні туристичних інформаційних центрів (ТІЦ). Актуальність створення та функціонування різного роду туристично-інформаційно-маркетингово-рекламних структур, у тому числі і як мережі ТІЦів – для України, надзвичайно важлива, бо остання є учасником цілого ряду проектів, програм та інститутів: транскордонного, міжрегіонального, європейського масштабів, а багато українських міст – учасниками угод з містами-партнерами, з країн Європейського Союзу, світу та країн СНД.

Сьогодні практично неможливо увявити собі популярний європейський чи американський туристичний об'єкт чи місто без численних туристичних інформаційних центрів, або скорочено – ТІЦів. У кожній країні діяльність туристично-інформаційних центрів відрізняється своїми особливостями, організацією, послугами, що надаються, механізмами фінансування. Але в якій би формі не існував ТІЦ, основний напрямок його діяльності – допомога туристам.

Центр допомоги туристам, центр інформації для відвідувачів або туристичний інформаційний центр – це певне місце (фізично існуюче), яке надає туристичну інформацію відвідувачам, які приїждять у дану місцевість.

Це може бути:

– центр допомоги туристам в певному цікавому для туристів місці або близько пам'ятки, наприклад, у національному парку, заповіднику чи ландшафтному парку, що надає інформацію туристам і проводить всебічні освітні тематичні (пов'язані з даним

цікавим об'єктом) виставки та покази експонатів (наприклад, про природної історії або культури);

– туристичний інформаційний центр, що надає відвідувачам даної місцевості інформацію про пам'ятки області, житло та інші об'єкти, що відносяться до туризму. У багатьох випадках ці центри працюють в аеропорту чи на вокзалі, а також на шляху прямування (в'їзду), і управляються місцевим органом влади. Часто центр допомоги туристам називають просто інформаційним центром.

Розрізняють такі типи туристичних інформаційних центрів (див. рис. 6.1):

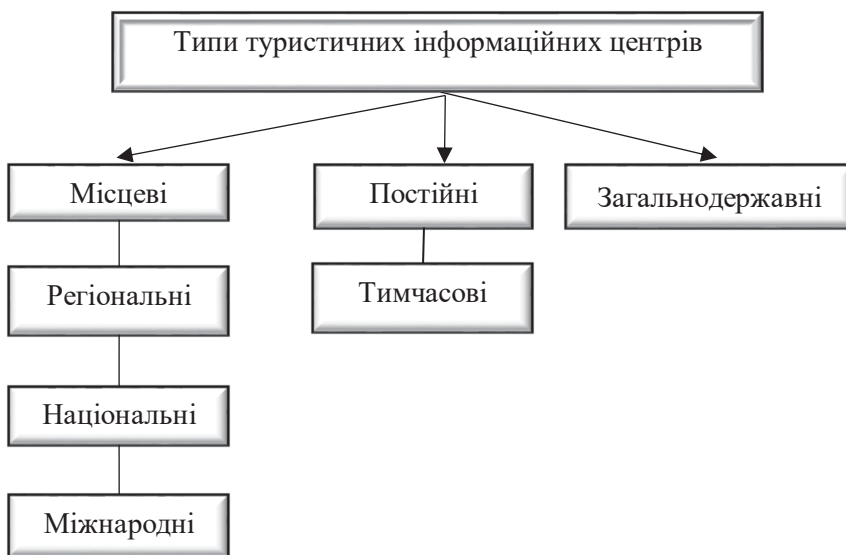

Рис. 6.1 – Типи туристичних інформаційних центрів

– постійні і тимчасові;
– місцеві, регіональні, національні та міжнародні;
– загальнодержавні (як правило, мережа акредитованих ТІЦ) [1, с. 29].

ТІЦ поділяють на місцеві, регіональні та національні центри, які мають співпрацювати між собою. Також

забезпеченість ТІЦ кваліфікованим персоналом позитивно впливатиме на якість та оперативність надання туристичних послуг, сприятиме розбудові рекламно-інформаційної інфраструктури і т.п.

Закон, прийнятий Міжпарламентською Асамблеєю містить таке визначення туристично-інформаційного центру [2, ст. 26 п. 4]: «Туристично-інформаційні та гостьові центри (далі ТІЦ) це некомерційні та приватно-державні організації, цілями діяльності яких є:

- сприяння органам державної влади у формуванні та використанні інформаційних ресурсів про туризм;
- надання на безоплатній основі (громадянам та іншим зацікавленим особам) неупередженої та компетентної документованої туристичної інформації».

На наш погляд, положення цього Закону досить чітко відображає суть діяльності туристичного інформаційного центру, а саме: надання туристам «неупередженої та компетентної інформації» на «безоплатній основі» в поєднанні з платним наданням додаткових послуг. При цьому мається на увазі, що послуги надаються ТІЦами, взаємодіючими з державними органами, є сертифікованими і входять в єдину мережу туристично-інформаційних центрів.

Пріоритетність розвитку туризму закріплена у Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року (розпорядження КМУ від 16.03.2017 року № 168-р), Державній програмі розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки (постанова КМУ від 20.10.2019 року № 880), Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки (постанова КМУ від 05.08.2020 року № 695). Важливе значення для розвитку туризму матиме реалізація Указу Президента України від 18.08.2020 року №329/2020 «Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму».

Основними цілями ТІЦ є:

- 1) приваблення більшої кількості туристів;
- 2) розвиток внутрішнього туризму;
- 3) покращення конкурентних переваг місцевості;

4) поповнення місцевого бюджету за рахунок оподаткування суб'єктів туристичного бізнесу;

5) раціональне використання туристичних ресурсів;

6) залучення інвестицій у туристичну сферу регіону [11].

Основними завданнями ТІЦ є:

1) інформаційне забезпечення туристів;

2) покращення якості туристичної продукції та послуг;

3) покращення транспортного сполучення, формування мережі туристичних інформаційних центрів;

4) планування, організування, мотивування, моніторинг і контроль, регулювання туристичних, інформаційних та фінансових потоків;

5) врахування рекреаційного та психологічного навантаження від туристів на місцевість;

6) покращення інвестиційного клімату місцевості (Офіційний туристично-інформаційний портал).

Конкретні цілі і завдання створення ТІЦ можуть бути такими, які зазначено у таблиці 6.1 [41].

Структура та форма організації ТІЦ залежать від цілей та завдань, які він має вирішувати, статусу та місця у структурі, пріоритетів у туристичній діяльності місцевості, де він діє. Залежно від завдань, ТІЦ можна поділяти на місцеві, регіональні та національні центри, які мають співпрацювати.

Туристичні інформаційні центри можуть функціонувати у складі [43]:

– маркетингових організацій туристичного напрямку, що діють як приймаючі туристичні агенти або туристичні оператори, що пропонують туристичний продукт, сформований з послуг, які надає цей туристичний напрям;

– туристичних офісів чи бюро різного рівня (місцеві, регіональні та національні);

– асоціацій працівників туристичної індустрії (наприклад, асоціація місцевих рестораторів);

– галузевих туристичних асоціацій (наприклад, асоціація місцевих готелів).

Залежно від форми власності, фінансування ТІЦ здійснюється з бюджетних надходжень чи влас них (залучених)

грошових засобів підприємців, а також за рахунок коштів користувачів цих закладів.

Таблиця 6.1 – Основні цілі та завдання створення туристично-інформаційних центрів

Цілі туристично-інформаційних центрів	Завдання туристично-інформаційних центрів
Приваблення у місцевість більшої кількості туристів.	Інформаційне забезпечення туристів і суб'єктів туристичного бізнес.
Розвиток внутрішнього туризму.	Покращення якості туристичної продукції та якості туристичних послуг у місцевості.
Покращення конкурентних переваг місцевості через покращення інфраструктури, зокрема туристичної.	Покращення транспортного сполучення, формування мережі засобів розміщення туристів та ТІЦ на національному рівні.
Поповнення місцевого бюджету за рахунок оподаткування суб'єктів туристичного бізнесу.	Планування, організування, мотивування, моніторинг і контролювання, регулювання туристичних, інформаційних та фінансових потоків.
Раціональне використання туристично-рекреаційних ресурсів місцевості.	Врахування рекреаційного та психологічного навантаження на місцевість.
Залучення інвестицій у туристичний бізнес.	Покращення інвестиційного клімату у місцевості.

Форма власності ТІЦ не впливає на результати його діяльності, але має визначальний вплив на визначення мети, якої прагне досягти організація.

Метою ТІЦ державної чи комунальної форми власності має бути забезпечення ефективного використання державних коштів та отримання соціального ефекту; метою ТІЦ з приватною власністю може бути максимізація прибутку.

Управління ТІЦ здійснюється відповідно на державному, місцевому рівні чи власними силами підприємців. Але врахування загальних функцій менеджменту має бути забезпечене.

За організаційною структурою туристично-інформаційні центри можуть бути самостійними або у складі туристичного кластера, як зазначено у статті [44], чи комбінату, у якому, на відміну від попереднього об'єднання, поєднують організації на основі спільної технології, які не мають юридичної самостійності і керуються дирекцією головного підприємства.

У мережі ТІЦ місцевості можуть надавати такі послуги [8]:

- надання комплексної туристичної інформації про місцевість залежно від місця розташування центра – про готелі та інші заклади розміщення туристів; про музеї, театри, концертні зали, парки, виставкові зали, туристичні підприємства, а також загальну інформацію про розвиток туризму в Україні;

- інформування туристів про культурні заходи міста чи регіону: про фестивалі, концерти, виставки, ярмарки тощо;

- консультування туристів щодо інформації про країни, курорти і місця відпочинку, візовий режим, оформлення проїзних документів;

- замовлення послуг екскурсодів та гідів (для груп чи індивідуально), страхування туристів;

- інформування про екскурсійні маршрути по місту та за його межами;

- допомога в організації семінарів, конференцій в місті чи регіоні;

- інформування про спеціальні пропозиції туристичних підприємств міста та регіону: тури вихідного дня, програми сімейного та інших видів відпочинку;

- замовлення (оренда) і страхування транспорту для подорожей;

- продаж за доступними цінами інформаційно-туристичних видань (карти, атласи, путівники, книги з краєзнавства, фотоальбоми, довідники тощо);

- продаж сувенірної продукції.

Крім зазначених, на нашу думку, ТІЦ можуть надавати такі послуги:

- інформування про вільні місця у засобах розміщення туристів та їх бронювання;

- інформування про унікальні природні цінності,

парки чи сади;

- замовлення квитків на культурні заходи: в театри, концертні зали, музеї тощо;

- інформування про транспортні послуги: таксі, громадський транспорт, водний транспорт, автобусні перевезення та замовлення квитків;

- інформування про заклади харчування: ресторани, кафе, заклади харчування з національною кухнею;

- надання спеціальної інформації: про лікарні, міліцію, аптеки, консульства, урядові установи тощо;

- інформування управлінь статистики про кількість відвідувачів.

Для успішного розвитку туризму у державі необхідна тісна співпраця органів влади, місцевого самоврядування і підприємств туристичної індустрії. Обмін інформацією між цими інституціями здійснюватиметься працівниками туристично-інформаційних центрів, мережа яких має покривати усю територію держави у місцях, де наявні туристичні ресурси.

ТІЦ також спрямовані на підтримку державної програми розвитку туризму, просування національного туристичного продукту, створення єдиного інформаційного простору на внутрішньому та міжнародному ринках та виступають посередником між державними установами, туристами, туроператорами та турагентами, виробниками туристичних та супутніх послуг. Це має важливе значення, оскільки значна кількість підприємств в індустрії туризму функціонують у сфері малого й середнього бізнесу та не мають достатнього фінансового забезпечення для виходу на національний та міжнародний ринок туристичних послуг [41].

6.2. Світовий досвід діяльності туристично-інформаційних центрів

Розглянемо досвід організаційних та економічних аспектів діяльності туристичних інформаційних центрів у світі. Так, у США в кожному штаті діють свої туристичні інформаційні центри. «Центр гостинності» – це територія відпочинку, що включає центр

для відвідувачів. Як правило, ТІЦ розміщують відразу після кордону чергового штату, уздовж автомагістралей між штатами.

Цими інформаційними центрами керує той штат, на території якого вони розташовані. «Центри гостинності» в США фінансуються за рахунок місцевих податків, включених у кожне ліжко-місце. Тобто турист платить за ночівлю, частину від вартості якої отримує місцевий орган, що керує ТІЦ, тому останні зацікавлені залучати якомога більше туристів, щоб отримати більше грошей на свій розвиток. І саме тому туристично-інформаційні центри в США часто розробляють туристичну кампанію міста, ініціюють подібні заходи тощо.

У Південній Америці найбільш активно туристично-інформаційні центри діють у Перу. Під егідою Комітету з просування експорту і туризму Перу й Національного інституту із захисту конкуренції та охорони інтелектуальної власності діє загальнодержавна мережа ТІЦ. Безкоштовні центри надають туристичну інформацію й допомогу для внутрішніх та іноземних туристів. Інформація включає в себе пам'ятки й рекомендовані маршрути.

В Австралії більшістю центрів відвідувачів керують місцеві органи влади або органи штату, а в деяких випадках – Асоціація операторів туризму від імені уряду. Ці інформаційні центри (VICs) надають такі послуги, як підбір житла та замовлення турів (автомобільних, літакових, автобусних, залізничних). Вони, як правило, є першою ланкою в знайомстві відвідувача з містом або областю.

У Великобританії діє загальнонаціональна мережа туристичних інформаційних центрів, якими керує Британський туристичний департамент (British Tourist Authority), а також інші туристичні центри, якими керують місцеві влади або приватні організації у співпраці із цим департаментом. В Уельсі діяльність ТІЦ координує організація «VisitWales», яку підтримує місцевий Парламент (Національна Асамблея). А в Шотландії уряд підтримує VisitScotland – офіційну туристичну організацію Шотландії, яка також керує туристичними інформаційними центрами по всій країні. За створення й діяльність туристичних інформаційних центрів у Німеччині відповідає Національний

комітет Німеччини з туризму, який проводить маркетингові заходи в усіх сферах туризму на замовлення уряду Німеччини. В Естонії офіційні центри туристичної інформації для туристів діють у всіх великих містах і адміністративних центрах [45, с. 185–187].

На окрему увагу заслуговує спільна розробка експертів туристичної сфери України та Німеччини, практичний посібник «Створення та діяльність туристичних інформаційних центрів в Україні», підготовлений за редакцією Вольфа Рінова, координатора спільного проекту «Створення інформаційної бази туристичної індустрії через утворення мережі туристичних інформаційних центрів», що був реалізований за фінансової підтримки Європейського Союзу. Практичне значення посібника полягає в адаптації європейського законодавства до українських реалій у процесі заснування та діяльності туристично-інформаційних центрів [46].

У цьому посібнику наведено досвід діяльності ТІЦ Братислави. Він має два офіси що надають туристичну інформацію: один розташований в центрі міста, другий – у будинку центрального залізничного вокзалу. Протягом літа ТІЦ працює сім днів на тиждень з 8.00. до 19.00. Туристи можуть цілодобово отримувати інформацію на терміналах комп'ютерів у чотирьох місцях: у центрі, на залізничному вокзалі, на автовокзалі та в приміщенні річкового порту (р. Дунай). Персонал ТІЦ надає турінформацію як безпосередньо відвідувачам, так і по телефону, через Інтернет та традиційною поштою. Інформація, яку надають по телефону, здебільшого стосується плану міста, адреси окремих організацій чи об'єктів інфраструктури, громадського транспорту тощо. ТІЦ здійснює бронювання в 25 закладах розміщення Братислави: невеликих готелях, пансіонатах, молодіжних хостелах та деяких В&В (цей тип розміщення властивий більше гірським і сільським районам, ніж місту). ТІЦ отримує 5% комісію з продажу квитків на культурні події та вистави. Він організовує стандартні екскурсії для відвідувачів – тури по місту тривалістю від 1 до 3 годин, 8-годинну екскурсію в регіон Малих Карпат до зони виноробства. ТІЦ має 400 досвідчених та сертифікованих гідів-екскурсоводів, що можуть надавати послуги 13 іноземними мовами (найчастіше вживані – німецька, англійська, угорська,

італійська, французька та російська). ТЩ також пропонує місцевим жителям освітні тури до місцевих історичних і природних пам'яток 2–4 рази на місяць безкоштовно. Він організовує курси підвищення кваліфікації для гідів та перевіряє діяльність гідів, які не мають сертифіката. ТЩ також пропонує послуги перекладу для конференцій і ділових зустрічей тощо 20 іноземними мовами. Середня кількість відвідувачів на день – приблизно 300–400 осіб. Більшість з них (90–95%) – іноземці [46, с. 162].

У США в кожному штаті діють свої туристичні інформаційні центри. «Центр гостинності» – це територія відпочинку, що включає центр для відвідувачів. Як правило, ТЩ розташовуються відразу після кордону чергового штату або області, зазвичай вздовж автомагістралей між штатами. Цими інформаційними центрами управляє той штат, в якому вони розташовані. «Центри гостинності» в США фінансуються за рахунок місцевих податків, включених у кожне ліжко-місце. Тобто, турист платить за ночівлю, від вартості якої частину отримує місцевий орган, керуючий ТЩем. У результаті, ТЩи зацікавлені залучати більше і більше туристів, щоб отримати більше грошей на свій розвиток. Тому туристично-інформаційні центри в США часто займаються розробкою туристичної кампанії міста, ініціюють подієві заходи тощо.

У Південній Америці найбільш активно туристично-інформаційні центри діють у Перу. Під егідою Комітету з просування експорту і туризму Перу і Національного інституту щодо захисту конкуренції та охорони інтелектуальної власності діє загальнодержавна мережа ТЩів. Безкоштовні центри надають туристичну інформацію і допомогу для внутрішніх та іноземних туристів. Інформація включає в себе пам'ятки і рекомендовані маршрути.

В Австралії більшість Центрів Відвідувачів управляються місцевими органами влади або органами штату. А в деяких випадках – асоціацією операторів туризму від імені уряду. Ці Інформаційні Центри (часто скорочується як VICs) надають інформацію про місцевість, надають такі послуги, як підбір житла та замовлення турів (автомобільних, літакових, автобусних,

залізничних). Вони, як правило, є першою ланкою у знайомстві відвідувача з містом або областю.

У Великобританії діє загальнонаціональна мережа туристичних інформаційних центрів, якими управляє Британський туристичний департамент (British Tourist Authority). Іншими Туристичними Центрами керують місцеві влади або приватні організації у співпраці з Туристичним департаментом.

В Уельсі діяльність ТІЦ координується організацією «VisitWales», що підтримується місцевим Парламентом (національною асамблеєю). А в Шотландії уряд підтримує VisitScotland, офіційну туристську організацію Шотландії, яка також управляє Туристичними Інформаційними Центрами по всій Шотландії.

Створенням і діяльністю туристичних інформаційних центрів у Німеччині займається Національний комітет Німеччини з туризму, який проводить маркетингові заходи у всіх сферах туризму на замовлення уряду Німеччини. В Естонії, наприклад, офіційні центри туристичної інформації для туристів діють у всіх великих містах і адміністративних центрах [47, с. 206].

В Україні становлення системи туристичних інформаційних центрів тільки починається, але деякі історичні передумови для її розвитку вже є. Попередні спроби створення ТІЦів в Україні базувалися в основному на використанні фінансової допомоги міжнародних організацій, проте вони не створили саму модель їх сталого функціонування на основі міжнародного досвіду, в тому числі, з урахуванням розвитку сучасних інформаційних технологій. Головним недоліком таких проектів була відсутність ефективної співпраці на місцях усіх сторін, зацікавлених у спільному розвитку та використанні місцевих туристичних ресурсів. На сучасному етапі вже виникла певна необхідність у формуванні партнерських відносин державних та приватних структур, головним завданням яких є розвиток внутрішнього туристичного ринку. Прикладом таких відносин є проведення збору та систематизації даних про туристичні ресурси, в сучасному розумінні – сприяння у просуванні туристичних послуг.

6.3. Державне регулювання діяльності туристично-інформаційних центрів

Важливою складовою системи управління об'єктами туристичного бізнесу, від якої залежить надійне функціонування всієї операційної системи цих об'єктів, є туристичний інформаційний центр, що може забезпечити об'єднання процесів інформування, виробництва і споживання, перетворюючи їх на єдину високоефективну систему. Така загальнонаціональна система може ефективно функціонувати лише за активної участі державних органів влади та місцевого самоврядування. Адже лише скоординовані зусилля на усіх рівнях державної системи управління туризмом можуть забезпечити підвищення іміджу держави, достатнє інформування потенційних туристів про привабливість країни та контролювання діяльності туристично-інформаційних центрів.

У статті 3 Закону України «Про туризм» задекларовано, що: «одним з основних напрямів державної політики в галузі туризму є підтримка розвитку туризму в регіонах, визначення статусу окремих туристичних центрів, створення умов для пріоритетного розвитку туристичної індустрії» [17].

У Законі «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» [48] внесено поправки, які сприятимуть наближенню України до Європи й реструктуризації ринку туристичних послуг, оскільки в ньому враховано зауваження, виражені у директивах ЄС, рекомендаціях Світової організації торгівлі та Світової туристичної організації. Ці зміни стосуються, зокрема:

- специфічних суб'єктів господарювання, яких немає в жодній іншій галузі;
- туроператорів й туристичних агентів;
- надання послуг із проживання та харчування;
- ліцензування туристичної діяльності.

У проекті Закону України «Про туристичні ресурси» зазначено, що державна політика України у туристичній діяльності спрямована на «оптимізацію механізмів державного регулювання процесів використання та інформаційного представлення туристичних об'єктів, запровадження принципів

державно-приватного партнерства тощо». У статті 23 зазначено, що «з метою інформування про туристичні ресурси України міжнародного та національного значення, формування та просування національного, регіональних та місцевих туристичних продуктів на міжнародному туристичному ринку створюється Національна туристична організація» [38].

Центральним органом виконавчої влади є Державне агентство розвитку туризму України, діяльність якого спрямовує і координує Кабінет Міністрів України через віце-прем'єр-міністра України – міністра розвитку громад, територій та інфраструктури України, входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері туризму та курортів. Державне агентство розвитку туризму України відповідно до покладених на нього завдань, зокрема [49]:

- видає ліцензії на право здійснення туроператорської діяльності;

- готує та поширює інформацію про Україну та її туристичні можливості на міжнародному туристичному ринку та всередині держави;

- організовує створення загальнодержавної інформаційної мережі у туристичній і курортній сферах тощо.

Наприклад, інформаційний центр у готелі – це складний людино-машинний комплекс, ядром якого є інформаційна комп'ютерна система, орієнтована на досягнення таких цілей [8]:

- відстеження стану готелю і ситуації довкола нього;
- оперативний аналіз;
- виявлення, ідентифікацію та оцінювання несприятливих змін стану готелю (потенційних небезпек і загроз клієнтам тощо);

- підтримку прийняття оперативних і стратегічних рішень для управління готелем з повним урахуванням змінних умов і факторів його стану.

Про необхідність державного регулювання діяльності туристично-інформаційних центрів свідчить інформація, яка міститься у статті 26 проекту Закону України «Про туристичні ресурси» [38]:

Національна мережа офіційних туристичних

інформаційних центрів формується створенням офіційних туристичних інформаційних центрів, які забезпечують інформацією та інформаційно-консультаційними послугами туристів;

- до Національної мережі офіційних туристичних інформаційних центрів входять центри, що відповідають нормативним вимогам, які визначає Кабінет Міністрів України;

- облік офіційних туристичних інформаційних центрів здійснюється їх внесенням до Єдиної державної бази даних у сфері туризму;

- маркування туристичних інформаційних центрів офіційною символікою підтверджує їхню приналежність до Національної мережі;

- підставою для використання офіційної символіки у туристично-інформаційному центрі є договір з центральним органом виконавчої влади у сфері туризму;

- використання офіційної символіки туристичних інформаційних центрів на об'єктах, не внесених до Єдиної державної бази даних у сфері туризму, заборонене;

- офіційні туристичні інформаційні центри мають спеціальний доступ до бази даних Єдиної державної бази даних у сфері туризму про туристичні ресурси;

- Положення про туристичні інформаційні центри, офіційну символіку туристичних інформаційних центрів та порядок її використання затверджують у Кабінеті Міністрів України.

У державі можна вибрати одну з існуючих моделей управління туристичною галуззю – централізовану, децентралізовану чи змішану [12]. В разі використання централізованої моделі передбачено наявність центрального органу управління туристичною діяльністю – міністерства, в обов'язки якого входить контролювання діяльності усіх підприємств туристичної індустрії в країні. За використання децентралізованої моделі управління допускається відсутність центральної державної адміністрації.

Така модель функціонує у країнах з розвинутою економікою, бо від туризму не очікують великих надходжень. У

разі використання змішаної (або європейської) моделі управління функції регулювання туристичної діяльності покладено на відповідний підрозділ міністерства, який, зазвичай, здійснює державне регулювання і координує маркетингову діяльність у цій сфері. Змішану модель використовують в Україні, адже туризм в нашій державі проголошено пріоритетною галуззю господарства.

Для об'єктивного вибору моделі організації туристичного господарства ґрунтуються на певних характеристиках [10]:

- значущість (пріоритетність) туризму в економіці регіону;
- стратегічна мета економічного регулювання туристичної галузі;
- тип регіональної туристичної політики;
- панівні форми організаційно-економічних відносин у туристичній галузі;
- методи мезоекономічного регулювання, що переважають;
- переважний тип туристичного виробництва;
- рушійні мотиви туристичного бізнесу;
- механізми захисту учасників туристичного ринку;
- стратегія фінансування туристичної галузі.

Державне регулювання розвитку туризму – це багаторівнева система, що передбачає [50]:

- координацію та сприяння розвитку туризму в глобальному масштабі, які здійснюються за допомогою Всесвітньої туристичної організації за участю міжнародних фінансових організацій;
- узгодженість туристської політики на міждержавному рівні, яка досягається через регіональні туристичні організації та спеціальні органи міждержавних об'єднань (наприклад, Європейське Співтовариство);
- узгодженість політики в галузі туризму на національному та регіональному рівнях, що здійснюється через спеціально створені державні органи і громадські асоціації туристичних організацій.

Виділяють декілька ієрархічних рівнів формування та реалізації туристичної політики: глобальний (міжнародний),

національний, регіональний (локальний), а також рівень окремого туристичного підприємства. Кожен рівень туристичної політики характеризується певним змістом, набором принципів і пріоритетів, організаційною структурою, правовою основою, конкретними механізмами реалізації та іншими атрибутами, але усі вони мають об'єднуватись у єдину Національну систему інформаційного забезпечення туристичної діяльності в державі. Такою системою може слугувати Національна мережа офіційних туристичних інформаційних центрів, яку запропоновано створити згідно із проектом Закону України «Про туристичні ресурси». Туристично-інформаційний центр повинен бути найнижчою ланкою у системі державного регулювання та управління туризмом у державі.

Регіональна туристична політика має здійснюватись узгоджено з національною політикою у галузі туризму, враховуючи забезпеченість туристичними ресурсами та особливості кліматичних умов і розташування місцевостей, привабливих для туристів. Основна її мета – створення конкурентоспроможного туристичного продукту на місцях та його промоція у світі. Досягненню цієї мети сприятимуть туристично-інформаційні центри, які охоплять найменші міста та містечка з наявними туристичними ресурсами. Держава у цьому процесі має відігравати провідну роль, як показує міжнародний досвід країн, які досягли успіху на туристичному ринку.

Структура Національної мережі офіційних туристичних інформаційних центрів в Україні може об'єднати регіональні системи туристично-інформаційних центрів (РТІЦ), які, своєю чергою, повинні об'єднати системи інформаційного забезпечення туристичної діяльності міст (МТІЦ).

Основою РТІЦ і МТІЦ є офіційні туристично-інформаційні центри (ТІЦ), розташовані у приміщеннях місцевих органів влади. До складу офіційних туристичних інформаційних центрів повинні входити автоматизовані інформаційні системи для поширення первинної інформації з місць, привабливих для туристів. Упровадження автоматизованої інформаційної системи дасть змогу зменшити витрати на робочу силу приблизно на 30%, знижуючи потребу в ній, а, отже, й підвищити продуктивність

праці. Тобто робочий час і витрати на оплату праці з надання послуг будуть менші від цих самих показників у разі використання старого підходу [8].

Всі місцеві офіційні туристично-інформаційні центри одного регіону повинні бути об'єднані локальною мережею центру інформаційного забезпечення туристичної діяльності, через яку можуть обмінюватись інформацією, наприклад, про кількість вільних місць у готелях, про заплановані культурні чи інші заходи, якими цікавляться туристи, про наявність квитків на засоби сполучення тощо. Координуючий туристично-інформаційний центр створюється у місцевих органах влади.

Неофіційні туристично-інформаційні центри можуть створювати та діяти в готелях, на вокзалах, в аеропортах, кіосках, туристичних агенціях та туристичних бюро, які мають отримувати інформацію від офіційних туристично-інформаційних центрів національної мережі таких закладів.

Як організаційна структура системи управління сферою туризму та курортів туристично-інформаційний центр повинен виконувати широкий спектр послуг для підприємців у сфері туристичного бізнесу, відпочивальників, а також потенційних споживачів. За замовленням зацікавлених організацій у ньому можуть проводити маркетингові та соціологічні опитування; виконувати роботи щодо збору і систематизації статистичної та іншої інформації про результати туристсько-екскурсійної діяльності в межах території міста; аналізу ринків збуту послуг для майбутніх інвестиційних проєктів; контролювання якості туристичних послуг, які надаються на території міста [5].

Про необхідність державного регулювання розвитку туризму в Україні свідчить досвід розвинених країн світу, де туризм за державної підтримки приносить чималі прибутки.

Аналіз нормативно-правової бази державного регулювання інформаційного забезпечення туристичної індустрії в Україні свідчить про необхідність її удосконалення. Зокрема, незважаючи на проголошення пріоритетності туристичної діяльності в Україні, не прийнято ряд законопроектів, зокрема: «Про туристичні ресурси», Типове положення про туристично-інформаційний центр тощо.

В Україні доцільно використовувати змішану модель державного управління туристичною галуззю, або європейську, адже туризм в нашій державі проголошено пріоритетною галуззю господарства.

Національна мережа офіційних туристичних інформаційних центрів в Україні може об'єднати регіональні системи туристично-інформаційних центрів, які, своєю чергою, повинні об'єднати системи інформаційного забезпечення туристичної діяльності міст.

6.3. Практика діяльності туристичних інформаційних центрів в Україні

На сьогодні в Україні [51], навіть у найбільш розвинених туристичних районах, туристично-інформаційних центрів недостатньо. Як відзначають фахівці туристичної сфери «в кожному привабливому місті України повинні бути як мінімум два туристичні пункти: один – на вокзалі, а інший – у центрі».

Державне агентство з розвитку туризму України (ДАРТ) перед початком осінньо-зимового сезону 2023 р. оновило перелік туристично-інформаційних центрів (ТІЦ) України (див. Додаток Г).

Кількість туристів у регіоні безпосередньо залежить від якісної туристично-інформаційної інфраструктури. Однією з опор є туристично-інформаційні центри.

За час повномасштабного вторгнення кількість туристичних інформаційних центрів у країні збільшилася майже на третину. В Україні туристично-інформаційні центри (ТІЦ) функціонують лише у 13-ти містах, оскільки відсутня їх належна підтримка з боку держави. Наразі в Україні працюють 88 туристично-інформаційних центрів порівняно з 63, які працювали 2021 року (див. рис. 6.1) [52].

Найбільше ТІЦ працюють у західних регіонах країни – 47. Зокрема, у Закарпатській області діє 17 ТІЦ, у Львівській – дев'ять, із них чотири розташовані у Львові, в Івано-Франківській – сім, у Тернопільській та Хмельницькій областях – по чотири ТІЦ, у Волинській – три, у Рівненській – два, на Буковині – один.

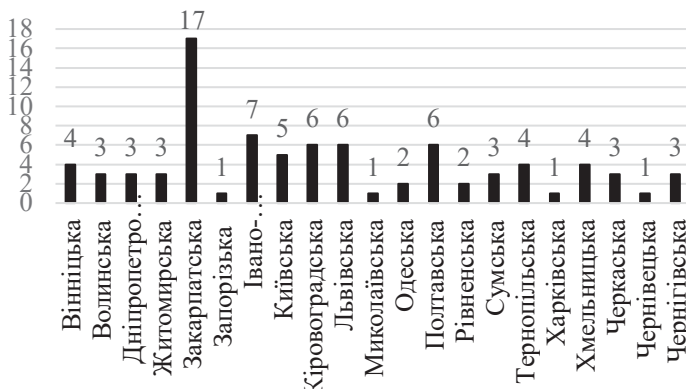

Рис. 6.1 – Кількість туристичних інформаційних центрів в Україні в 2023 році (побудовано за даним [52])

У центральній частині України працюють 22 ТІЦ, вони розташовані переважно у великих містах – Вінниці, Дніпрі, Черкасах, Кропивницькому, Полтаві, Умані та Каневі.

На півночі країни діють 14 ТІЦ: у столичному регіоні п'ять, із них два в Києві, у Житомирській області – три, два з них у Бердичіві, по три в Сумській і Чернігівській областях.

На півдні працюють чотири ТІЦ, які здебільшого розташовані в обласних центрах – Запоріжжя, Миколаїв, Одеса.

На сході України працює лише один туристично-інформаційний центр – у Харкові.

Нагадаємо, нещодавно ДАРТ оновило перелік «Туристичних магнітів України». До розширеного списку увійшли понад 170 визначних пам'яток з усіх 25 регіонів України.

З 2003 року в Україні почали працювати ТІЦ у м. Вилкове Одеської області, м. Мукачеве, Києві, Харкові, Ужгороді, Львові, Керчі, Рівному, Чернівцях, Кам'янці-Подільському, Одесі, Сімферополі та інших містах України. У Львові ТІЦ функціонує з 2009 року в межах проекту «Створення туристично-інформаційної інфраструктури у Львові», що був реалізований за допомогою гранту Європейського Союзу (Carpathian Tourist Road).

Створення розвинутої системи ТІЦ призведе до покращення туристичної інформаційної інфраструктури, що

буде сприяти розвитку туристичного бізнесу в Україні. Проте, щоб цей механізм удосконалення процесів прийому та обслуговування туристів й просування українських туристичних продуктів на міжнародному та національному туристичних ринках призвів до очікуваних результатів, його необхідно впроваджувати комплексно із розвитком транспортної, комунальної, туристичної й іншої інфраструктури вітчизняних міст та курортів, з урахуванням сучасних технологій і світових тенденцій.

Криза COVID-19 підірвала зусилля з розвитку туристичної галузі, вжиті українською владою в останні роки, але в міру того, як країна знову відкривається зовнішньому світу, ведеться робота з її відновлення. Напочатку липня 2019 року був запущений портал VISIT Ukraine, який покликаний бути ключовим ресурсом для міжнародних відвідувачів, які мандрують до України. Також Міністерство закордонних справ створило інтерактивну карту для планування подорожей за кордон під час пандемії коронавірусу. Цей інструмент допоможе українцям зорієнтуватися, в які країни світу дозволено в'їзд і за яких умов. Дані карти, розроблені за підтримки посольства Великої Британії та ПРООН, регулярно оновлюються згідно з інформацією закордонних дипломатичних установ.

За даними Всесвітньої туристичної організації, втрати сфери туризму в 2020 році склали 1,3 трлн. доларів. Кількість міжнародних поїздок знизилася на 74%. Число туристів, які подорожували в інші країни, знизилося в 2020 році на 1 млрд. в порівнянні з показником 2019 року. Втрати туристичної галузі в Україні склали близько 60 млрд. грн. Експерти не очікують повернення до рівня, що був до пандемії, до 2023 року. Саме 43% респондентів вказують на 2023 рік, а 41% очікують, що повернення до рівня 2019 року відбудеться тільки в 2024 році чи пізніше (Державна служба статистики України).

Рада Карпатського регіону схвалила концепцію міжнародного туристичного маршруту «Карпатський туристичний шлях». На його основі розроблено і реалізуються близько десяти проектів у рамках міжрегіонального та транскордонного співробітництва, а також більше десяти

інвестиційних проектів з розбудови інфраструктури туризму. В останні роки в Карпатах з'явилась велика кількість нових котеджів, які здаються в оренду. Також українці почали обирати відпочинок у Карпатах, оскільки з 2020 року подорожчали Єгипет і Туреччина. Тому українські мандрівники знову звернули увагу на курорти всередині країни.

Як бачимо з рисунку 6.1 найбільша кількість у Закарпатській області. Географічне розташування Закарпатської області надає хороші можливості для того, щоб область співпрацювала із сусідніми державами. Віднесення України до Шенгенського простору робить цю співпрацю ще більш ефективною. А такі заходи, як організовані в Мукачеві та Ужгороді круглі столи, конференції, які мають на меті розкрити потенціал внутрішнього туризму, допомагають у співпраці й розвитку областей та регіонів. З липня 2006 року по червень 2007 року реалізувався транскордонний проект в рамках програми Сусідства Угорщина-Словаччина-Україна INTERREG III A/TACIS під назвою «Створення регіонального туристичного інформаційного центру в Закарпатській області». Проект передбачав реалізацію таких заходів:

- 1) створення регіонального ТІЦ в м. Берегові Закарпатської області;
- 2) формування і постійне оновлення бази даних про туристичні організації, послуги, які надаються туристам в межах прикордонного регіону;
- 3) розробка та підтримання інтернет-сторінки ТІЦ;
- 4) підвищення якісного рівня туристичних послуг шляхом проведення низки навчальних семінарів;
- 5) підтримання контактів із ТІЦ сусідніх регіонів Угорщини;
- 6) підготовка та публікування туристичної карти та путівника Карпатського регіону (Офіційний туристично-інформаційний портал).

Закарпатський туристичний інформаційний портал – це веб-ресурс мережі ТІЦ Закарпаття, до якої належать Ужгородський, Берегівський, Мукачівський, Рахівський, Воловецький, Свалявський ТІЦ Закарпатської області. На

порталі можна переглянути інформацію про туристичний потенціал Закарпатської області, а саме про музеї, архітектурні пам'ятки, замки, дерев'яні церкви, природні цінності; дізнатися про можливі місця проживання (готелі, мотелі, пансіонати, хостели, санаторії, сільські садиби), а також інформацію про маршрути і туристичні новини краю. Портал створено у рамках проекту «Управління транскордонними DESTINAЦІЯМИ в Закарпатській області та Саболч-Сатмар-Березькому регіоні Угорщини» HUSKROUA/0901/048, який впроваджувався Центром українсько-угорського регіонального розвитку в рамках Програми прикордонного співробітництва ЄСП Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013 і співфінансувався Європейським Союзом через Європейський інструмент сусідства та партнерства. На сайті діє й інтерактивна карта, на якій позначені туристично-привабливі об'єкти, вказані навіть їх GPS-координати. Спеціальна програма може прорахувати, скільки часу потрібно на дорогу до того чи іншого місця, враховуючи, де наразі перебуває мандрівник. Портал намагаються формувати так, щоб він був максимально зручним для іноземців. Цьому сприятиме як професійний переклад на шість мов, так і додаткова інформація про те, куди може звернутися іноземний гість у разі виникнення тієї чи іншої ситуації. На сайті працює і «веб-шоп» – так його засновники презентуватимуть сувеніри закарпатського виробництва, які гості можуть придбати при турінфоцентрах (Офіційний туристично-інформаційний портал). Закарпатська область має кілька запитів до європейських інституцій, що займаються туризмом. По-перше, це пропозиція створити єдиний підхід по маркуванню та знакуванню туристичних маршрутів для кращої інтеграції у цю систему України. По-друге, приєднання ТІЦ

Закарпаття до єдиної системи таких центрів у Європі, що розширить можливості інформування туристів про туристичні продукти. А також важливим є покращення умов для перетину держкордону туристичними групами на велосипедах. Серед важливих речей останніх років є створення туристичних тематичних шляхів. Завдання стоїть не тільки прокладати шляхи, маркувати їх, але й встановлювати

інформаційні стенди, вказівники. Тому необхідно працювати над інформуванням та покращенням інфраструктури туристичної сфери регіону (Carpathian Tourist Road).

У привабливому з туристичної точки зору місті важливими для туристичного попиту вважаються наступні фактори: культура, традиції, історія; визначні місця, мистецтво, архітектурні ансамблі; урбаністичні ландшафти; зручне транспортне сполучення; концентрація високих технологій; великий вибір закладів розміщення та харчування; доступність до різноманітних видів послуг; можливість робити покупки; мода, особливий стиль життя; нічне життя, молодіжні рухи; цивілізованість; своєрідна романтика; відносна безпека; можливість спілкування з великою кількістю людей. Дані чинники є вирішальними для існування туристичного попиту, але вони також підсилюються ще одним важливим фактором – іміджем міста [52].

Нині м. Мукачево має затверджену маркетингову стратегію, всі маркетингові зусилля спрямовані на реалізацію конкретної маркетингової мети і сприяють залученню певних категорій відвідувачів за допомогою діяльності туристично-інформаційного центру. У м. Мукачево сформованого туристичний імідж та бренд, є туристичний сайт та зовнішню рекламу, видається рекламно-інформаційна продукція, орієнтована на широкі кола відвідувачів, працює туристично-інформаційний центр.

Комунальне підприємство «Мукачівський міський туристично-інформаційний центр» (КП «ММТЦ») створене відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», Господарського кодексу України, Цивільного кодексу України. Засновником (власником) Підприємства є Мукачівська міська рада. Розглянемо діяльність КП «ММТЦ» у 2020 році.

У січні 2020 року КП «ММТЦ» було організовано та проведено: 25-й ювілейний фестиваль-конкурс «Червене вино»; дегустація-конкурс виноробів-учасників фестивалю за участю професійних сомельє; винна конференція-семінар за підсумками конкурсу. У 2020 році вперше в рамках фестивалю «Червене вино» був проведений еногастрономічний конкурс серед

учасників фестивалю з метою популяризації еногастрономії в регіоні, сприяння розвитку місцевих брендів та розвитку існуючих та створення нових майданчиків еногастрономічного туризму.

У лютому 2020 року КП «ММТЦ» з метою органічного поєднання закарпатських традицій з сучасними поглядами, та залученням різних вікових груп мешканців та гостей м. Мукачево, була проведена театралізована екскурсія «Сватанки в Паланку на Валентина». 23 лютого 2020 року проведена тематична відкрита екскурсія про життя видатного митця Мігая Мункачі, уродженця та почесного громадянина Мукачева, з нагоди 176 років з Дня його народження – «Закоханий у Сонце». 26 лютого 2020 року проведений квест-варіант театралізованої екскурсії «Володарки замку» для вчителів початкових класів Мукачівської ОТГ. 29 лютого 2020 року проведений міський фестиваль-конкурс «Варишська палачінта» – свято млинців, встановлено рекорд «Вежа з млинців» проведено тематичний гастро-конкурс, Палачінтакіада, сімейна розважально-спортивна олімпіада. В рамках фестивалю відбулось відкриття велосезону 2020 – «ВелоПалачінтакіада» – змагання для дітей, та велопробіг містом для дорослих.

У березні 2020 року відбулися установчі збори Громадської спілки «Дорога вина та смаку Закарпаття», в яких взяли участь понад 30 учасників. Було сформовано спільний план дій, обрано керівні органи організації, затверджено статут та стратегію розвитку, також відбулася презентація унікальної продукції місцевих виробників. Захід відбувся в рамках реалізації Проекту ЄС Geographical Indications in Ukraine/Географічні зазначення в Україні. В переддень міжнародного жіночого дня, 7 березня 2020 року в Мукачівському історичному музеї «Замок Паланок» проведена тематична вечірня відкрита екскурсія з театралізацією «Володарки замку» про історію і значний вклад жінок-історичних постатей замку в його становлення.

В умовах, спричинених пандемією COVID-19, масові заходи, заплановані на другий квартал 2020 року, а саме: дитячий та дорослий велопробіг, Дні японської культури «Ханамі», гастро-фестиваль «Огинь і м'ясо», театралізовані відкриті екскурсії тощо, скасовані. Приспосуючись до

карантинних умов виготовлена серія відео-продукції промоційного характеру: «Мукачево унікальне», «Мукачево сакурове», «Мукачево квітуче», «Мукачево весняне», «Ханамі в Мукачеві» для підтримки інформованості про туристичні принади міста. В травні 2020 року КП «ММТЦ» підготовлений сценарій та організовано зйомку відео-матеріалу з нагоди святкування Міжнародного дня музею. Випущений відеоматеріал про всі музейні кімнати та експозиції Мукачівського історичного музею «Замок «Паланок», в поєднанні з театралізованою екскурсією-розповіддю про історію замку та самого міста. Проведено ряд он-лайн екскурсій на різну тематику, проведені он-лайн зустрічі та форуми з представниками туристичної сфери.

13 серпня 2020 р. був проведений семінар-презентація проекту «Реміснича мануфактура «Паланок» координатором проекту Михайлом Белеканич, менеджером проекту Беатою Столяренко. Даний проект має на меті створення конкурентоздатного культурного продукту на території пам'ятки культури національного значення Мукачівського замку «Паланок» на засадах співпраці культурно-мистецьких інституцій, органів місцевого самоврядування та місцевої креативної ремісничої спільноти. Результатом проекту став креативний ремісничий простір – Реміснича мануфактура «Паланок», діяльність якої у проекті представив туристам та місцевим мешканцям культуру і творчість регіону шляхом активного залучення цільових груп до запланованих заходів за допомогою цифрових технологій «он-лайн». В рамках проекту проведений он-лайн фестиваль «Весілля Ілони Зріні», а також серія он-лайн майстер-класів та квест-екскурсій.

Культурний продукт проекту пов'язаний з реальними історичними подіями, що мають виняткову історичну важливість для транскордонного регіону (Україна, Угорщина, Румунія, Словаччина, Польща, Хорватія). Продукт є унікальним з точки зору базису культурних традицій, притаманних регіону, які існували колись, існують тепер і потребують уваги та збереження, ілюструють значний період історії регіону. Унікальною є і продукція, яка створена в ході впровадження культурного продукту – вироби майстрів, сувеніри, твори

прикладного мистецтва, – створені під час майстер-класів безпосередньо в стінах пам'ятки; унікальним є застосований підхід проекту щодо залучення цільової групи за допомогою цифрових технологій в он-лайн форматі. Учасники заходів мають змогу спостерігати за роботою майстрів, отримувати цінну інформацію про секрети ремісничої майстерності та повторювати нескладні операції вдома. Інноваційність проекту полягав у застосуванні методики створення конкурентоздатного спроможного культурного продукту на засадах державно-приватного партнерства в галузі туризму, відповідно до вимог Закону України «Про державно-приватне партнерство». Прикладів діяльності продукту такого виду в Закарпатській області на даний момент немає (Офіційний туристично-інформаційний портал).

Фестивальний рух в Мукачівській ОТГ передбачає передусім збереження ідеї фестивалю і перетворення його на емоційно насичену подію. Проект в середньостроковій перспективі створив умови для виробництва в замку унікальної сувенірної продукції для наповнення замкової сувенірної крамниці. Проект реагує на потреби відвідувачів фіксувати свою причетність до вивчення історії під час візиту в замок: були проведені театралізовані заходи-квести, костюмовані ремісничі майстер-класи. У 2020 році проект орієнтувався на застосуванні цифрових технологій, пропагував місцеві культурні цінності та пам'ятку історії у форматі он-лайн. Такий підхід дозволив охопити широку цільову аудиторію, і викликав бажання відвідати пам'ятку та скористатися створеними культурними продуктами в майбутньому. В майбутньому планується проведення «Сімейних днів», де гості безпосередньо зможуть стати учасниками життя замку, виробляючи сувенірну продукцію своїми руками.

Згідно офіційної статистики, за 2021 рік Мукачівський замок «Паланок» відвідало 198 тисяч відвідувачів, з них: понад 112 тис. – дорослих, 44 тис. – діти, ще понад 40 тис. – студенти та пенсіонери. Майже 20 тис. людей відвідали замок безкоштовно – це учасники АТО/ООС, діти-сироти, інваліди I і II груп та інваліди війни. У 2021 році Мукачівський замок «Паланок»

проводив сумісно з туристично-інформаційним центром різноманітні заходи: конкурс виноробів «Червене вино», театралізований захід «Сватанки в Паланку на Валентина», День відкритих дверей з нагоди Міжнародного дня музеїв, нічний театралізований захід «Легенди Мукачівського замку», реконструкція «Весілля Ілони Зріні та Імре Текелі», V регіональний етно-гастрономічний форум, заходи з нагоди святкування річниці Незалежності України, церемонія посвяти учасників патріотичної гри «Сокіл-Джура», перед різдвяно-новорічним святом працювала резиденція святого Миколая. У 2021 році у Мукачівському замку «Паланок» проводилися виставки картин О. Брензович, Т. Рибар, С. Дзедзей, І. Кравець, Н. Овсієнко, виставка сучасного українського іконопису «Величаємо» та виставка робіт «Зимовий калейдоскоп» (Офіційний туристично-інформаційний портал).

У Мукачівському історичному музеї (Замок «Паланок») реалізується проект «Хроніки замку «Паланок» 4REG21-29851 в межах партнерської програми «Культура. Туризм. Регіони» Українського культурного фонду, Державного агентства розвитку туризму. Метою проекту є підвищення атрактивності замку для відвідувачів за рахунок впровадження смарт-рішень у експозиційній, промоційній та навчально-виховній діяльності Мукачівського історичного музею. Проект «Смарт Музей – сучасні форми представлення культурної спадщини», HUSKROUA/1702/3.1/0026 реалізується за підтримки Європейського Союзу в рамках Програми транскордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна».

У межах реалізації зазначених угод 10 листопада 2021 року відкрито експозицію «Хроніки замку «Паланок» і фотозону «Замкову сторожу». Концепт експозиції, спрямований на висвітлення основних історичних подій та постатей, а також відображення стану замку у різні епохи за допомогою інтерактивного дизайну. Завдяки поєднанню сучасних інтерактивних і цифрових технологій та цікавого історичного контенту, створено сучасний багатофункціональний інтерактивний простір для представлення історії замку

«Паланок», просвітницької та навчальної діяльності, реалізації творчих проєктів та активного дозвілля мешканців громади. Це перетворить відвідувача з пасивного споглядача на активного учасника експозиції.

Наступним досвідом є Тернопільська область. Початки формування інформаційного супроводу розвитку туризму в Тернопільській області пов'язані із застуттям у 2010 році Комунального підприємства Тернопільської обласної ради «Тернопільський обласний інформаційно-туристичний краєзнавчий центр». Згодом у 2011 році у смт Микулинці було створено Інформаційно-довідковий центр розвитку зеленого туризму. Також досвід функціонування ТПЦів наявний у місті Борщеві та селищі міського типу Гусятин. Це був перший етап створення мережі інформаційного забезпечення туризму у регіоні. Наступний етап – це формування центрів у рамках реалізації реформи децентралізації, де туристично-інформаційна складова постала інструментом підтвердження успішності та спроможності новоутворених громад.

Сучасна мережа туристично-інформаційних центрів досліджуваного регіону представлена закладами різноманітних форм власності, підпорядкування та специфіки функціонування. Основним критерієм для підтвердження функціонування та подальшого аналізу ТПЦу є його інституційність та наявність актуальної інформації у медійному та інтернет (соцмережі, вебсайти, блоги тощо) середовищі. На початок 2023 року в Тернопільській області налічувалось 7 ТПЦів, які розташовуються у найбільших міських поселеннях. За типологією вони відносяться до класичних міських ТПЦів. Інші окремі ТПЦи у містах і селищах міського типу перебувають у стані переформатування та підготовки до початку роботи.

Розглянути детально мережу ТПЦів області та специфіку функціонування кожного з них нами вирішено зреалізувати у розрізі адміністративно-територіальних одиниць районного рівня. Це є оптимально, адже дані райони та їх адміністративні центри відповідають ключовим туристичним дестинаціям та туристично-рекреаційному районуванню області.

Найбільше досліджуваних центрів зосереджено у

центральному Тернопільському районі – 4, а саме: у Тернополі, Теребовлі, Збаражі, Бережанах. Це міста, де сконцентрована значна частина історико-культурної спадщини регіону, наявна досить розвинена туристична інфраструктура та з огляду на транспортну доступність завжди стабільний і постійно нарощується туристичний трафік.

Головний ТЩ регіону, який зорієнтований не тільки на інформаційний супровід туристичної діяльності у місті.

Тернопіль і громаді, але й в усій області, це – Комунальне підприємство «Туристично-інформаційний центр міста Тернополя». Він активно функціонує з 2016 року.

Основними цілями його діяльності є такі:

1) інформування туристів щодо історико-культурного потенціалу, рекреаційної інфраструктури, закладів культури (музеїв, галерей, кінотеатрів, театрів, тощо), транспортної системи, спортивних, культурних подій, ярмарок, виставок, фестивалів м. Тернополя;

2) розробка, виготовлення та поширення інформаційної та поліграфічної продукції і видань з метою реклами та просування туристичної діяльності;

3) формування та просування комплексних туристичних продуктів, включаючи екскурсійні, готельні, рекреаційні, транспортні та інші послуги;

4) надання інших послуг, пов'язаних з запитами туристів. Серед основних послуг – інформування туристів про м. Тернопіль, організація екскурсій (по місту, підземеллями, квести), фестивалів, ярмарок, реалізація сувенірної продукції та надання в оренду майна [2].

Позиціонування міста Теребовлі як креативного туристичного міста завдячується місцевому ТЩу [6]. Сьогодні місія функціонування Туристично-інформаційного центру міста Теребовля полягає у промоції історичного міста і громади, застосуванні мистецького потенціалу міста у туризмі та створенні умов для його розвитку. Він функціонує із 2017 року. На якісному та доступному веб-сайті центру присутня уся актуальна тематична інформація за розділами: «Що подивитись?» (замки та палаци, храми та монастирі, мости і віадуки, пам'ятки природи), «Де

поїсти?», «Де зупинитись?», «Екскурсії» (Стара Теробовля, Нічна екскурсія із Князем Теробовлянським, Ексклюзив), «Майтер-клази» (декоративний розпис порцелянового посуду, розпис великодніх писанок, друк зображення на дереві, виготовлення виробів на гончарному крузі), «Велопрокат» (прокат велосипедів, велоквест, велоекскурсії, веломаршрути), «Сувенір з Теробовлі» «Польоти на паратрайку», «Пікнік біля Замку» та ін.

У 2021 з метою сприяння розвитку туристичної діяльності у м. Збаражі, підтримки розвитку малого бізнесу у галузі туристичної інфраструктури, розробки та просування туристичних продуктів на внутрішньому та міжнародному ринках було створено Комунальне підприємство «Збараський туристично-інформаційний центр» [5].

На Заході області інформаційне забезпечення туристичної діяльності у найбільшому місті здійснює Туристичноінформаційний центр м. Бережани, що діє із 2013 року. Він розташовується у центральній частині міста, у ратуші – пам'ятці архітектури національного значення.

Решта ТПЦів області розташовується у містах південного Чортківського району (Чортків, Заліщики, Хоростків). Даний район характеризується унікальною культурною та природною спадщиною у поєднанні із значними відпочинковими можливостями. У районному центрі, починаючи з 2021 року, діє Комунальне підприємство «Чортківський туристичноінформаційний центр» Чортківської міської ради. Його функція – це візит-центр, який спрямовує туриста до найцікавіших локацій та подій у громаді. Окрім того, туристи у центрі мають змогу придбати сувенірну продукцію, замовити екскурсію та отримати комплекс туристичних послуг та інформацій [7]. Перелік послуг ТПЦу представлено на сайті міської ради у відповідному тематичному розділі.

У «перлині» Тернопільського Придністер'я – м. Заліщики з 2015 року активно працює Комунальне підприємство «Заліщики туристичні». Його основні види діяльності такі: організація сплавів річкою Дністер; організація велосипедних екскурсій; організація екскурсійної діяльності (автобусних, автомобільних, пішохідних) по місту Заліщики та околицями; організація

спелеоекскурсій (печери Борщівщини); організація подорожей Україною. На веб-сайті корисна інформація структурована за розділами: «Де ночувати», «Де поїсти», «Що подивитися», «Куди піти» та ін.

Відзначається інноваційністю у своїй діяльності Комунальний заклад «Хоростківський культурний інформаційно-туристичний центр» Хоростківської міської ради. Заклад утворено у 2021 році, у структурі центру – краєзнавчий музей.

Станом на сьогодні туристично-інформаційні центри відсутні у північному Кременецькому районі, де розташовуються об'єкти культурно-пізнавального туризму національного значення. Очевидно, що елементи інформаційної складової туризму тут забезпечує Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник.

З огляду на сучасні постковідні реалії і воєнний стан, активна робота ТЩів зменшилась, залишилися не реалізованими багато проєктів. Водночас перспективними постали інші напрямки діяльності, зокрема туристичне обслуговування людей, які знайшли прихисток через війну у місцевих громадах.

Наразі перспективним напрямком вдосконалення досліджуваної мережі є її розширення. Зокрема у сільських громадах таке можливо здійснити за рахунок наступного:

- 1) колаборація із закладами культури і мистецтва;
- 2) створення офісів та дорожніх ТЩів;
- 3) функціонування ТЩів на сезонній основі;
- 4) діяльність ТЩу у якості структурного підрозділу у складі інших комунальних підприємств тощо.

На сьогодні видається перспективним створення ТЩів у Кременці, Почаєві, Вишнівці, Бучачі, Борщеві, Гусятині.

Відзначаємо, що нині проблема якісного донесення туристичної інформації набуває первинного значення, оскільки від її рішення залежить ефективність діяльності суб'єктів регіонального туристичного ринку. Отже, формування національної мережі ТЩ покращить управління та регулювання туристичною діяльністю на державному рівні, що має привести до приваблення в Україну більшої кількості туристів. Задля успішного розвитку туризму у державі необхідна тісна

співпраця органів влади, місцевого самоврядування і підприємств туристичної галузі. Обмін інформацією між цими інституціями має здійснюватися працівниками ТЩ, що актуалізує потребу підготовки висококваліфікованих фахівців.

Загалом, підсумовуючи викладене, слід сказати, що мережа туристично-інформаційних центрів відіграє неабияке значення у системі управління регіональним розвитком туризму. Їх мережа у Тернопільській області є ще не достатньо розгалуженою та потребує вдосконалення та остаточної сформованості. ТЩи у сучасних умовах діють в рамках інформаційного, екскурсійного, подієвого забезпечення розвитку туризму у громаді. Крім того, вони активно залучаються як бази практичної підготовки фахівців із гостинності, як соціокультурні і гуманітарні центри територіальних спільнот.

Однієї з головних проблем роботи туристичних інформаційних центрів в Україні є нерозвиненість мережі туристичних інформаційних центрів. Перешкодою у цьому напрямі є невизначеність законодавства та неспроможність держави фінансувати туристично-інформаційні центри на усій території України.

Організація роботи ТЩ передбачає задоволення комплексу вимог щодо облаштування приміщення, якості інформаційних матеріалів, професійної компетентності персоналу. Для підвищення ефективності діяльності ТЩ необхідно покращити доступність інформаційного обслуговування. У зв'язку із цим важливо забезпечити гнучкий режим роботи центру, а також при вході розмістити графік його роботи (на теперішній час така інформація відсутня). Варто також розмістити інформаційні стенди ТЩ на авто- та залізничному вокзалах, в аеропорту. Важливим є відновлення роботи веб-сайту ТЩ як джерела інформації про місто для туристів і відвідувачів.

Для створення інформаційного комфорту гостей під час перебування в дестинації важливим є функціонування не лише ТЩ, а всієї мережі об'єктів туристично-інформаційної інфраструктури, що повинні забезпечувати інформаційну підтримку й розміщуватися в місцях найбільшого скупчення туристів [20].

Численні спроби створення ТПЦ не вирішують низку їхніх проблем, до яких слід віднести:

1) недостатню їх ефективність у зв'язку з не оптимальністю організаційно-правової форми, організаційно-економічного механізму управління;

2) автономність діяльності у зв'язку з відсутністю або недостатнім розвитком координації діяльності з органами влади регіону, де функції ТПЦ перетинаються із завданнями розвитку свого регіону або з ТПЦ інших регіонів найчастіше менш ніж на 50%;

3) неповне вирішення кадрової проблеми, що пов'язано з певними витратами або часом на самонавчання персоналу, все це знижує рівень якості обслуговування туристів;

4) недостатнє інформаційне забезпечення, внаслідок чого інформація про регіон не відображає все різноманіття його життєдіяльності;

5) недостатня кількість ТПЦ та недостатній рівень їх розвитку [5].

Для вирішення проблем, що виявляються, проводяться різні форуми і конференції, в яких беруть участь представники ТПЦ зі всієї країни.

Приклад

У березні 2018 р. відповідно до рішення Запорізької міської ради було створено Комунальне підприємство «Туристичний інформаційний центр», метою діяльності якого є отримання прибутку від надання туристично-інформаційних послуг, покращення соціально-економічного розвитку міста шляхом упорядкування й розвитку туристичної діяльності як пріоритетного виду економічної діяльності [53].

Серед основних напрямів діяльності ТПЦ м. Запоріжжя таке:

– формування бази даних об'єктів туристичної й рекреаційної привабливості інфраструктури туристичного ринку міста та об'єктів культурного надбання м. Запоріжжя;

– проведення маркетингових досліджень, моніторинг стану розвитку туризму та сфери послуг, дослідження

туристичних потоків;

– надання консультативно-довідкової інформації для туристів та екскурсантів в усній формі й у формі рекламної продукції;

– організація роботи екскурсійного бюро та транспортного забезпечення екскурсантів;

– налагодження контактів і співробітництва в Україні та за кордоном, поширення інформації й промоційних матеріалів з метою просування туристичного продукту міста та обміну інформацією;

– підготовка й реалізація міжнародних проектів у сфері культури туризму тощо.

Серед основних туристичних продуктів Туристичного інформаційного центру м. Запоріжжя можливо зазначити:

– екскурсія «Знайомство з українською культурою» від ТПЦ м. Запоріжжя;

– «Кавові традиції з ISLA «гастрономічна екскурсія від ТПЦ м. Запоріжжя»;

– «Кавові традиції з ISLA та пекарня Урожай» гастрономічна екскурсія від ТПЦ м. Запоріжжя;

– «Екскурсія до Приватної Сироварні»;

– «Французький вікенд» гастрономічна екскурсія від ТПЦ м. Запоріжжя;

– «Welcome to adventure» автотур від ТПЦ м. Запоріжжя;

– «Назад у дитинство» гастрономічна екскурсія від ТПЦ м. Запоріжжя;

– екскурсії на приватну бджолярню Андрія Лебідя;

– «Французький вікенд з нотками саксофону» гастрономічна екскурсія від ТПЦ м. Запоріжжя;

– екскурсія на завод «Вина Запоріжжя»;

– екскурсія «Ніч на Січі» на території історико-культурного комплексу «Запорізька Січ»;

– екскурсія «Villa Del Wino та равликова ферма»;

– екскурсія в кафе-пивоварню «Заїмка»;

– фото-екскурсія «Один день у місті»;

- квест-екскурсія до Всесвітнього Дня Туризму;
- фотоконкурс «Портрет Туриста»; настільна гра «Монополія» в музеї Архітектури;
- нічна театралізована екскурсія старим Олександрівськом «Архітектурна темрява»;
- квест «Таємниця старого Олександрівська» в музеї Архітектури;
- екскурсія до Каменярни та PotteryIsland з майстер класом;
- фото-екскурсія «Старий Олександрівськ».

ТЩ (туристичні інформаційні центри) виступають сервісними службами, основне завдання яких інформування про наявні туристичні ресурси, об'єкти та можливості регіону.

Місто Запоріжжя вже має позитивний туристичний імідж завдяки не тільки багатій історико-культурній спадщині – прославлена Хортиця, монументальний Дніпрогес, 700-річний Запорізький Дуб, мальовничі пейзажі та архітектурні пам'ятки, але і подіями, які вже стали брендовими: Всеукраїнський козацький фестиваль «Покрова на Хортиці», фестиваль «Покровський ярмарок», музичні фестивалі «Khortytisia Freedom» та «Zaporizhzhia Jazzy», Запорізький міжнародний кінофестиваль «ZIFF», регулярні вистави кінного театру «Запорозькі козаки», фестиваль вуличної їжі «Пікнік на Райдузі», літературно-мистецький фестиваль «Толока» та багато інших. Портал Zruchno.Travel відмітив Запоріжжя у ТОП-10 українських міст з найкращими напрацюваннями та перспективами розвитку туризму. Відзначено, що в 2019 році Запоріжжя отримало парламентську нагороду «За розвиток туристичної індустрії» як прорив року.

Туристичний бренд міста активно просувається завдяки діяльності Туристичного Інформаційного Центру міста Запоріжжя.

Регіональна політика розвитку туризму Запорізької області активно спрямована на поліпшення стану туристичної сфери в регіоні. Державними та науковими структурами спільно з громадськістю було розроблено «Стратегію розвитку туризму Запорізької області на 2021–2027 роки», основними цілями якої є

вдосконалення та розвиток туристично-рекреаційної та допоміжної інфраструктури, розвиток людських ресурсів, формування та просування туристичних дестинацій Запорізької області, а також розбудова Національного заповідника «Хортиця». Реалізація даної стратегії дозволить перетворити сферу туризму Запорізької області на прибуткову та високоєфективну галузь регіональної економіки.

На території Запорізької області зосереджено значний туристичний потенціал, професійне та обґрунтоване використання якого створить умови для підвищення ефективності сфери туризму як у межах області, так і країни в цілому, особливо в умовах нестабільності економічного та політичного середовища.

У Запорізькій області на державному обліку перебуває 8315 пам'яток, з них 6563 – пам'ятки археології, 1700 – історії, 32 – монументального мистецтва, 20 – науки і техніки; 12 об'єктів культурної спадщини регіону (3 пам'ятки історії, 9 – археології) занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України національного значення. Найбільш туристично привабливими є заповідники. Забезпечення певного мінімуму культурних послуг для всіх верств населення, збереження народних мистецьких традицій, етнокультурного різноманіття здійснюється потужним культурним потенціалом галузі області: 5 театрів, філармонія, 17 навчальних закладів I-IV рівнів акредитації, 66 шкіл естетичного виховання, 16 кінотеатрів, 510 бібліотек, 412 установ культури клубного типу [1].

В області налічується 6 історичних населених місць України – це міста Запоріжжя, Бердянськ, Мелітополь, Оріхів, Гуляйполе і Токмак, які частково зберегли свій історичний ареал з об'єктами культурної спадщини. У містах, які входять до списку історичних населених місць України, збереглася як архітектура кінця 19 початку 20 століття, так і зразки архітектури періоду конструктивізму.

Найбільшим містом області є Запоріжжя. Місто має значний туристичний потенціал, зумовлений географічним розташуванням, особливостями історичного розвитку, національно-культурним різноманіттям, специфічною архітектурою міста, природними об'єктами, наявністю потенційно

брендових туристичних продуктів, унікальним поєднанням у межах міста урбанізованих та індустріалізованих майданчиків із заповідними територіями [2].

Запоріжжя є одним з найбільших адміністративних, індустріальних і культурних центрів півдня України. Це неповторне та багатогранне місто, яке має невичерпний туристичний потенціал, багатовікову історичну та культурну спадщину і входить до числа найбільш економічно розвинених міст країни. Запорізька область входить до першої десятки провідних областей за обсягами реалізованих послуг і кількістю ліцензіатів, що працюють на території України. Динаміка основних показників туристичної діяльності в межах області є типовою для України (див. табл. 6.1.) [3].

Таблиця 6.1 – Динаміка кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами в Запорізькій області (до початку війни), од.

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами	Приріст, %
2011	60055	0
2012	35428	-41,0
2013	54415	+53,5
2014	39010	-28,3
2015	30922	-20,7
2016	40376	+30,5
2017	47675	+18,1
2018	31679	-33,5
2019	31521	-0,5
2020	17984	-43

Як показали дані державної статистики, динаміка туристичної діяльності в Запорізькій області за 2019-2020 роки, на жаль, негативна, що скоріш за все пов'язано з епідеміологічною ситуацією у країні та світі. Але крім того потрібна підтримка з боку органів місцевого самоврядування муніципальних утворень, які в умовах децентралізації можуть самостійно визначати форми підтримки туристичної галузі та її розвитку, зокрема

встановлювати пільги з оплати комунальних послуг та орендної плати туристичним об'єднанням та ін.

Вагомий внесок у розвиток подієвого туризму в Запоріжжі приносить робота Туристичного Інформаційного Центру (ТІЦ) міста Запоріжжя, що виконує такі функції як інформування туристів та місцевих жителів щодо тих чи інших туристичних подій, організація та проведення різноманітних заходів, звітна діяльність, розвиток та просування загального бренду міста в Україні та світі. Просторий офіс у центрі міста завжди відкритий для своїх гостей та нерідко виступає як місце проведення деяких цікавих зустрічей, виставок, лекцій та форумів. Дизайнерський інтер'єр із власною айденікою вигідно підкреслює сучасний туристичний напрям розвитку Запоріжжя.

Так, наприклад, у вересні цього року ТІЦ було організовано такі заходи:

- зустріч Олега Сенцова з читачами, флешмоб «Танцюй під українське»;
- виставка сучасного мистецтва «Час, що не втрачено»;
- презентація практичного курсу «Маркетинг для підприємців: розумій і застосовуй» від Анастасії Інешіної;
- зустріч зі скульпторкою Людмилою Єлецькою – однією з авторів виставки «PRO людей...»;
- фото-конкурс «Портрет туриста»;
- лекція Льони Радченко, присвячена таємницям життя і творчості Пікассо;
- лекція стиліста Анастасії Атрощенко «Спочатку база – потім тренд» та ін.

Окрім того Туристичний Інформаційний Центр має якісно розроблену онлайн-платформу. Офіційний сайт ТІЦ та його профілі в соціальних мережах пропонують потенційним туристам безліч варіантів цікавого відпочинку, що подарують незабутні емоції. Формат онлайн-афіші відображає актуальні дати проведення заходів з можливістю придбання квитків, що досить зручно для сучасного туриста. Особливо цікавою розробкою ТІЦ є віртуальні тури до популярних туристичних об'єктів міста (наприклад до музею «Фаетон» та ін.). Також кожен має

можливість переглянути так звану «туристичну мапу», яка налаштовується відповідно до ваших інтересів завдяки переліку «фільтрів».

Діяльність Туристичного Інформаційного Центру позитивно впливає на розвиток регіонального туризму, популяризацію туристичного бренду міста загалом і подієвого напрямку відповідно.

Згідно звіту ТІЦ упродовж 2019–2020 років в галузі туризму були досягнуті якісні показники, а саме [43]:

- кількість відвідувачів за 2019–2020 рік – 50 тис. осіб;
- кількість надання інформаційних послуг – 47 тис.;
- кількість туристів – 9 тис.;
- кількість іноземних туристів – 3,5 тис.;
- кількість туристичних продуктів – 45;
- кількість проданих сувенірів – 7 тис.

Регіональна політика туризму у Запоріжжі активно спрямована на вдосконалення та розвиток туристично-рекреаційної та допоміжної інфраструктури, розвиток людських ресурсів, формування та просування туристичних дестинацій Запорізької області та розбудову Національного заповідника «Хортиця». Про це сказано в офіційній Стратегії розвитку туризму Запорізької області. Яким чином це пов'язано з брендом подій у Запоріжжі.

Модернізація інфраструктури загального користування та створення сучасних територій відпочинку і рекреації позитивно вплине на загальний імідж міста, а комфортна облаштовані рекреаційні території можуть стати відмінною базою для проведення різноманітних подій.

Розбудова транспортної інфраструктури якісно вплине на зручність переміщень по регіону, відповідно збільшиться і кількість охочих відвідати організовані заходи.

Розвиток людських ресурсів передбачає створення активних об'єднань, партнерські відносини та інвестування в цікаві проекти. Саме за таких умов народжуються яскраві ідеї та ініціативи, що роблять бренд міста унікальним.

Щодо розбудови Хортиці, то цей факт також неодмінно

вплине на розвиток подієвого туризму, адже ця територія є не тільки візитівкою Запоріжжя, а й нерідко виступає місцем проведення багатьох заходів. На острові дійсно особлива енергетика, що створює незабутню атмосферу для будь-якого фестивалю чи ярмарки. Тож цей простір насправді має високий потенціал для розвитку.

6.4. Проблеми організації та функціонування туристичних інформаційних центрів в Україні

Однієї з головних проблем роботи туристичних інформаційних центрів в Україні є нерозвиненість мережі туристичних інформаційних центрів. Перешкодою у цьому напрямі є невизначеність законодавства та неспроможність держави фінансувати туристично-інформаційні центри на усій території України.

Організація роботи ТІЦ передбачає задоволення комплексу вимог щодо облаштування приміщення, якості інформаційних матеріалів, професійної компетентності персоналу. Для підвищення ефективності діяльності ТІЦ необхідно покращити доступність інформаційного обслуговування. У зв'язку із цим важливо забезпечити гнучкий режим роботи центру, а також при вході розмістити графік його роботи (на теперішній час така інформація відсутня). Варто також розмістити інформаційні стенди ТІЦ на авто- та залізничному вокзалах, в аеропорту. Важливим є відновлення роботи веб-сайту ТІЦ як джерела інформації про місто для туристів і відвідувачів.

Для створення інформаційного комфорту гостей під час перебування в дестинації важливим є функціонування не лише ТІЦ, а всієї мережі об'єктів туристично-інформаційної інфраструктури, що повинні забезпечувати інформаційну підтримку й розміщуватися в місцях найбільшого скупчення туристів [20].

Численні спроби створення ТІЦ не вирішують низку їхніх проблем, до яких слід віднести:

1) недостатню їх ефективність у зв'язку з неоптимальністю організаційно-правової форми, організаційно-

економічного механізму управління;

2) автономність діяльності у зв'язку з відсутністю або недостатнім розвитком координації діяльності з органами влади регіону, де функції ТЩ перетинаються із завданнями розвитку свого регіону або з ТЩ інших регіонів найчастіше менш ніж на 50%;

3) неповне вирішення кадрової проблеми, що пов'язано з певними витратами або часом на самонавчання персоналу, все це знижує рівень якості обслуговування туристів;

4) недостатнє інформаційне забезпечення, внаслідок чого інформація про регіон не відображає все різноманіття його життєдіяльності;

5) недостатня кількість ТЩ та недостатній рівень їх розвитку [5].

Для вирішення проблем, що виявляються, проводяться різні форуми і конференції, в яких беруть участь представники ТЩ зі всієї країни.

Контрольні питання

1. Дайте визначення «туристично-інформаційний центр»?

2. Які розрізняють типи туристичних інформаційних центрів?

3. Назвіть основні цілі та завдання створення ТЩ?

4. Які послуги можуть надавати місцевості у мережі ТЩ?

5. Особливості досвіду діяльності ТЩ Братислави?

6. Які закони України регулюють діяльність туристично-інформаційних центрів?

7. Назвіть основні завдання Державного агентства розвитку туризму України?

8. Яка кількість працюючих туристично-інформаційних центрів в Україні?

9. До чого призведе створення розвинутої системи ТЩ?

10. Досвід роботи ТЩ Закарпатській області, яка має їх більшу кількість в Україні?

11. Назвіть головні проблеми роботи туристичних інформаційних центрів в Україні?

Тести

1. Назвіть основні(у) стратегічні цілі, зазначені у «Стратегії розвитку туризму Запорізької області на 2021-2027 роки»?:

а) вдосконалення та розвиток туристично-рекреаційної та допоміжної інфраструктури;

б) розвиток людських ресурсів;

в) формування та просування туристичних дестинацій Запорізької області;

г) всі відповіді правильні.

2. Важливий інструмент туристичної інфраструктури, за допомогою якого туристи та інші суб'єкти туризму мають можливість отримати повну туристичну інформацію й консультативні послуги щодо туристичної діяльності в місцевості та за її межами – це?:

а) туристична дестинація;

б) туристично-інформаційний центр;

в) туристична агенція;

г) немає правильної відповіді.

3. Основною метою діяльності туристичних інформаційних центрів є?:

а) отримання прибутку від надання туристично-інформаційних послуг, покращення соціально-економічного розвитку міста через впорядкування і розвиток туристичної діяльності як пріоритетного виду економічної діяльності;

б) збільшення обсягів частки, займаної компанією на ринку України, розширення бізнесу шляхом підвищення якості, розвитку нових напрямків і розширення асортименту послуг;

в) надання реальних туристичних послуг при одночасному забезпеченні фінансової стійкості, відповідного рівня динаміки й позитивних фінансових результатів;

г) немає правильної відповіді.

4. В сучасних умовах функціонування туристичної галузі в діяльності туристичних інформаційних центрів зацікавлені учасники цього процесу?:

а) державні та місцеві органи влади;

б) туристичні оператори й агенції;
в) готелі, ресторани, театри, туристичні бази, супермаркети тощо;

г) всі відповіді правильні.

5. Про необхідність створення Національної мережі офіційних туристичних інформаційних центрів зазначено у?:

а) Законі України «Про туризм» від 15.09.95 р. № 324/95-ВР;

б) Законі України «Про внесення змін до Закону України про туризм» №324/95-ВР від 16.10.2020 р.;

в) статті 26 проекту Закону України «Про туристичні ресурси», розробленому Державним агентством України з туризму і курортів у 2011 р.;

г) немає правильної відповіді.

6. Цілями створення туристичних інформаційних центрів в Україні є?:

а) залучення інвестицій у туристичний бізнес;

б) надання інформації місцевим та іноземним туристам і туристичним організаціям;

в) проведення навчань і семінарів для фахівців у галузі туризму;

г) всі відповіді правильні.

Питання до семінарського заняття:

1. Роль туристичних інформаційних центрів в популяризації туристичних дестинацій.

2. Послуги туристичних інформаційних центрів в регіонах України.

3. Задачі регіональних туристичних інформаційних центрів.

4. Особливості світового досвіду туристичних інформаційних центрів.

5. Формування мережі туристичних інформаційних центрів в Україні.

ТЕМА 7. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

План

7.1. Аналіз чинників, що стримують забезпечення сталого розвитку туризму в регіонах України.

7.2. Характеристика стратегія розвитку туризму регіону.

7.3. Розвиток туризму в регіонах південно-східної України.

Ключові слова: чинники, проблеми, реалізація, стратегія, цілі, завдання, політика сталого розвитку туризму, південно-східна Україна, стратегії розвитку.

7.1. Аналіз негативних чинників, що стримують забезпечення сталого розвитку туризму в Україні та регіонах

Реалізація політики сталого розвитку туризму в регіонах України стикається з низкою проблем, які ускладнюють ефективне впровадження концепції сталого туризму та досягнення її основних цілей – економічної вигоди, соціальної стабільності та збереження екологічної рівноваги.

Розвиток туристичної галузі залежить від багатьох факторів, які діють на двох основних рівнях – макроекономічному та мікроекономічному. Макроекономічний рівень – це, перш за все, діяльність вищих органів державного управління та регулювання, яка спрямована на розвиток туристичної галузі та, відповідно, формує мікроекономічний рівень.

Під час розробки політики перспективного розвитку туризму, визначенні форм і методів управління та регулювання сфери туризму мають враховуватися як негативні, так і позитивні чинники, пов'язані з політичною, законодавчо-правовою та соціально-економічною ситуацією в країні та світі.

Як зазначає В. Кіптенко, до позитивних чинників розвитку туризму в Україні належать [12]:

- стабільність і відкритість політики та економіки;
- зростання суспільного багатства і доходів населення;
- скорочення робочого та збільшення вільного часу;
- розвиток транспорту, засобів комунікацій та інформаційних технологій;

- посилення урбанізації;
- побудова інтелектуального суспільства;
- орієнтація суспільства на інтелектономіку;
- залучення національних та іноземних інвестицій у розвиток туризму;
- зміцнення позицій України на світовому туристичному ринку;
- спрощення та гармонізація податкового, митного та інших форм регулювання;
- стимулювання туризму серед дітей шляхом надання пільг;
- сприяння розвитку індустрії пріоритетною туристичною діяльністю.

З-поміж чинників, які зумовлюють негативні явища в розвитку туристичної сфери, можна виділити такі:

- напруженість у міжнародних відносинах;
- нестабільність політики і закритість економіки;
- стагнація економіки та падіння добробуту населення;
- юридичні обмеження туризму: заборона на вільне пересування туристів;
- неупорядкованість туристичних ресурсів;
- нерозвиненість індустрії туризму;
- нераціональне використання культурно-історичної та культової спадщини і навколишнього середовища;
- низький рівень доходів населення й нестача вільного часу;
- забруднення навколишнього середовища й екологічна небезпека;
- низький рівень знань про туризм серед населення, погана реклама;
- недооцінювання ролі туризму в інтелектуалізації туризму;
- недооцінювання ролі туристичного бізнесу в наповненні бюджету країни.

Як слушно зауважує С. Цьохла, на розвиток туристичної галузі впливає велика кількість різноманітних та багатогранних факторів: постійних та мінливих [54]. Фактори в туризмі – це

момент, суттєва обставина туристичної практики. При прогнозуванні та плануванні розвитку туристичної галузі необхідно враховувати дію факторів впливу. Наявність сприятливих факторів приводить до лідерства окремих регіонів і країн у світовому туризмі, і, навпаки, небажані фактори знижують туристичний потік. Існує багато пропозицій учених стосовно їх класифікації.

Так, Т. Момонт пропонує основні фактори, що впливають на розвиток туризму, поділити на дві групи: статичні й динамічні. Статичні мають незмінне в часі значення (природно-кліматичні, географічні, культурно-історичні). До динамічних належать демографічні; соціальні; економічні; культурні; науково-технічний прогрес; міжнародні фактори [55].

Зазначають, що весь комплекс чинників, що впливають на розвиток туристичної галузі, можна поділити на дві групи: чинники, що діють незалежно від діяльності організацій туризму; чинники, що сприяють розвитку туризму, активно використовувані туристичними організаціями у своїй діяльності.

І. Писаревський виділяє такі групи факторів впливу на розвиток туристичного ринку: статичні та динамічні; зовнішні та внутрішні; екстенсивні та інтенсивні; стимулюючі [56, с. 38].

Отже, єдиної загальноприйнятої систематизації чинників впливу на розвиток туризму не існує, вітчизняні та зарубіжні фахівці по-різному ставлять акценти. Беручи до уваги вищевикладене, пропонуємо таку класифікацію факторів впливу на розвиток туризму в Україні (див. табл. 7.1).

Таблиця 7.1 – Класифікація чинників впливу на розвиток туризму в Україні

Ознаки класифікації	Групи	Види
1	2	3
За ступенем впливу	Статичні	природно-кліматичні; географічні; культурно-історичні
	Динамічні	демографічні; соціальні; економічні; культурні; науково-технічний прогрес; міжнародні

--	--	--

Продовження таблиці 7.1

1	2	3
<p>За напрямом впливу</p>	<p>Зовнішні (екзогенні)</p>	<p>демографічних і соціальних змін; економічного й фінансового розвитку; змін політичного та правового регулювання; технологічних змін; торгового розвитку; транспортної інфраструктури й безпеки подорожей</p>
	<p>Внутрішні (ендогенні)</p>	<p>природно-географічні особливості й кліматичні умови країни; наявність та якість природних ресурсів і можливість їх зручного використання; економічна ситуація в країні; внутрішня політика країни; політична стабільність; суспільний лад; рівень розвитку продуктивних сил; структура й рівень добробуту населення; можливість отримання пільг і знижок на туристичні послуги за рахунок держави й громадських організацій, підприємств та установ; стан розвитку туристичної інфраструктури, транспортних мереж; рівень життя в суспільстві; освітній та культурний рівень населення</p>

За характером впливу	Екстенсивні	зростання чисельності робітників; збільшення кількості залучених до обороту матеріальних ресурсів; будівництво нових об'єктів туризму з технічним рівнем існуючих
	Інтенсивні	підвищення кваліфікації персоналу; розвиток професійно-кваліфікаційної структури; технічне вдосконалення матеріальної бази завдяки впровадженню науково-технічного прогресу, включаючи реалізацію цільових програм покращення якості обслуговування; індустріалізації, технологізації та комп'ютеризації туризму; раціональне використання наявних матеріальних ресурсів, об'єктів, маршрутів тощо
За результатами впливу	Позитивні	стабільність і відкритість політики та економіки; зростання доходів населення; скорочення робочого й збільшення вільного часу; розвиток транспорту, інформаційних технологій; посилення урбанізації; заохочення національних та іноземних інвестицій у розвиток індустрії туризму; зміцнення позицій України на світовому туристичному ринку; спрощення податкового, валютного, митного, прикордонного форм регулювання; стимулювання туризму для дітей, молоді, людей похилого віку тощо
	Негативні	кризи; мілітаризація економіки; зростання зовнішньої заборгованості; політична нестабільність; зростання цін на предмети споживання; безробіття; фінансова нестабільність; зменшення обсягів споживання;

		несприятливе екологічне становище; банкрутство туристичних підприємств; невиконання туристичними фірмами своїх зобов'язань
--	--	--

Крім того, особливе місце серед факторів, що впливають на розвиток туризму, посідає *фактор сезонності*. Залежно від сезону обсяг туристичної діяльності може зазнавати значних коливань.

Вивчення наведених факторів дає можливість більш ретельно прогнозувати тенденції розвитку туризму в країні. На нашу думку, трансформаційні зміни в економіці України можна зарахувати до динамічних, зовнішніх та позитивних факторів впливу на розвиток туристичної галузі.

Зауважимо, що туризм є масовою та соціальною категорією, він формується під впливом багатьох чинників, що може визначати рівень туристичного попиту та розвиток туристичної галузі в цілому.

На нашу думку, найбільш важливими і значними факторами, що впливають на зміну рівня попиту на туристичному ринку, є такі (див. рис. 7.1).

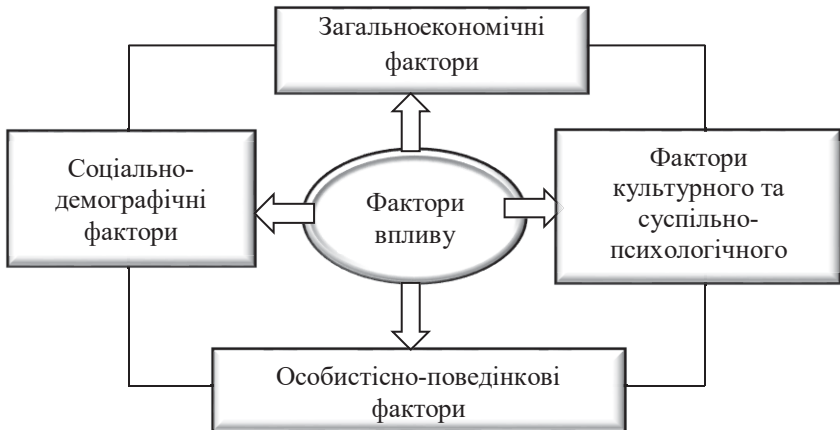

Рис. 7.1 – Загальні фактори впливу на розвиток туризму в Україні [57]

Ця система включає такі фактори як:

- загальноекономічні (добробут суспільства й збільшення вільного часу; взаємозв'язок розвитку попиту на ринку туризму та загальноекономічної кон'юнктури);
- культурні та суспільно-психологічні;
- соціально-демографічні (вікова структура; структура сім'ї; рівень доходів та освіти населення; співвідношення міського й сільського населення);
- особистісно-поведінкові.

Для того, щоб виявити особливості споживачів туристичних послуг та сформувати систему ефективного управління розвитком туризму, докладніше розглянемо вплив факторів на соціальні процеси в туризмі в цілому.

Важливим загальноекономічним фактором є *добробут суспільства та збільшення вільного часу*. Туризм як галузь економіки, що займається в першу чергу організацією вільного часу клієнта, може успішно існувати й розвиватися за наявності як мінімум двох складових: вільного часу та достатніх матеріальних коштів для його організації. Тобто основу сучасного туристичного ринку, як у якісному, так і в кількісному аспекті, становлять оплачувані відпустки працівників з урахуванням того, що останнім часом у міжнародному туризмі значно зростає роль ділових поїздок, а також подорожей осіб пенсійного віку.

Існує прямий зв'язок між тенденціями розвитку туризму й загальними економічними, технічними та інноваційними досягненнями. Зростання рівня життя в розвинених країнах світу приводить до збільшення тривалості відпусток працівників і достатньо високого рівня їх забезпечення, що значно впливає на розвиток туристичної галузі.

Таким чином, необхідними передумовами виникнення масового туризму, його розвитку та підтримки високих обсягів попиту є збільшення вільного часу й зростання матеріального добробуту суспільства. Збільшення вільного часу – це, на нашу думку, один з найважливіших позитивних факторів розвитку ринку туристичних послуг в Україні.

Разом з тим, за А. Маслоу, потреба людини у відпочинку належить до фізіологічних. Туризм задовольняє потреби людини у

відновленні й розвитку фізичних і психічних сил; фізичному, інтелектуальному та духовному вдосконаленні. Але для того, щоб ці потреби набули масового характеру, суспільство повинно досягти високого рівня добробуту.

Вимірювання рівня життя й диференціації доходів населення здійснює багато міжнародних організацій, зокрема Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). Вона була створена у 1961 р. на базі Європейської організації економічного співробітництва, заснованої для управління допомогою з боку США та Канади у рамках Плану Маршала з реконструкції Європи після Другої світової війни [58]. Відповідальним за співробітництво України з ОЕСР центральним органом виконавчої влади визначене Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. У 1980 р. ОЕСР затвердив список соціальних індикаторів, до яких входить і «час і відпочинок», а його показниками є величина вільного часу і його використання. Як критерій раціональності структури витрат сімей використовують закон, відкритий німецьким статистиком Е. Енгелем, згідно з яким зі зростанням доходів сім'ї знижується частка витрат на харчування, а частка витрат на задоволення культурних та інших нематеріальних потреб (до яких можна зарахувати й використання вільного часу) істотно збільшується [57].

Наступним загальноекономічним фактором, на нашу думку, є *взаємозв'язок розвитку попиту на ринку туризму й загальноекономічної кон'юнктури*. Необхідно відзначити високий ступінь залежності туризму від стану національної економіки. У період економічного піднесення завдяки зростанню матеріального добробуту й купівельної спроможності населення інтенсивність туризму збільшується, і ця індустрія також переживає певне піднесення. У період економічного спаду попит на туристичні послуги дещо падає, що не може не позначитися на сфері туризму в цілому.

Водночас дослідники туризму в західних країнах, визнаючи безсумнівну залежність зміни в попиті на туристичному ринку від загальноекономічної кон'юнктури, зазначають, що економічні спади й кризи справляють на туристичну індустрію менший вплив, ніж, наприклад, на такі галузі, як будівельна, автомобільна,

виробництво меблів та інші, орієнтовані на виробництво товарів тривалого користування або предметів розкоші.

Таку відносну стійкість туризму до змін загальноекономічної кон'юнктури ринку західні дослідники пояснюють, перш за все, еластичністю попиту на туристичні послуги. І саме тому в роки кризи відбувається не повне припинення попиту на туристичні послуги, а лише його деякі зміни, тобто збільшується попит на дешевші види туристичних послуг і зменшується на найдорожчі.

Таким чином, економічні кризи впливають на попит туристичних послуг, але в меншій мірі, ніж на багато інших галузей. І викликано це, передусім, тим, що туризм, став практично необхідною потребою масового споживача, а також тим, що еластичність попиту і різноманіття форм туризму забезпечують у період економічної кризи можливість переходу попиту від дорогих видів туризму (VIP) до дешевших (економ).

Значний вплив на формування туристичного попиту справлять переважно такі соціально-демографічні фактори: вікова структура; структура сім'ї; рівень доходів та освіти населення; співвідношення міського й сільського населення.

Як видно з таблиці 7.2, найбільшу питому вагу має вікова група 16–59 років (58–63%) [59].

Структура населення за віковими групами свідчить про зростання частки осіб віком понад 60 років. Так, у 1991 р. частка осіб, старше 60 років, становила 18,7%, а у 2018 р. – 22,9%, хоча чисельність цієї вікової групи майже не змінилася: у 1991 р. – 9,631 млн осіб, у 2018 р. – 9,68 млн осіб. Питома вага вікової групи населення до 15 років у 1991 р. становила 11,762 млн осіб, а у 2018 р. – 6,896 млн осіб. Тобто кількість дітей за 16 років зменшилася в 1,7 разу, майже вдвічі, хоча відносна вага цієї вікової групи за такий самий період зменшилася на 6,6%.

Упродовж 2013–2015 рр. частка найбільш активного населення вікової групи 16–59 років постійно зменшувалася на 0,4%.

Проте у 2017 та 2018 рр. негативна динаміка зросла до 0,5%.

Таблиця 7.2 – Аналіз динаміки та структури постійного населення України

Роки	Усього, тис. осіб	Вікові групи населення					
		0–15 років		16–59 років		60 років і старше	
		тис. осіб	Пито ма вага, %	тис. осіб	Пито ма вага, %	тис. осіб	Пито ма вага, %
1991	51 623,5	11 762,1	22,8	30 230,3	58,6	9 631,1	18,7
2008	46 192,3	7 071,0	15,3	29 738,5	64,3	9 382,8	20,3
2009	45 963,4	7 005,0	15,2	29 586,0	64,3	9 372,4	20,3
2010	45 782,6	6 982,6	15,2	29 328,6	64,0	9 471,4	20,2
2011	45 598,2	6 975,7	15,3	29 090,1	63,8	9 532,4	20,9
2012	45 453,3	6 993,1	15,4	28 842,2	63,4	9 618,0	21,2
2013	45 372,7	7 047,7	15,5	28 622,9	63,1	9 702,1	21,4
2014	45 245,9	7 120,1	15,7	28 372,5	62,7	9 753,3	21,6
2015	42 759,7	6 816,0	15,9	26 613,3	62,3	9 330,4	21,8
2016	42 590,9	6 856,3	16,1	26 317,4	61,8	9 417,2	22,1
2017	42 414,9	6 887,0	16,2	25 982,0	61,3	9 545,9	22,5
2018	42 386,4	6 895,7	16,3	25 641,3	60,8	9 679,8	22,9
2019	41 983,4	6 481,0	15,4	25 293,7	60,2	9 827,1	23,4
2020	41 732,8	6 386,0	15,3	24 968,1	59,8	9 978,2	23,9

За рахунок зменшення найбільш активної групи населення (16–59 років) зростали частки вікових груп до 15 років та від 60 і більше. При цьому частка вікової групи 60 і більше років перевищує частку вікової групи до 15 років на 5,3%. Вікова структура населення України має регресивний тип демографічної структури, для якої характерна висока частка людей похилого віку та низька частка дітей (див. табл. 7.2) [59, с. 11].

Стосовно вікової структури зауважимо, що на сьогодні практично всі форми й види туристичних послуг в Україні для людей старших вікових груп є недоступними. На нашу думку, такий стан справ зумовлений низкою причин:

– зниження матеріального добробуту; у цей час через вимушену неплатоспроможність групи літніх людей, які готові до активного життям, не можуть дозволити скористатися туристичною послугою й витрачають своє пенсійне забезпечення на необхідні елементи власного споживання (рівень

середньомісячної пенсії у 2020 р. – 3 083 грн) (див. рис. 7.2);

- зменшення тривалості життя;
- недостатня кількість соціальних програм і відсутність соціальної

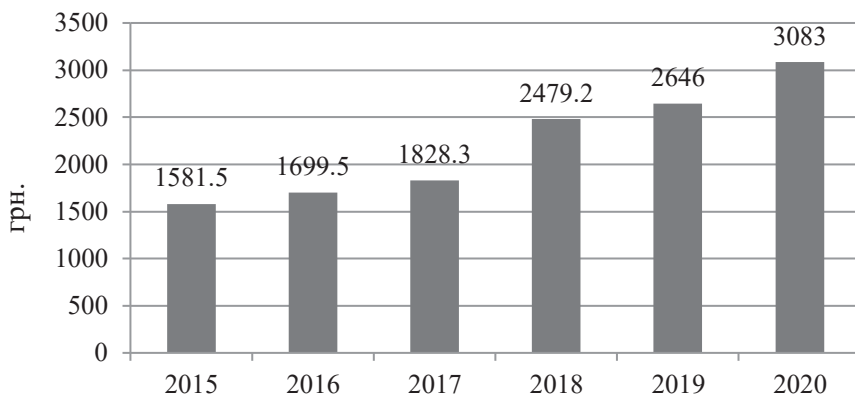

Рис. 7.2 – Динаміка середнього розміру місячної пенсії в Україні, грн [60]

допомоги держави;

- ціна туристичної послуги у багато разів перевищує рівень пенсійного забезпечення.

Необхідно наголосити, що співвідношення міського і сільського населення – 70/30, такого немає ніде в Європі. Тобто сьогодні 30% населення України проживають у сільській місцевості [57]. Середньорічну чисельність населення України за останні роки наведено на рисунку 7.3.

Як бачимо з рисунку 7.3, зменшилася чисельність як міського, так і сільського населення. У силі поки що залишається таке правило: чим менш населений пункт, тим нижча інтенсивність туризму серед його жителів і тим ближче вони вибирають цілі туристичних поїздок. Тим самим відбувається соціальна сегрегація, викликана різницею в рівні доходів, відсутністю можливості скористатися бажаною туристичною послугою.

Рис. 7.3 – Середньорічна чисельність наявного населення України, тис. осіб [61]

Зауважимо, що рівень доходів та освіти населення мають особливе значення. Як відомо, попит – це платоспроможна потреба, тобто сума грошей, яку споживачі можуть і мають намір заплатити за потрібні їм товари та послуги. Таким чином, туристична активність перебуває в прямо пропорційній залежності від рівня доходів, а також від освіти потенційних споживачів. Як бачимо з рисунку 7.4, за останні роки спостерігається явна динаміка рівня доходів населення України.

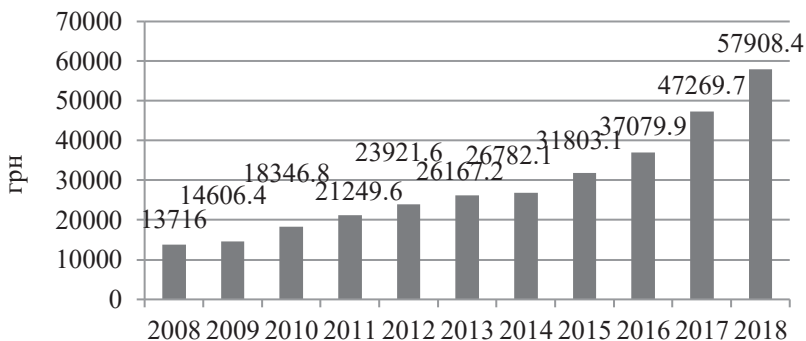

Рис. 7.4 – Динаміка середньорічних доходів населення в Україні, на одну особу, грн [62]

Нині спостерігається й активізація туристичного попиту серед населення з невисоким рівнем доходів та освіти. Причому вибір туристичних послуг для цієї групи населення необмежений, багато туристичних фірм пропонують тури для цього сегмента.

Основну тенденцію розвитку суспільної психології споживання в сучасному світі можна позначити так: трансформація суспільства продуктивності й добробуту в «суспільство вільного часу».

А оскільки саме «вільний час» є необхідним і найважливішим компонентом існування й процвітання туристичної галузі, то паралельно цій тенденції спостерігається й інша, не менш значуща, – збільшення кількості подорожуючих.

На цей час величезні відстані вже не є фактором, що обмежує й гальмує мандрівників, як раніше. Як відомо, до факторів, що найбільш істотно впливають на розвиток міжнародного туризму і збільшення числа подорожуючих, належить культурний, а саме: зростання культурного рівня різних країн світу й прагнення до ознайомлення з культурою інших країн.

Завдяки цьому прагненню, а також збільшенню кількості поїздок і подорожуючих, глобальним телекомунікаціям, безпрецедентним став темп обміну між різними країнами світу. Майже в усіх містах світу є риси міжнародної культури.

Але в міру того, як спосіб життя різних країн стає все більш схожим, у міру того, як люди все ближче знайомляться з культурою інших народів, виникають риси сильної протидії тенденції: протест проти одноманітності, бажання затвердити унікальність своєї культури та мови, своєрідна боротьба з іноземним впливом.

Таким чином, на нашу думку, чим більше наш спосіб життя стає схожим, тим міцніше будемо триматися за такі цінності, як релігія, мова, мистецтво, література й національна культура в цілому. Зі зближенням зовнішніх сторін життя люди все більше цінують традиції, породжені всередині своєї країни.

Зауважимо, що серед усіх факторів, які впливають на розвиток туризму, *особистісно-поведінкові відіграють провідну роль у сучасному світі*. Вони складаються з мотивів, які

забезпечують бажання споживачів подорожувати, при цьому відповідати вимогам туриста [52].

Ефективного впливу на поведінку споживача досягають за умови, що запропонований туристичний продукт дійсно є засобом задоволення потреб клієнта, тоді стає можливим досить сильний вплив на мотивацію й поведінку споживачів. Розглядаючи туризм як соціальне явище в постійному розвитку, все більше уваги приділяють соціологічним дослідженням. Практично на кожному великому туристичному заході проводять анкетування потенційних туристів з метою отримання різноманітної інформації, що надає змогу отримати важливі дані для оцінювання мотивації подорожей. Величезна кількість навчальних закладів розробляє різні форми анкет як для туристів, так і для працівників туризму. Дані соціологічних опитувань є важливою вихідною базою для побудови прогнозів і рекомендацій з формування політики просування туристичного продукту на цьому ринку споживача, а також підставою для прийняття важливих політико-економічних рішень у сфері митних і міграційних відносин.

Досліджена система чинників може вплинути на формування стратегії розвитку туризму в Україні в цілому, та окремих його видів.

7.2. Характеристика стратегії розвитку туризму регіону

Приклад.

Туристичний потенціал Запорізької області [145]

Запорізька область завжди пропонувала туристам широкий спектр видів та можливостей відпочинку. Багатьом з дитинства знайоме незабутнє поєднання Азовського моря та степової зони. Більше 300 км піщаних та піщано-черепашкових пляжів у Бердянському, Приморському, Приазовському та Якимівському районах, тепле неглибоке море, бальнеологічний, грязьовий та кліматичний потенціал здавна приваблювали відпочивальників. Морське повітря містить іони йоду та бром, а води Азовського моря – 92 хімічних елементи, необхідних людському організму.

Особливістю північного Приазов'я є численні коси та лимани, які перетворюють узбережжя на привабливу локацію для

поціновувачів активного відпочинку на воді, зокрема, кайтсерфінгу, віндсерфінгу, вітрильного спорту та навіть дайвінгу.

Крім того, область має багату історію від прадавніх часів до сьогодення – від петрогліфів Кам'яної могили та скіфських курганів до церков і маєтків ХІХ-початку ХХ століття та цікавих промислових об'єктів сьогодення. В області здавна співіснують представники понад ста національностей, що вплинуло на розвиток еногастрономічного, зеленого, етнотуризму та фестивального руху.

На сьогодні найбільш популярними туристичними дестинаціями залишаються Національний заповідник «Хортиця», в межах якого розташовано Історико-культурний комплекс «Запорізька Січ»; Національний історико-археологічний заповідник «Кам'яна Могила»; Василівський історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова».

Стійким трендом останнього десятиріччя є значна увага до розвитку туризму у Запорізькій області. Так, на базі Запорізького обласного краєзнавчого музею з 2008 року функціонує Запорізький обласний туристично-інформаційний центр, на вебсайті якого міститься інформація про понад три тисячі туристичних об'єктів області.

Друковані видання центру (путівники, туристичні буклети, набори листівок) розміщено у вільному доступі з можливістю безкоштовного завантаження.

Вже не перший рік у м. Запоріжжя проводиться обласний туристичний фестиваль, який гуртує запоріжців і гостей міста, представників туристичного бізнесу, народних майстрів, приватних підприємців та діячів культури. Запорізька область бере активну участь у різноманітних туристичних фестивалях на території України та надає матеріали для закордонних заходів.

В області регулярно проводяться прес-турни для представників регіональних та всеукраїнських ЗМІ.

Не зважаючи на інтенсивність заходів з просування туристичних продуктів області, кількість внутрішніх туристів не збільшувалася, що мало неабиякий вплив на усю індустрію гостинності та розвиток новостворених територіальних громад.

Таким чином виникла потреба у розробці галузевої

стратегії, яка б допомогла чітко визначити довгострокові пріоритети та консолідували зусилля гравців туристичного ринку і представників всієї владної вертикалі області.

Стратегічні цілі

1. Вдосконалення та розвиток туристично-рекреаційної та допоміжної інфраструктури.
2. Розвиток людських ресурсів.
3. Формування та просування туристичних дестинацій Запорізької області.
4. Розбудова Національного заповідника «Хортиця».

Оперативні цілі

До Стратегічної цілі 1.

- Модернізація інфраструктури загального користування та створення спеціальної туристичної інфраструктури.
- Розбудова та модернізація транспортної інфраструктури регіону.
- Розбудова річкової, морської туристичної інфраструктури регіону.
- Створення сучасних територій відпочинку і рекреації.

До Стратегічної цілі 2.

- Створення системи регіональної економічної підтримки малого і середнього туристичного бізнесу, всієї сфери обслуговування Запорізької області.
- Формування системи партнерства органів управління новостворених районів та ОТГ області з туристичним бізнесом.
- Створення локальних професійних громадських об'єднань (ЛТО) під егідою Національної туристичної організації України (НТОУ).
- Забезпечення якості професійної підготовки кадрів туризму та сфери обслуговування.

До Стратегічної цілі 3.

- Створення бази даних туристичних ресурсів Запорізької області на базі нового адміністративного устрою територій.

- Формування туристичного бренда регіону та його маркетингового просування.

- Промоція туристичних дестинацій, сформованих на основі провідних туристичних ресурсів («магнітів») при активній підтримці влади і працевлаштуванні місцевого населення у туристичній сфері.

- Активізація та розвиток різних видів туризму: гастрономічного, винного, сільського, зеленого, санаторно-курортного тощо.

- Розробка нових туристичних продуктів регіону, просування та їх популяризація.

До Стратегічної цілі 4.

- Реконструкція інфраструктури.

- Реконструкція старих та будівництво нових туристичних та меморіальних об'єктів.

- Просування бренду «Хортиця» як провідної символічної, історичної та природної цінності України.

- Створення об'єктів супутньої туристичної інфраструктури.

Основні завдання Стратегії

До стратегічної цілі 1.

1. Модернізація інфраструктури загального користування та створення спеціальної туристичної інфраструктури:

- створення єдиної мережі туристично-інформаційних центрів та пунктів;

- розробка планів розбудови туристичної інфраструктури на місцевому рівні;

- розробка та впровадження автоматизованих систем збору та обробки даних.

2. Розбудова та модернізація транспортної інфраструктури регіону:

- формування мережі місць паркування та зупинок туристичного транспорту;

- обладнання зупинкових майданчиків електрозарядними станціями для автовок та гаджетів;

- створення мережі автопрокату та туристичного таксі.

3. Розбудова річкової, морської туристичної інфраструктури регіону:

- створення на базі ТПЦ та інших інтернет-ресурсів бази даних про наявні маршрути річкового/морського транспорту;
- активізація процесу створення вишкільно-оздоровчих літніх наметових таборів на березі Азовського моря та осінньо-весняних на туристичних базах о. Хортиці, Лисої гори, Алтагира та ін.;
- повсюдне запровадження пляжних стандартів якості.

4. Створення сучасних територій відпочинку і рекреації.

- розробка та впровадження концепції туристичної навігації;
- сприяння місцевим підприємцям у створенні велопрокату, прокату інших видів туристичного транспорту та спорядження.

До стратегічної цілі 2.

1. Створення системи регіональної економічної підтримки малого і середнього туристичного бізнесу, всієї сфери обслуговування Запорізької області.

- співпраця центру зайнятості, закладів освіти та бізнесу у підготовці та підборі кадрів;
- участь у спільних розробках та впровадженні проектів та грантів.

2. Формування системи партнерства органів управління новостворених районів та ОТГ області з туристичним бізнесом.

- створення дорадчих органів у сфері туризму та рекреацій з урахуванням міжвідомчих зв'язків;
- моніторинг наявних туристичних підприємств, суб'єктів туристично-екскурсійного супроводу, закладів розміщення, закладів харчування;
- співпраця з регіональними туристичними організаціями з питань створення нового туристичного продукту і використання туристичного потенціалу.

3. Створення локальних професійних громадських об'єднань (ЛТО) під егідою Національної туристичної організації України (НТОУ).

- моніторинг учасників туристичного ринку на території;

- запровадження ефективної моделі співпраці у туристично-рекреаційній сфері задля формування позитивного іміджу території.

4. Забезпечення якості професійної підготовки кадрів туризму та сфери обслуговування.

- налагодження співпраці між освітніми закладами регіону, що працюють в сфері гостинності та туризму;

- створення на базі туристичних фірм, готелів, екскурсійних бюро майданчиків для навчальної практики студентів вищих навчальних закладів;

До стратегічної цілі 3.

1. Створення бази даних туристичних ресурсів Запорізької області на базі нового адміністративного устрою території.

- створення, розробка, діагностування бази даних наявних та перспективних туристичних об'єктів на території об'єднаних територіальних громад;

- розміщення відкритої бази даних на сайті ТІЦ.

2. Формування туристичного бранда регіону та його маркетингового просування.

- розробка брендбуку Запорізької області;

- підготовка двомовних презентацій та промоційних матеріалів про Запорізький край;

- створення системи цифрового просування туристичних продуктів регіону.

3. Промоція туристичних дестинацій, сформованих на основі провідних туристичних ресурсів («магнітів») при активній підтримці влади і працевлаштуванні місцевого населення у туристичній сфері.

- проведення престурів для представників туристичних фірм і преси.

4. Активізація та розвиток різних видів туризму: гастрономічного, винного, сільського, зеленого, санаторно-курортного тощо.

- сприяння розвитку туристичних послуг у сільській місцевості;

- розвиток етнічних сіл, громад;
- промоція культури та надбань національних меншин, що проживають у Запорізькій області.

5. Розробка нових туристичних продуктів регіону, просування та їх популяризація.

- розробка нових туристичних маршрутів;
- активізація ділового та конференц-туризму.

До стратегічної цілі 4.

1. Реконструкція інфраструктури.

- реконструкція об'єктів інфраструктури, шляхового господарства, зовнішніх мереж; вирішення проблеми транспортного навантаження.

2. Реконструкція старих та будівництво нових туристичних та меморіальних об'єктів.

- реконструкція Музею історії запорозького козацтва;
- реконструкція меморіально-туристичного комплексу «Скіфський стан»;
- створення інтерактивного об'єкту «Козацький зимівник».

3. Просування бренду «Хортиця» як провідної символічної, історичної та природної цінності України.

- активне просування бренду «Хортиця» у медійному та інтернет-просторі;
- створення двомовних рекламних роликів та науково-популярних фільмів.

4. Створення об'єктів супутньої туристичної інфраструктури.

- створення мережі готелів та кав'ярень;
- створення системи навігації островом Хортиця.

Візія та місія розвитку туризму Запорізької області

Візія розвитку туризму Запорізької області

Запорізька область – всесезонний туристично-рекреаційний та історико-культурний центр від Азовського узбережжя до Запорозьких степів; перлина морського та лікувально-курортного відпочинку; центр дитячого та сімейного туризму; центр популяризації та збереження козацького колориту

і традицій; земля гостинності, української культури та традицій національно-культурних товариств регіону.

Місія розвитку туризму Запорізької області

Запорізька область – провідний курортно-рекреаційний, туристичний, національно-культурний регіон, з багатовіковою історією, високорентабельний та інтегрований у світовий ринок; гостинний і цікавий своєю самобутністю для подорожуючих.

Потужний центр розвитку екологічного, соціально-економічного, технічного, інтелектуального, спортивного потенціалу України, тут перспективно та престижно вчитися, жити, працювати, відпочивати.

Основні види туризму Запорізької області

- історико-краєзнавчий;
- сакральний;
- промисловий (індустріальний);
- рекреаційний;
- зелений туризм та етнотуризм;
- подієвий.

Очікувані результати втілення Стратегії

- Збільшення кількості туристів та екскурсантів, зокрема іноземців, які здійснюють подорожі в межах області та відвідують її з різною метою;
- Збільшення доходів у сфері гостинності, туризму та курортів;
- Створення нових робочих місць у сфері туризму та супутніх сферах діяльності;
- Збільшення обсягу наданих туристичних послуг;
- Збільшення обсягу надходжень до бюджетів усіх рівнів;
- Підвищення рівня валового внутрішнього продукту;
- Підвищення туристичної, курортної, національно-культурної та бізнесової привабливості регіону завдяки розповсюдженню інформації на туристичних ресурсах та поширенню бранда серед інвесторів і туристів;
- Підвищення рівня комфортності міських і сільських середовищ та якості надання туристичних послуг;

– Virшення супутніх інфраструктурних проблем регіону.

7.3. Розвиток туризму в регіонах південно-східної України [63]

Сьогодні складні часи для туризму України, особливо для південно-східної України та її областей: Запорізької, Дніпропетровської, Херсонської, Одеської, Миколаївської, Харківської, Донецької та Луганської.

Державне агентство розвитку туризму України (ДАРТ) та проєкт UNICEF U-Report Ukraine провели масштабне опитування серед українців, яке показало ставлення громадян до подорожей під час війни. У проєкті взяли участь близько 5 тис. осіб віком від 14 до 34 років [65; 66].

За останні півтора року 26% опитаних мандрували регіонами країни 1-2 рази, 12% – 3-5 разів, понад 5 разів подорожували Україною 7% респондентів. 23% українців не змінили ставлення до подорожей через повномасштабну війну взагалі. 21% зазначили, що подорожуючи вони підтримують економіку країни. Стільки ж заявили, що уникають будь-яких подорожей через можливу небезпеку.

За даними ДАРТ найбільший спад надходжень до бюджету від туристичної галузі стався у шести регіонах України, які перебувають у зоні активних бойових дій. У Луганській області – на 100%, Херсонській – на 97%, Донецькій – на 87%, Запорізькій – на 79%.

На падіння надходжень до бюджету, зокрема, вплинуло руйнування туристичної інфраструктури через повномасштабну війну. Також знизилася купівельна спроможність населення, яке закриває свої базові потреби, а необхідність у подорожах відходить на другий план (див. табл. 7.3) [67].

Особливості динаміки податкових надходжень від туристичної галузі в областях південно-східної України мають свої специфічні характеристики, зумовлені економічною ситуацією в регіоні, туристичною привабливістю, а також соціальною та інфраструктурною ситуацією.

Таблиця 7.3 – Аналіз динаміки податкових надходжень від туристичної галузі областей південно-східної України за 9 місяців 2021-2023 рр., млн грн

Область	Рік			Відносне відхилення, %	
	2021	2022	2023	2021\ 2023	2022\ 2023
Запорізька	76	22,8	10,6	-86	-54
Дніпропетровська	70,7	52,9	69,6	-1	+32
Херсонська	46,0	9,9	1,3	-97	-87
Одеська	315,4	66,0	76,1	-76	+15
Миколаївська	33,4	11,6	13,3	-60	+15
Харківська	73,4	31,3	25,9	-65	-15
Донецька	42,4	16,3	5,6	-87	-65
Луганська	6,7	1,8	0,3	-95	-82

Складено автором за даними [67]

Таким чином, найбільше надходжень від туристичної галузі серед областей південно-східної України за 9 місяців у 2023 р. займала Одеська область (76,1 млн грн) (див. рис.7.5).

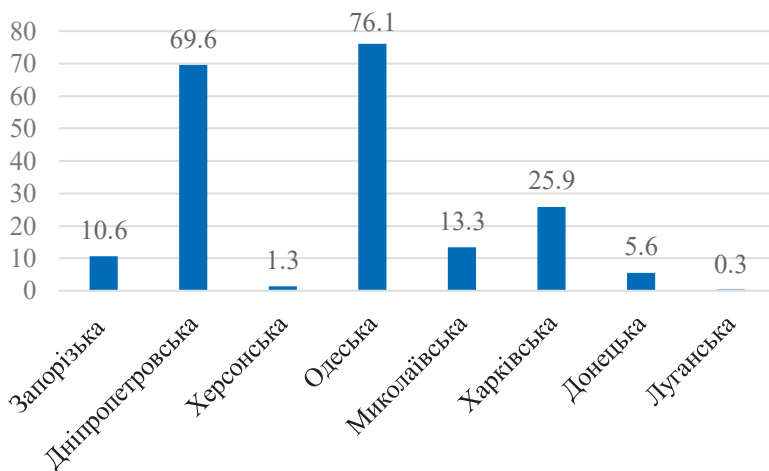

Рис. 7.5 – Динаміка податкових надходжень від туристичної галузі в областях південно-східної України за 9 місяців 2023 р., млн. грн (побудовано автором за даними [67])

Моніторинг Програм розвитку туризму регіонів південно-східної України довів, що всі області мали на меті стратегічний розвиток туристичної сфери (див. Додаток Б).

До початку повномасштабного вторгнення росії регіональна політика розвитку туризму Запорізької області була спрямована на поліпшення стану туристичної сфери в регіоні. Державними та науковими структурами спільно з громадськістю було розроблено «Стратегію розвитку туризму Запорізької області на 2021–2027 роки» (органом виконавчої влади з розвитку туризму в Запорізькій області до 2022 року був Департамент культури, туризму, національностей та релігій Запорізької обласної державної адміністрації [68], зараз – Департамент культури та інформаційної політики (в місті Запоріжжі – Департамент культури та туризму)) [68], основними цілями якої є вдосконалення та розвиток туристично-рекреаційної та допоміжної інфраструктури, розвиток людських ресурсів, формування та просування туристичних дестинацій Запорізької області, а також розбудова Національного заповідника «Хортиця». Планувалось, що реалізація даної Стратегії дозволить перетворити сферу туризму Запорізької області на прибуткову та високоефективну галузь регіональної економіки.

Запорізька область мала значний туристичний потенціал: рекреаційно-курортні та туристичні ресурси. Південь області омивається водами Азовського моря, берегова лінія якого в межах області складає біля 350 км (див. рис. 7.6) [69].

У Запорізькій області на державному обліку перебувало 8 315 пам'яток, з них 6 563 – пам'ятки археології, 1 700 – історії, 32 – монументального мистецтва, 20 – науки і техніки; 12 об'єктів культурної спадщини регіону (3 пам'ятки історії і 9 – археології) занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України національного значення.

До туристичних маршрутів постійно включали нові туристичні об'єкти, особливо активно в регіоні розвивали історичний, зелений, спортивний, дитячий, фестивальний та етнотуризм

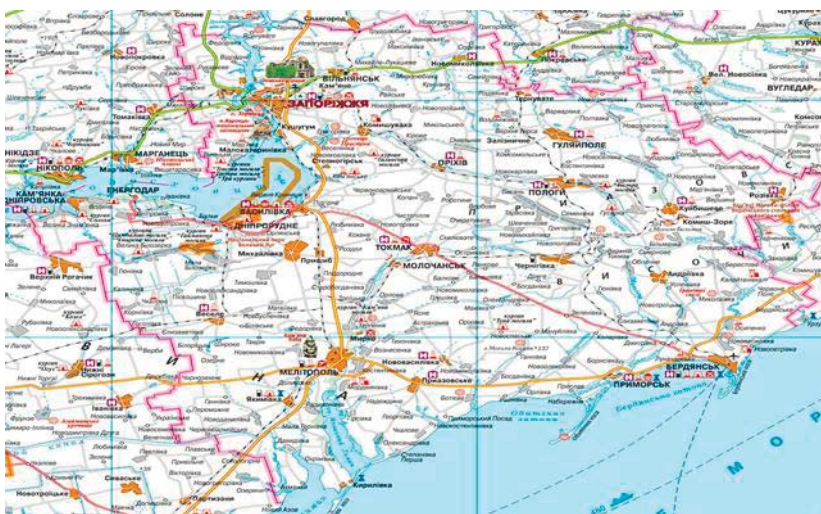

Рис. 7.6 – Туристична карта Запорізької області [71]

Стосовно Стратегічної цілі 1 [68], було зазначено:

1. Вдосконалення та розвиток туристично-рекреаційної та допоміжної інфраструктури.

Було сформовано наступні оперативні цілі:

➤ Модернізація інфраструктури загального користування та створення спеціальної туристичної інфраструктури:

Серед завдань:

– створення єдиної мережі туристично-інформаційних центрів та пунктів;

– розробка планів розбудови туристичної інфраструктури на місцевому рівні;

– розробка та впровадження автоматизованих систем збору та обробки даних.

➤ Розбудова та модернізація транспортної інфраструктури регіону:

– формування мережі місць паркування та зупинок туристичного транспорту;

– обладнання зупинкових майданчиків електрозарядними станціями для автівок та гаджетів;

– створення мережі автопрокату та туристичного таксі.

➤ Розбудова річкової, морської туристичної інфраструктури регіону:

– створення на базі ТІЦ та інших інтернет-ресурсів бази даних про наявні маршрути річкового/морського транспорту;

– активізація процесу створення шкільно-оздоровчих літніх наметових таборів на березі Азовського моря та осінньо-весняних на туристичних базах о. Хортиці, Лисої гори, Алтагира та ін.;

– повсюдне запровадження пляжних стандартів якості.

➤ Створення сучасних територій відпочинку і рекреації:

– розробка та впровадження концепції туристичної навігації;

– сприяння місцевим підприємцям у створенні велопрокату, прокату інших видів туристичного транспорту та спорядження.

Стосовно досягнення Стратегічної цілі 1, зазначимо, що до початку війни у 2021 р. Запорізькій регіон успішно реалізував 35 сучасних об'єктів інфраструктури, серед яких: 4 спортивні об'єкти, встановлено флагшток на острові «Хортиця» на оновленому Кургані Єдності, 4 освітні заклади, 26 у галузі медицини, оновлено 270 км державних доріг та 78 км шляхів місцевого значення, відкрито рух вантовим мостом через Дніпро та ін [70].

У 2021 році, вперше за 40 років, було повністю відновлено дорогу курортного напрямку Т-08-20 Якимівка – Кирилівка [72].

Відбудовано маршрути до історичних комплексів: проведено капітальний ремонт доріг. В рамках програми «Велике будівництво» було відремонтовано низку доріг, що зробило би туристичний маршрут по регіону більш комфортним і заохочувало б туристів відвідати цікаві локації.

Що стосується створення єдиної мережі туристично-інформаційних центрів та пунктів, зазначимо, що в м. Запоріжжі у 2021 році було завершено формування єдиної мережі Туристичного інформаційного центру – головний офіс у центрі міста, головні транспортні в'їзні ворота – аеропорт та залізничний вокзал, відкрили 3-й Туристичний інформаційний центр на головному залізничному вокзалі. Туристичні інформаційні центри оснащені сенсорними кіосками, розширено туристичну навігацію містом та презентовано телеграм-бот. Планом на 2022 рік було відкриття 4-го надсучасного та комфортного Туристичного

інформаційного центру на острові Хортиця – головному туристичному магніті області та всієї України.

З початку повномасштабного вторгнення Туристичні інформаційні центри переформатувались з туризму на допомогу людям з тимчасово окупованих територій. Приміщення туристичного центру тимчасово закрилось для відвідувачів, а виставки «переїхали» на фасад. Паралельно з цим персонал ТЩ продовжував працювати над «Пунктами Незламності».

Проте з 13 квітня 2023 року ТЩ повернувся до культурного життя Запоріжжя в наступному форматі:

- проведення виставок та подій всередині приміщення;
- продаж сувенірної продукції з айденікою Запоріжжя;
- організація екскурсій за участю місцевих гідів.

Стосовно Стратегічної цілі 4, було сформовано наступні оперативні цілі:

- Розбудова Національного заповідника «Хортиця»:
 - реконструкція інфраструктури (реконструкція об'єктів інфраструктури, шляхового господарства, зовнішніх мереж; вирішення проблеми транспортного навантаження);
 - реконструкція старих та будівництво нових туристичних та меморіальних об'єктів (реконструкція Музею історії запорозького козацтва; реконструкція меморіально-туристичного комплексу «Скіфський стан»; створення інтерактивного об'єкту «Козацький зимівник»);
 - просування бренду «Хортиця» як провідної символічної, історичної та природної цінності України (активне просування бренду «Хортиця» у медійному та інтернет-просторі; створення двомовних рекламних роликів та науково-популярних фільмів);
 - створення об'єктів супутньої туристичної інфраструктури (створення мережі готелів та кав'ярень; створення системи навігації островом Хортиця).

Що було зроблено: реконструкція національного заповідника «Хортиця» зі створенням першого в Україні безбар'єрного туристичного простору.

В 2021 році в рамках програми Президента України «Велике будівництво» збудовано декілька об'єктів за коштами державного і обласного бюджетів – «Козацьке коло», «Курган

єдності України».

Будівництво майдану «Козацьке Коло» знаходилося на завершальному етапі, готувалася виконавча документація для вводу об'єкту в експлуатацію.

Особливу увагу обласна влада приділяла відповідності об'єктів інфраструктури Національного заповідника «Хортиця» та музею історії Запорозького козацтва до вимог чинного законодавства щодо доступності об'єктів. Усі вони реконструювалися згідно з умовами інклюзивності.

За підсумками роботи у 2021 році острів Хортиця отримав премію Ukraine Tourism Awards – головну туристичну премію країни – у номінації «Доступний туризм. Безбар'єрна культура», як кращий інклюзивний туристичний об'єкт України [73].

Що планувала Запорізька область на майбутнє? Серед планів на наступні роки було будівництво Музею Судноплавства, реконструкція внутрішньої частини будівлі Музею історії «Запорозького козацтва», будівництво майдану «Співоче поле» та багато інших проєктів.

Поступова розбудова Національного заповідника стала черговим кроком на шляху перетворення Хортиці на потужний туристичний магніт Запорізького краю.

Через війну плани значно змінилися. Через підрив Каховської ГЕС екосистемі Національного заповідника «Хортиця» було завдано збитків щонайменше на 1,5 млрд грн [74]. Через падіння рівня води було втрачено цінні природні об'єкти. По-перше, в заплаві частині острова Хортиця втрачено значну частину водно-болотних угідь, відповідно загинуло тисячі водних рослин, які мешкали на цій території, птахи та тварини втратили території, які були призначені для їх харчування. Завдячуючи падінню рівня води оголилися нові артефакти. Співробітники Національного заповідника «Хортиця» майже щоденно проводили обстеження території і виявляли нові цікаві знахідки. До фондів Національного заповідника «Хортиці» після падіння рівня Каховського водосховища надійшло більше ніж 2 тис. експонатів. Здебільшого було знайдено предмети з кераміки, кремнію, металу. Частина з них представлена на виставці, яка була відкрита у Музейних студіях та мала назву «Нові надходження до фондів

Національного заповідника «Хортиця». Як повідомляв Укрінформ, за даними експертів, підлив Каховської ГЕС призвів до екологічної катастрофи на Хортиці, внаслідок чого зникають понад 10 озер плавневої частини острова та гинуть унікальні види.

З початку повномасштабного вторгнення до України острів Хортиця закритий для відвідувачів. Це «вимушена» міра, але вона дала свої результати. Тому що тут знаходяться 5 мостових переходів через Дніпро кожна переправа має колосальну стратегічну цінність, відповідно вимушене закриття всіх туристичних об'єктів надзвичайно важлива міра, щоб не було провокацій або диверсій. З іншого боку, це створює незручності для музейних об'єктів. Музею у такому форматі вкрай важко існувати, частина колективу вимушена перебувати на «простої», або працювати дистанційно.

Розвиток сталого туризму це дуже системна та комплексна робота, яка потребує багатьох інвестицій, розвитку інфраструктури, якості сервісу, професійної підготовки кадрів, запроваджених стандартів якості та загалом комплексних рішень у цю сферу. Відділом туризму та курортів Запорізької ОДА вже сформований план дій органів виконавчої влади з відновлення туристичної сфери після деокупації, опрацьовується стратегія відновлення галузі, для сприяння соціальній згуртованості та солідарності внутрішньо переміщених осіб планується організація у літній період безкоштовних пішохідних екскурсій, розглядається питання забезпечення принципу безбар'єрності для обласних об'єктів туристичної інфраструктури [75; 76].

Одеська область завжди займала лідируючі позиції в сфері туризму серед областей України. Сьогодні у межах країни область користується все більшою популярністю серед подорожуючих, причиною є недоступність курортів АР Крим. На території області діє 46 туристичних маршрутів (див. рис. 7.7) [77].

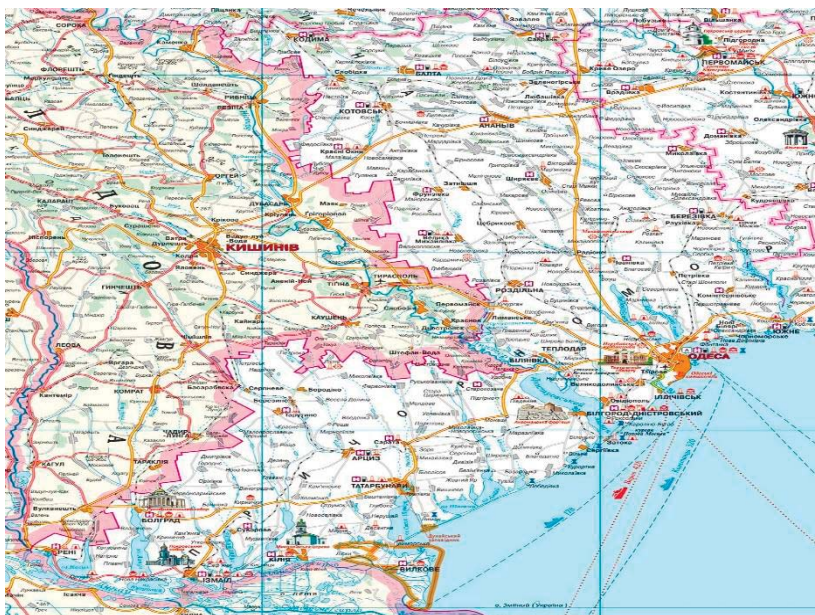

Рис. 7.7 – Туристична карта Одеської області [78]

Найбільші туристичні потоки прямують по таких відомих маршрутах туристичної Одещини: Байдарки на Турунчуку; Бессарабська садиба «У Меланії»; Дністровська Амазонія; Ранчо дядюшки Бо; Таємне життя Сиверина Потоцького; Долина роз; «Як козаки за сілью ходили...»; «По хвилях Бессарабії»; Чумацькими шляхами; Шабо та Акерман; Етнопарк «Нью Васиuki»; Фрумушика-Нова; Дунайська-дельта та багатьох інших яскравих атракціях.

Одеський регіон має в наявності сприятливі природно-кліматичні умови та курортно-рекреаційні ресурси. Лікувальний профіль курортів міста та області – кліматобальнеогрязьовий.

Одеська область характеризується наявністю природних лікувальних ресурсів: мінеральні води; пелоїди (лікувальні грязі), ропа лиманів та озер; морське узбережжя; природні об'єкти і комплекси зі сприятливими для лікування, оздоровлення та медичної реабілітації кліматичними умовами. Кліматичні умови області сприятливі для курортно-рекреаційної діяльності. Лікувальними водними об'єктами на території області є відомі родовища пелоїдів Куяльницького і Хаджибейського лиманів, а також родовища мінеральних вод Одеське, Куяльницьке, Чорноморське.

Станом на 2018 рік в Одеській області налічувалося 321 санаторно-курортний та оздоровчий заклад, які можуть прийняти понад 40 тис. туристів. В число найбільш забезпечених санаторно-курортним господарством входять Білгород-Дністровський (141 одиниця), Татарбунарський (80 одиниць), Кілійський (75 одиниць) і Овідіопольський (56 одиниць) райони. Найбільша кількість дитячих закладів оздоровлення і відпочинку зосереджена в м. Одеса (138 одиниць), м.Білгород-Дністровський (65 одиниць) та Лиманському (62 одиниці), Подільському й Саратському районах (по 52 одиниці). Решта районів Одеської області мало забезпечені санаторно-курортними закладами.

6 березня 2019 року набув чинності Закон «Про оголошення природних територій Куяльницького лиману Одеської області курортом державного значення», що дозволило забезпечити належну охорону і сталий розвиток території курорту. На сьогоднішній день розроблено дорожню карту, стратегічний портфель проєктів та схему перспективного розвитку курорту «Куяльник».

За даними зазначеними у Стратегії в Одеській області налічується приблизно 208 закладів розміщення, 396 закладів харчування та 321 курортний заклад, які можуть прийняти туристів.

В «Стратегії розвитку Одеської області на період 2021-2027 роки» визначено Стратегічну ціль розвитку туристичної сфери області: «Глобалізація туристичного та культурного середовища та інфраструктурний розвиток» (див. табл. 7.4). Сформовано оперативну ціль: «Побудова потужного туристичного потенціалу»,

для досягнення якої визначено наступні завдання:

- створення привабливого інвестиційного клімату у сфері туризму та курортів;
- розвиток та туристично-рекреаційної інфраструктури та підвищення привабливості об'єктів історико-культурної спадщини;
- створення сучасних туристичних продуктів.

В Україні Одеська область є найбільшою за площею і займає територію Північно-Західного Причорномор'я від гирла Дунаю до Тилігульського лиману (довжина морської берегової лінії в межах області перевищує 300 км) і тягнеться від моря на північ, в глиб суші на 200-250 км. На півночі вона межує з Вінницькою областю, на північному сході – з Кіровоградською, на сході – з Миколаївською областю, на півдні та південному сході омивається водами Чорного моря [79].

На майбутнє розвиток туризму та рекреації Одеської області є стратегічним видом діяльності. Одеська область має всі передумови для формування сучасних туристичних послуг, збільшення нових туристичних потоків, забезпечення доступності відпочинку для різних верств населення, у тому числі для осіб з обмеженими фізичними можливостями, а інвестиційна політика відіграє вирішальну роль у забезпеченні сталого розвитку економіки регіону та формує механізм залучення як внутрішніх, так і іноземних інвестицій. Крім цього туризм є одним з найбільш вагомих джерел утворення робочих місць [80].

Для створення привабливого інвестиційного клімату у сфері туризму та курортів Одеської області заплановано:

- створення обласного осередку розвитку туризму та промоції туристичного потенціалу регіону на внутрішньому та зовнішньому ринку туристичних та рекреаційних послуг;
- підтримка участі представників туристичної сфери в міжнародних та вітчизняних туристичних виставках, форумах, круглих столах;
- підтримка проведення в області масштабних фестивальних заходів;
- розробка та просування туристичних брендів області;
- створення та поширення друкованої туристично-

інформаційної продукції, відеороликів про туристичний потенціал області;

- створення та наповнення туристичних інформаційних сайтів, сторінок у соціальних мережах та мобільних додатків;
- проведення промоційних турів для представників туристичної індустрії та ЗМІ;
- поширення інформації туристичного спрямування в ЗМІ та соціальних мережах.

Розвиток туристично-рекреаційної інфраструктури та підвищення привабливості об'єктів історико-культурної спадщини Одеської області заплановано досягнути за допомогою створення туристичних інформаційних центрів, сприяння процесу внесення культурних пам'яток регіону до Всесвітнього списку культурної спадщини ЮНЕСКО, підвищення рівня професійної підготовки фахівців у галузі туризму з метою доведення якості обслуговування до світових стандартів., раціональне використання об'єктів історико-культурної спадщини для провадження туристичної та іншої господарської діяльності, облаштування рекреаційних зон та зон короткочасного відпочинку, перехід від охорони окремих пам'яток до збереження історичного середовища в цілому, його активної адаптації до сучасних потреб, створення умов до збереження історичної пам'яті (див. табл 7.4).

Досягнення стратегічної оперативної цілі розвитку туризму в області – створення сучасних туристичних продуктів заплановано шляхом виконання наступних завдань:

- залучення бізнесу до участі у проектах з розвитку туристичної інфраструктури на принципах державно-приватного партнерства та інших умовах співпраці;
- створення туристичних кластерів у туристично-рекреаційній сфері;
- розвиток державно-приватного партнерства та комунікації між представниками туристичного ринку;

Таблиця 7.4 – Стратегічні та прогнозні індикатори розвитку туризму Одеської області

Індикатор	2018	2021	2023	2027
Кількість туристів, млн осіб	6,2	6,5	6,7	7,2
Туристичний збір, млн грн	11,5	12,5	13,5	15,5
Кількість турів, одиниць	3	5	7	9
Кількість туристичних інформаційних центрів	3	5	6	8
Кількість об'єктів внесених до Всесвітнього списку культурної спадщини ЮНЕСКО, одиниць	0	1	1	2
Проведення інформаційних семінарів, круглих столів, консультацій та інше	2	3	4	4
Підготовка інформації для візуалізації бази геоданих об'єктів культурної спадщини	-	100	150	250
Кількість занесених об'єктів культурної спадщини та культурних цінностей регіону до електронних реєстрів	-	200	300	450

Складено автором за даними [81]

– організація навчань з питань розвитку туризму та курортів для представників органів влади, місцевого самоврядування, туристичної сфери області;

– розвиток сільського зеленого туризму.

Важливою складовою стратегічного розвитку туристичної галузі в регіонах України є транспортна інфраструктура.

Транспортний комплекс в Одеській області був представлений усіма видами транспорту і включав у себе найкрупніші морські експедиторські торговельні порти, судноплавні компанії, розвинене залізничне та автодорожнє господарство, широку мережу автотранспортних підприємств, аеропортові та аеродромні комплекси, авіакомпанії (див. табл. 7.5).

Таблиця 7.5 – Перевезення пасажирів за видами транспорту в Одеській області до формування «Стратегії розвитку Одеської області на період 2021-2027 роки», тис. пас. [81]

Вид транспорту	Роки				
	2014	2015	2016	2017	2018
Залізничний	18507,6	19200,8	19472,8	9669,2	16941,0
Морський	26,3	22,5	27,5	20,8	25,5
Автомобільний (автобуси)	161472	140861	135646	125685	106600,8
Авіаційний	2	1	1	1,15	1,4

В області у широких масштабах забезпечувалась передача вантажів між різними видами транспорту, діють міжнародні залізнично-морські та автомобільно-морські переправи [82].

Як бачимо, автомобільний транспорт обслуговував значну частину перевезень пасажирів. Міські й приміські перевезення – це 90% загальних обсягів роботи автотранспорту. Мережа автомобільних шляхів загального користування в області становила 8327,9 км, у т. ч. державного значення – 2801,8 км. Тверде покриття мають майже 98% доріг.

Автобусна маршрутна мережа, що відноситься до компетенції обласної державної адміністрації, налічувала 407 діючих автобусних маршрутів, з яких – 317 міжміські автобусні маршрути та 90 приміських. Маршрутну мережу обслуговували 43 юридичні особи та 21 фізична особа-підприємець.

Відповідно до укладених договорів про організацію перевезення пасажирів на автобусних маршрутах було задіяно 889 транспортних засобів, з яких 487 на міжміських автобусних маршрутах та 402 на приміських. Маршрутна мережа забезпечувала транспортне охоплення всіх районних центрів області та міст обласного значення з містом Одеса. Регулярним автобусним сполученням було забезпечено 89% населених пунктів Одеської області [79].

На другому місці в Одеській області – перевезення пасажирів залізничним транспортом. Одеська залізниця виступала важливою складовою єдиного транспортного конвеєра південного заходу України і найважливішою складовою частиною

залізничного транспорту України. На її долю припадало майже 20% вантажобігу, більш 16% пасажиробігу залізниць країни.

Залізниця пролягає по території 6 областей: Одеської, Миколаївської, Херсонської, Черкаської, Кіровоградської і Вінницької. До складу залізниці входить 4 дирекції залізничних перевезень: Знам'янська, Одеська, Херсонська, Шевченківська.

Головною особливістю Одеської залізниці є її приморське і прикордонне положення. У регіоні Одеської залізниці розташовані великі морські та річкові порти. Таким чином, забезпечувались зовнішні транспортно-економічні зв'язки з більш ніж 70 країнами світу. Експлуатаційна довжина залізниці становила 4001,8 км (у т.ч. Одеська область – 1 043,6 км).

Авіаційний транспорт був та буде невід'ємною частиною розвитку туризму. В Одеській області на ринку авіаційних перевезень працювали представники вітчизняних та закордонних авіакомпаній: ТОВ «Міжнародні авіалінії України», «Turkish Airlines», «Австрійські Авіалінії», «AirBaltic», «Flydubai», «Georgian Airways» та інші. Зазначимо, що починаючи з 2018 року аеропорт співпрацював з новими авіакомпаніями, зокрема з Atlasglobal UA, Bulgaria Air, SkyUp Airlines (Україна) і TAROM (Румунія). Було відкрито нові маршрути з Одеси, такі як Барселона, Бухарест, Краків, Риміні і Софія [79].

Планувалося, що основними стратегічними завданнями розвитку туристичної галузі Одеської області буде:

- орієнтація транспортної інфраструктури на обслуговування туристичних потоків;
- підвищення якості та конкурентоспроможності туристичного продукту;
- раціональне використання рекреаційного та туристичного потенціалів регіону;
- розвиток регіональної інформаційної інфраструктури рекреаційних та туристичних послуг.

Зазначимо, що туристична галузь завжди буде стратегічним вектором розвитку Одеської області, яка має всі передумови для інтенсивного розвитку внутрішнього та міжнародного туризму: особливості географічного розміщення, сприятливий клімат, найбільший морський порт України,

курортно-рекреаційний комплекс, транспортна, фінансова та соціально-культурна інфраструктура.

Стратегічним напрямком розвитку туристичної галузі Одеської області на майбутнє – перетворення її у конкурентоспроможну, високорентабельну, інтегровану у світовий ринок галузь, що зможе стати вагомим чинником прискорення соціально-економічного розвитку області, підвищення якості життя населення, гармонійного розвитку і консолідації суспільства, популяризації України у світі [16].

Основні орієнтири щодо розвитку туризму в Херсонській області були задекларовані ще у «Стратегії розвитку туристично-рекреаційного комплексу Херсонської області» на 2019–2021 рр., затвердженого Управлінням культури і туризму облдержадміністрації Херсонської області у 2017 р. [83].

Херсонська область мала значний рекреаційний потенціал на берегах Чорного та Азовського морів. В зв'язку з цим в Стратегії було сформовано оперативну ціль розвитку туристичної сфери області: «Туристично-рекреаційна індустрія для оздоровлення, відпочинку та інтелектуально-духовного збагачення людей».

Відзначимо, що серед очікуваних результатів від досягнення цієї цілі планувалось: дія мережи інформаційної підтримки туристичної галузі; впровадження системи стандартизації закладів розміщення; проведення ознакування туристичних маршрутів; подовження туристичного сезону від травня до жовтня; створення бази підготовки кадрів для туристичної галузі [84].

Херсонщина мала величезну кількість природних комплексів з різноманітним рослинним та тваринним світом, гірськими породами, ґрунтами, кліматом і водами. В «Стратегії розвитку Херсонської області на 2021-2027 рр.» [84] зазначалось, «...що Херсонщина – унікальна територія для туризму, відпочинку та рекреації, яка має достатньо переваг для формування та розвитку потужного курортнотуристичного комплексу. Область має широкий вихід до Дніпровської водної магістралі, і це єдина з областей України, яка має вихід одночасно до двох морів – Чорного й Азовського» (див. рис. 7.8).

Рис. 7.8 – Туристична карта Херсонської області [85]

Саме на Херсонщині розташовано: єдина в Європі природна пустеля – Олешківські піски, найбільший у світі рукотворний ліс і навіть унікальні горні ландшафти посеред степу – Станіславські

В області було 12 курортних населених пунктів, понад 450 км морської берегової лінії, з них 200 км обладнаних піщаних пляжів, найдовша піщана коса у світі – Арабатська Стрілка, понад 70 родовищ цілющих бальнеологічних ресурсів (мінеральні та термальні води, лікувальні грязі, ропи соляних озер), серед яких унікальне Лемурійське озеро, лікувальна грязь якого пройшла клінічні випробування, сертифікована і дозволена для використання як лікувальний та косметичний продукт. Місто Скадовськ – курорт державного значення, центр дитячого оздоровлення та відпочинку.

На території області було розташовано 80 об'єктів природно-заповідного фонду національного, міжнародного та місцевого значення. Із чотирьох біосферних заповідників України два розташовано саме на Херсонщині – це Чорноморський та «Асканія-Нова», які входили до всесвітньої мережі природних

територій, що охороняються ЮНЕСКО. Справжніми туристичними перлинами краю є національні природні парки «Азово-Сиваський», «Олешківські піски», «Джарилгацький», «Нижняодніпровський» та нещодавно створений «Кам'янська Січ».

В Херсонській області надавали послуги гостям Таврійського краю (з них 49 дитячих, 60 садиб зеленого туризму, 51 готельний комплекс) понад 1 000 об'єктів відпочинку, оздоровлення та розміщення. Загальний ліжковий фонд складав понад 100 тис. місць.

Серед основних завдань запланованих для виконання:

- створення умов для промоції туристичного продукту за допомогою реалізації проектів формування та просування бренду, промоція Херсонщини туристичної, створення мережі регіональних туристично-інформаційних центрів та розвитку туристичного бренду Херсонської області;

- покращення якості туристичних послуг шляхом підвищення якості підготовки фахівців у галузі гостинності. сприяння впровадженню державних, міжнародних стандартів у туристичній сфері, розроблення та запровадження багатомовної системи ознакування та навігації на Херсонщині, сприяння ознакуванню та маркуванню маршрутів активного туризму, впорядкування знакових пам'яток історії та культури Степового Причорномор'я, забезпечивши їх інфраструктурою для відвідування туристів, подовження курортного сезону, підтримки сільського зеленого туризму та забезпечення організаційної, інформаційної та промоційної підтримки фестивалів та івент-заходів, що проводяться не в літній період;

- створення умов для розвитку внутрішнього туризму шляхом інфраструктурного забезпечення рекреаційних територій області, підвищення туристичної привабливості міст, сіл та селищ, розвитку туристичної інфраструктури на сільських територіях, екологічної стежки Херсонщини, формування та просування кейсів туристичних пропозицій (магніти), орієнтованих на внутрішнього туриста (у тому числі кластери «Соляна дорога», «Таврійське екооздоровлення», та проекту «Tavria SPA Resort» тощо) [86].

Передумови і тенденції розвитку туризму Херсонської області до початку повномасштабного вторгнення РФ дозволяють стверджувати, що область мала значні можливості для того, щоб увійти до найбільш розвинутих у туристичному плані регіонів Європи: вигідне геополітичне розташування, комфортні мікрокліматичні умови, різноманітний ландшафт, унікальну флору та фауну, історико-культурну, архітектурну спадщину, розвинуту мережу транспортного сполучення, достатні людські, матеріальні, у тому числі природно-оздоровчі ресурси.

Але сфера туризму та курортів вимагала залучення значних інвестицій у розбудову туристично-рекреаційної інфраструктури Херсонської області та приведення її у відповідність з міжнародними стандартами, збільшення уваги до розвитку внутрішнього в'їзного, екологічного туризму.

Як було зазначено вище, спад надходжень до бюджету від туристичної галузі в Херсонській області у 2023 році склав 97%, звісно тому що сьогодні область знаходиться у зоні активних бойових дій.

В «Стратегії розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 року» було сформульовано наступну Операційну ціль 1. Д. «Розвиток туристичної сфери» [87].

В межах цієї цілі було заплановано:

- розбудову санаторію «Курорт Орлівщина»;
- створення спортивно-оздоровчого екологічного центру відпочинку у Верхньодніпровському районі;
- будівництво автодрому «MotorParkDnipro» у Петриківському районі;
- будівництво спортивно-розважального комплексу «GOLF RESORT» у Петриківському районі.

Реалізація цієї Стратегії мала допомогти перетворити економіку області з досить повільно зростаючої, базованої на великих енергозатратах та виснаженні навколишнього природного середовища, економіки з великою асиметрією розвитку окремих територій області у більш модерну, базовану на інноваціях, активності підприємців економіку, що ґрунтується на оптимальному розміщенні економічних суб'єктів та ощадливому використанні природних ресурсів регіону.

Протягом 30 років територія Дніпропетровської області була однією з найбільш закритих у державі. Зміна суспільної парадигми дозволяла створити нові умови для промоції області, забезпечити використання промоційних ресурсів для формування позитивного іміджу території, підвищення її конкурентоспроможності, а також диверсифікації економіки.

Проекти цього напрямку були спрямовані на:

- створення туристичних кластерів;
- розвиток промислового, зеленого, історичного, подієвого, фольклорного, екстремального та інших видів туризму;
- розвиток інфраструктури туризму.

Робота в цьому напрямку ускладнена наявним сьогоденним військовим положенням.

Зазначимо, що до системи показників та кількісних індикаторів реалізації оперативної цілі «Розвиток туристичної сфери» відносились:

- збільшення дохідної бази бюджетів (місцевого, обласного) за рахунок туристичної галузі;
- кількість відвідувачів області з метою туризму;
- кількість фестивалів, форумів, загальнонаціональних та міжнародних змагань, інших масово-розважальних заходів на рік;
- кількість позитивних відгуків туристів; середньорічні інвестиції у галузь;
- середні витрати туриста під час перебування в області [88].

Дніпропетровська область – одна з найбільш економічно розвинених регіонів України. Вона характеризується вигідним географічним положенням, багатими природними ресурсами, потужним промисловим та науковим потенціалом, розвинутим сільськогосподарським виробництвом, високим рівнем розвитку транспорту і зв'язку. За даними на 01 січня 2021 року на території 31,9 тис. кв. км (5,3% площі України) мешкають 3 142,0 тис. осіб (7,6%). Високий рівень урбанізації (84,1% жителів проживають міських поселеннях) визначає найвищу в Україні щільність населення – 98,4 на один квадратний кілометр (середня по Україні – 75,2). В адміністративно-територіальному відношенні Дніпропетровська область поділяється на 7 адміністративних районів до складу яких входить 86 територіальних громад, із них:

- міських територіальних громад – 20;
- сільських територіальних громад – 41;
- селищних територіальних громад – 25.

В області проживають представники більш ніж 80 національностей, найбільшу частку складають українці – 79,3%. Головна водна артерія країни – ріка Дніпро (довжина по території області – 261 км), магістральні залізничні і шосейні дороги мають вихід до Донбасу, портів Чорного і Азовського морів, індустріальних центрів України та близького зарубіжжя. Дніпропетровщина розташована у степовій і лісостеповій фізико-географічних зонах (ліси займають 3,9% території області). Середня температура: зимова -5 – -7С, літня +22 – +23С. Середньорічна кількість опадів – 400–490 мм [89].

Дніпропетровська область – одна з привабливих туристично-рекреаційних центрів України, що обумовлено славетною історією краю, наявністю потужного промислового ресурсу, інфраструктурними рішеннями та сучасними тенденціями розвитку. В цілому, туристична галузь Дніпропетровщини представлена сукупністю наявного рекреаційно-туристичного ресурсу, системою закладів і підприємств з організації надання туристичних послуг, системою фахової підготовки кадрів у сфері туризму та гостинності, що, в свою чергу, визначає рекреаційно-туристичний потенціал регіону (див. рис.7.9) [90].

Існуючі можливості створювали всі передумови для розвитку різних видів туризму в Дніпропетровській області. Це і промисловий (індустріальний), історичний, культурно-пізнавальний, подієвий, активний, етнографічний, сільський зелений, природничий, релігійний, діловий корпоративний (MICE) туризм та інші.

Мережа суб'єктів туристичної діяльності на території Дніпропетровської області складалась з 429 одиниць, з них: 15 туроператорів та 414 турагентів. Їх послугами користалися майже 154 тис. осіб.

Для розвитку внутрішньої індустрії туризму та гостинності велике значення має наявність закладів тимчасового розміщення туристів (готелі, мотелі, хостели, бази відпочинку, гуртожитки для приїжджих тощо).

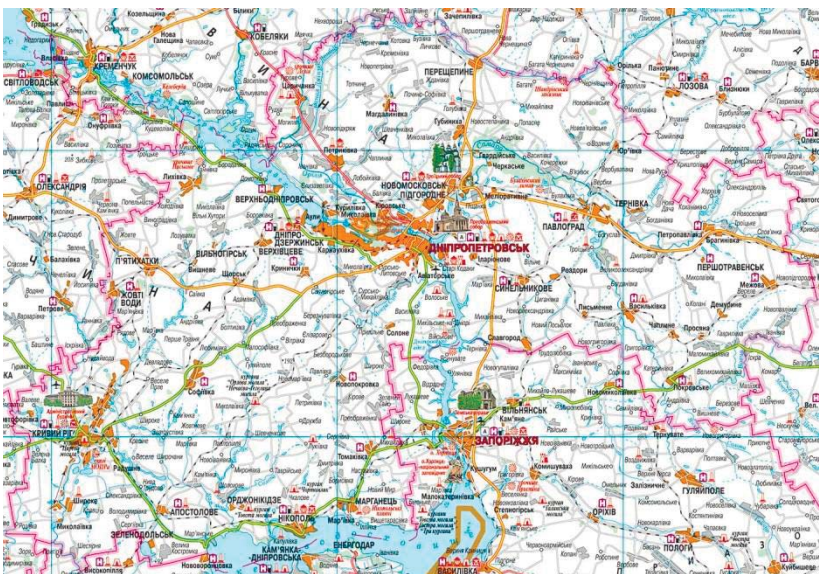

Рис. 7.9 – Туристична карта Дніпропетровської області [90]

Згідно з Реєстром свідочтв про встановлення категорій готелям та іншим об'єктам, що призначаються для надання послуг з тимчасового розміщення (проживання), у Дніпропетровській області послуги з розміщення надавали 25 готельних закладів, що мали відповідну категоризацію, з них: 2 готелі мають категорію 5 зірок, 8 – 4 зірки, 9 – 3 зірки, 5 – 2 зірки та 1 готель має категорію – одна зірка. Загалом, послуги з розміщення у регіоні надавали 106 закладів тимчасового розміщення, які мали 13 070 місць та можливість розмістити понад 380 тис. туристів.

Здійснення заходів спрямованих на створення нових конкурентоспроможних туристичних продуктів, розвиток інфраструктури, підвищення якості послуг, призводить до збільшення кількості туристів, що відвідують регіон, а відповідно і до збільшення суми сплати туристичного збору, що у 2020 році склав 5,6 млн грн.

Туристичний потенціал Дніпропетровщини дійсно багатий різноманітністю. З метою його просування на туристичних ринках застосовувались маркетингові інструменти промоції, зокрема

презентація на галузевих заходах, в тому числі міжнародного рівня: «DniproExpo» (м. Дніпро), UITT, UITM (м. Київ), ТурЕКСПО (м. Львів). По початку повномасштабного вторгнення дані заходи виступали майданчиком для налагодження комунікацій між усіма гравцями туристичного ринку. З метою забезпечення успішної промоції виготовляли мобільне виставкове обладнання для презентації туристичного потенціалу області та презентаційну сувенірну й друковану продукцію, яка поширювалась серед зацікавлених професійних кіл.

На обласному рівні, з метою підтримки розвитку різних видів туризму, на постійній основі організовувались різноманітні круглі столи, стратегічні сесії, онлайн конференції, зустрічі, презентації тощо.

Особлива увага приділялась освітньому компоненту в сфері туризму та гостинності, а саме організації навчальних тренінгів для менеджерів з туризму, гідів, екскурсководів та інших фахівців туристичного супроводу. Курсове навчання зазначеної категорії осіб забезпечувалась як вищими навчальними закладами, так і курсами в мережі освітніх центрів, компаній та шкіл при громадських об'єднаннях. Діяла Перша міська школа гідів – Dnipro city walks на базі Університету імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро.

У місті Дніпро працює Туристичний інформаційний центр. Також інформаційні послуги з питань туризму надають КП «Центр народної творчості «Дивокрай» Дніпропетровської обласної ради. У місті Кривому Розі діє «Туристичний центр «Кривбастур». В Петриківському районі інформаційні послуги туристам та відвідувачам надає інформаційний центр «Петриківка туристична» [90].

Зазначимо, що незважаючи на повномасштабного вторгнення та пов'язані з цим проблеми, у 2023 році туристична сфера Дніпропетровської області практично вийшла на довоєнний рівень [65].

За даними ДАРТ, за 9 місяців 2023 року від туристичної сфери Дніпропетровської області до бюджету надійшло 69 млн. 612 тис. грн., що на третину більше, ніж за аналогічний період 2022 року (52 млн 858 тис. грн.). За цим показником область практично вийшла на рівень довоєнного 2021 року (70 млн 654 тис. грн) (див.

табл. 7.3).

Рис. 7.10 – Туристична карта Миколаївської області [91]

В «Стратегії розвитку Миколаївської області на період до 2027 року» було сформовано Стратегічну ціль 1: «Стійке економічне зростання багатогалузевої економіки». Досягнення стратегічної цілі передбачалось через реалізацію оперативної цілі: «Розвиток туристичної та курортної індустрії».

Визначено основні завдання досягнення цієї цілі [89; 90]:

- створення і популяризація туристичних продуктів;
- розвиток туристичної та курортної інфраструктури.

Миколаївська область володіла високим рекреаційно-ресурсним та туристичним потенціалом. На території області розміщено національні природні парки: «Білобережжя Святослава», «Бузький Гард», регіональні ландшафтні парки: (Кінбурнська коса), «Гранітно-степове Побужжя», «Тилігульський», «Прінгульський») лісовий заказник загальнодержавного значення «Рацинська дача», які також є об'єктами рекреації (див. рис. 7.10).

На території Миколаївської області створено 141 об'єкт природнозаповідного фонду, з них 8 – об'єкти загальнодержавного значення, в тому числі природний заповідник, два національних природних парка, зоопарк, лісовий заказник та пам'ятки природи, 133 – місцевого значення, в тому числі п'ять регіональних ландшафтних парків, ландшафтні, лісові, гідрологічні заказники, пам'ятки природи, парки-пам'ятники садово-паркового мистецтва. Фактична площа природно-заповідного фонду становить 75,5 тис. га, або 3,07% від площі області.

Населеними пунктами, віднесеними до курортних, є такі села: Василівка, Покровка, Чорноморка, Вікторівка, Коблеве, Морське, Лугове, Рибаківка, місто Очаків. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 11.12.1996 № 1499 «Про затвердження переліку водних об'єктів, що відносяться до категорії лікувальних» на території області затверджено родовища мінеральних вод – Очаківське, Коблевське, Казанківське, родовища лікувальних грязей – Бейкушське, Тилігульське.

Наявність в області морського узбережжя протяжністю майже 140 км, джерел мінеральної води із затвердженими запасами до 1 тис. м³, покладів лікувальних грязей, особливо Тилігульського та Бейкушського лиманів з геологічними запасами понад 2 млн куб. м. створює умови для оголошення цих рекреаційно-туристичних зон кліматичними та бальнеологічними курортами місцевого та державного значення.

Протягом літнього туристичного сезону 2018 року Миколаївську область відвідали майже 250 тис. осіб. Послуги з оздоровлення та відпочинку в області надавали 271 заклад на майже 3,0 тис. місць, зосереджених, головним чином, в курортних зонах Миколаївського району (на території ліквідованих Березанського та Очаківського районів).

Серед туристів найбільш поширеними були екскурсійні поїздки (до 1 доби), тури вихідного дня (2-3 дні), відпочинок на узбережжі (до 10 днів) та дитяче оздоровлення, враховуючи специфіку регіону як дитячої оздоровниці (14-21 день).

Найбільш перспективними напрямами розвитку туризму Миколаївської області були екологічний, сільський, історико-культурний, промисловий, індустріальний, молодіжний, активні

види туризму (рафтинг, кайтинг, джампінг, пішохідний туризм, спортивне орієнтування тощо).

Миколаївську область завжди відвідували гості з Київської, Львівської, Харківської, Закарпатської, Дніпропетровської та Кіровоградської областей. Серед закордонних туристів до Миколаївщини приїжджали з Молдови, Грузії, Німеччини, Китаю, Польщі, США, Великобританії, Італії, Чорногорії.

Також розвитку мережі туристичних маршрутів та екскурсійних програм в області сприяла велика кількість археологічних, історико-культурних та туристично-рекреаційних об'єктів, зокрема: найкращий в Україні Миколаївський зоопарк, найстаріший в Україні яхт-клуб, музей ракетних військ стратегічного призначення, яких є лише два у світі (один у Миколаївській області, другий – у США), найперша в Україні Миколаївська астрономічна обсерваторія, єдиний в Україні музей суднобудування і флоту, Миколаївський обласний краєзнавчий музей «Старофлотські казарми», національний історико-археологічний заповідник «Ольвія» та острів Березань (залишки поселень стародавніх греків) та багато інших історичних пам'яток, які забезпечували постійний туристичний інтерес до Миколаївського регіону.

На державному обліку в Миколаївській області перебувало 5880 нерухомих пам'яток культури, з них: 4490 пам'яток археології, 1183 – історії, 49 – монументального мистецтва, 145 – архітектури, 11 – садовопаркового мистецтва, 1 – ландшафтна, 1 – науки і техніки, 43 пам'ятки мають статус «національного значення», 33 об'єкти культурної спадщини занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (30 пам'яток національного значення та 3 пам'ятки місцевого значення). Разом з цим, під охороною держави перебуває 1164 щойно виявлених об'єкта культурної спадщини, внесених до відповідних переліків.

Виконання завдання «Створення і популяризація туристичних продуктів» здійснювалось шляхом розробки та реалізації наступних проєктів:

- створення інституцій підтримки розвитку туризму та популяризація туристичного потенціалу;
- туристичні магніти Миколаївщини;

– підтримки розвитку сільського (зеленого) туризму.

Миколаївська область дійсно володіла потужним рекреаційно-туристичним потенціалом, вигідним географічним розташуванням, протяжною береговою лінією Чорного моря, історико-культурними пам'ятками, неповторними красвидами, багатою спадщиною, безцінними рекреаційними ресурсами та має всі умови для успішного розвитку туризму і відпочинку [92].

У 2023 р. Державне агентство розвитку туризму України оновило перелік «Туристичних магнітів України». До нього увійшло 170 визначних туристичних місць, 8 з яких на території Миколаївської області [93].

За цим переліком до основних туристичних магнітів Миколаївської області увійшли: Актівський каньон, Трикратський ліс, озеро Баластне, Ольвія, два національних природних парку – «Бузький Гард» і «Білобережжя Святослава», Мигія і Кінбурнська коса. Зазначимо, що саме нацпарк «Бузький Гард» має офіційний статус об'єкту Смарагдової мережі Європи за рішенням комітету Бернської конвенції, тому що тут знаходяться рідкісні у Європі види флори та фауни.

Відзначимо, що серед проєктів, які було заплановано в Стратегії для виконання завдання «Розвиток туристичної та курортної інфраструктури», наступні:

- розвиток туристичної інфраструктури та сфер послуг вздовж туристичних маршрутів і шляхів активного туризму;
- розбудова курортних та розвиток рекреаційно-туристичних територій області з використанням природних лікувальних ресурсів.

До основних очікуваних результатів, зазначених в Стратегії відносилось:

- популяризація туристичного потенціалу області;
- активізація сталого розвитку туристичної сфери області; зростання кількості об'єктів інфраструктури у сфері туризму; створення нових туристичних продуктів;
- збільшення туристичних потоків та кількості відвідувачів туристичних об'єктів області;

– збільшення надходжень до місцевих бюджетів області від надання туристичних послуг.

У 2023 р. в Миколаївській області планувалось відновити деякі довоєнні проекти щодо розвитку туристичної інфраструктури. Це стосувалось створення туристично-сервісної зони в Актівському каньйоні – мінімально необхідної інфраструктури для сучасного туризму. Він розташований у селі Актівське (Вознесенський район). Актівський каньйон відомий своїми гранітними скелями, посеред яких протікає річка Мертвовод.

Такий проект планувався відновити й на території заповідника «Ольвія» у селі Парутине. Працюють над створенням туристичних сувенірів з зображенням маяків Півдня України та проектами, які дозволять показати наслідки російського вторгнення на Миколаївщині. Насамперед це цифровізація зруйнованих об'єктів для «Маршрутів пам'яті» та створення проморолику «Миколаїв до, Миколаїв після» [94].

За даними ДАРТ, за 9 місяців 2023 року від туристичної сфери Миколаївської області до бюджету надійшло 13,3 млн грн, що на 15% більше ніж за цей же час у 2022 році (11,6 млн грн) [68]. Але відновити туристичний потік Миколаївської області на рівень довоєнних часів наразі неможливо. Це насамперед пов'язано з близькістю розташування регіону до лінії фронту. Зазначимо, що після звільнення міста Херсон дещо покращилась частково безпекова ситуація в регіоні.

В «Стратегії розвитку Харківської області на 2021–2027 роки» було сформульовано стратегічну ціль 1: «Забезпечення високої якості життя населення на всьому просторі регіону». Для досягнення якої передбачалось реалізацію оперативної цілі: «Розвиток внутрішнього та в'їзного туризму» [95].

Харківська область мала всі передумови для інтенсивного розвитку внутрішнього та в'їзного туризму [96]:

- особливості географічного розміщення та рельєфу;
- сприятливий клімат;
- багатий природний, історико-культурний та туристично-рекреаційний потенціали;
- розвинута мережа транспортного сполучення;

– достатні людські, матеріальні, у тому числі природно-оздоровчі ресурси.

В'їзний та внутрішній туризм як пріоритетний напрям розвитку є важливим чинником підвищення якості життя та економічного розвитку регіону.

В Харківській області достатньо сприятливі кліматичні умови, барвистий ландшафт і наявність цілющих мінеральних джерел, що дозволяє високо оцінити її природно-рекреаційний потенціал, який однак використовується не повною мірою (див. рис. 7.11).

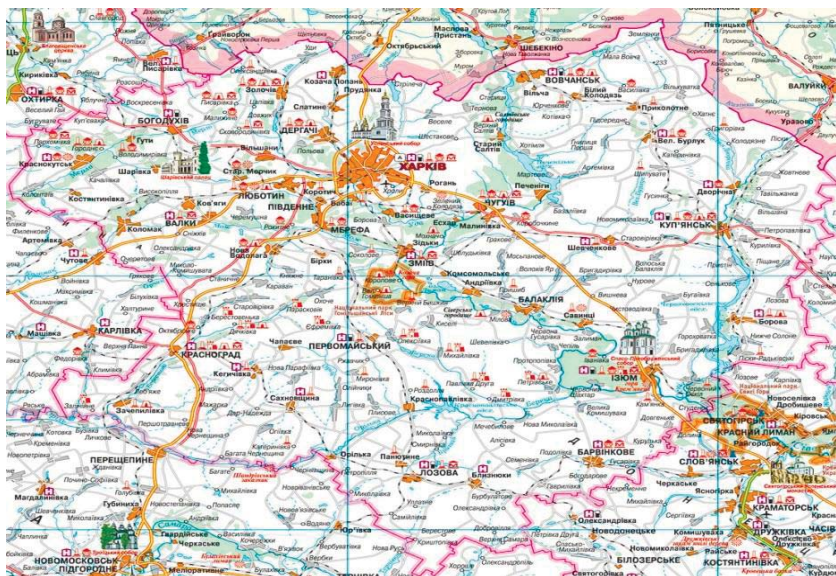

Рис. 7.11 – Туристична карта Харківської області [97]

Відзначимо, що туристична інфраструктура області дозволяла відпочивати на Харківщині цілорічно. Кожен куточок регіону мав власні «родзинки»: історично важливі об'єкти, автентичні фестивалі, сучасні заклади відпочинку, архітектурні комплекси тощо.

За умови забезпечення популяризації та транспортної доступності привабливими для рекреаційного туризму в

Харківській області були: Зміївський, Харківський, Дергачівський і Вовчанський райони, а для історико-культурного туризму – Ізюмський, Богодухівський, Дергачівський, Нововодолазький райони.

Серед потенційно перспективних для розвитку різних видів туризму відмічали: Чугуївський, Дворічанський, Печенізький, Краснокутський райони [98].

Також як і Миколаївська область, Харківщина має вісім туристичних магнітів [99]. До переліку туристичних об'єктів увійшли: Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Наталіївка»; «Співочі тераси»; Шарівський палацово-парковий комплекс «Садиба»; «Фельдман Екопарк»; Центральний парк культури та відпочинку; Кицівська пустеля; Національний природний парк «Дворічанський»; Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди.

Для досягнення оперативної цілі в Стратегії було поставлено основні завдання:

- розбудова туристичної інфраструктури;
- підтримка розвитку туристичних дестинацій;
- формування туристичного іміджу Харківщини.

Серед індикаторів розвитку туристичної сфери Харківської області виокремлено:

- кількість в'їзних (іноземних) туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, осіб;
- кількість внутрішніх туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, осіб;
- кількість місць у колективних засобах розміщення (готелі, мотелі, хостели, кемпінги, будинки відпочинку тощо), одиниць;
- кількість щоденних внутрішніх та міжнародних рейсів аеропорту, одиниць.

Харківська область за рівнем розвитку інфраструктури посідала одне з провідних місць в Україні. Але до розробки Стратегії Харківська область мала значення індексу розвитку туристичної інфраструктури на рівне 0,8025, та в рейтингу займала 22 місце [100].

Туристична привабливість регіону залежить не лише від

наявності комфортних засобів розміщення і привабливих туристичних продуктів, але й від рівня розвитку загальної інфраструктури регіону і побутової культури місцевого населення: стану житлово-комунального господарства, автомобільних доріг і зв'язку, якості послуг, торгівлі, збереження культурних і природних об'єктів, а також від умов і гарантій безпеки перебування туристів на даній території.

За інформацією туристичного сайту Tripadvisor у Харківській області понад 200 пам'яток: 55 храмів і соборів, 87 культурних об'єктів, 40 священних місць, 18 природних об'єктів і парків, 35 музеїв і багато іншого [101]. Тобто були всі передумови для розвитку внутрішнього та в'їзного туризму, зазначених в Стратегії.

Харківська область пропонувала такі види туризму, як: культурно-пізнавальний, релігійний, археологічний, сільський зелений, екологічний, оздоровчий, активний, та подієвий.

Відзначимо, що на час формування Стратегії на Харківщині вперше створено обласну мережу «Гостинні садиби Харківщини» у кількості 37 садіб різних категорій, які увійшли до Всеукраїнської мережі «Українська гостинна садиба». Серед найвідоміших оздоровчих курортів України працювали санаторій «Березівські мінеральні води», клінічний санаторій «Роща», санаторії «Ялинка» та «Високий». До початку повномасштабного вторгнення в Харківській області було понад 100 компаній та підприємств, які займалися розвитком активних видів туризму, серед яких: альпінізм та скелелазіння, джампінг, польоти на дельтапланах та парaplанах, сплави по річках та вейкбординг, гірськолижний відпочинок, кінні прогулянки [102].

Але війна повністю вплинула на зміни українського туризму. Проте і за таких умов галузь намагається відроджуватися та планує майбутнє [103].

За даними ДАРТ, попри те, що Харківська область зараз постійно перебуває під обстрілами, спад податкових надходжень від тургалузі за три квартали 2023 року в порівнянні з аналогічним періодом 2022 року є незначим (15%) – 25 млн 884 тис. грн проти 31 млн 263 тис. грн. У довоєнному 2021 році регіон сплатив у казну держави понад 73 млн 361 тис. грн податків від суб'єктів

туристичної діяльності [68] (див. рис. 6.1).

Важливим питанням є та остається не тільки строки виконання Стратегії, але й джерела фінансування. Зазначимо, що фінансування заходів здійснюється з урахуванням реальних можливостей обласного бюджету, місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених чинним законодавством України. Наприклад, орієнтовний обсяг фінансування розвитку культури, туризму та охорони нерухомої культурної спадщини Харківської області на 2023 рік був запланований на рівне 216 643,3 тис грн [100].

Отже, сьогодні туризм в регіонах південно-східної України знаходиться в складних умовах. З початку це були наслідки Covid-19, потім – повномасштабне вторгнення на територію України. Але ці регіони мають всі передумови для розвитку туризму: привабливе географічне розташування, природно-рекреаційні ресурси, історико-культурна спадщина, розвинена інфраструктура, різноманітні туристичні маршрути, сприятливі природно-кліматичні умови. На наш погляд, стратегія розвитку туризму – це довгостроковий план дій, основний інструмент у прийнятті управлінських рішень, який передбачає реалізацію стратегічних та оперативних цілей розвитку туризму за допомогою виконання завдань шляхом реалізації проєктів. Туризм в Україні все ж адаптувався до умов війни і поступово перелаштувався на інші формати. Війна призвела до необхідності збереження туристичної галузі, що є необхідною умовою для економічної підтримки країни та майбутнього відновлення її після нашої перемоги.

Сьогодні крім плану післявоєнного відновлення України, потрібна і нова стратегія розвитку туризму регіонів.

Контрольні питання

1. Назвіть загальні фактори впливу на розвиток туризму в Україні?
2. Назвіть основні розділи стратегії розвитку туризму регіону?
3. Назвіть особливості розвитку туризму в регіонах південно-східної України?
4. Тенденції та перспективи розвитку туризму

Запорізького регіону.

5. Тенденції та перспективи розвитку туризму Одеського регіону.

6. Тенденції та перспективи розвитку туризму Дніпропетровського регіону.

7. Тенденції та перспективи розвитку туризму Херсонського регіону.

8. Тенденції та перспективи розвитку туризму Миколаївського регіону.

9. Тенденції та перспективи розвитку туризму Харківського регіону.

Тести

1. Які фактори, що впливають на розвиток туризму, відіграють провідну роль у сучасному світі?

- а) особистісно-поведінкові;
- б) загальноекономічні;
- в) культурні та суспільно-психологічні;
- г) соціально-демографічні.

2. Що з переліченого відноситься до загальноекономічних факторів впливу на туризм?:

- а) добробут суспільства;
- б) збільшення вільного часу;
- в) взаємозв'язок розвитку попиту на ринку туризму та загальноекономічної кон'юнктури;
- г) всі відповіді вірні.

3. Які фактори впливу на туризм не відносяться до зовнішніх?

- а) природно-географічні особливості й кліматичні умови країни;
- б) демографічних і соціальних змін;
- в) економічного й фінансового розвитку;
- г) змін політичного та правового регулювання.

4. Які фактори впливу на туризм не відносяться до екстенсивних?

- а) підвищення кваліфікації персоналу;
- б) зростання чисельності робітників;

в) збільшення кількості залучених до обороту матеріальних ресурсів;

г) будівництво нових об'єктів туризму з технічним рівнем існуючих.

5. Що відноситься до найважливішої стратегічної цілі розвитку туризму Запорізької області для перетворення на потужний туристичний магніт Запорізького краю?

а) розбудова Національного заповідника «Хортиця»;

б) вдосконалення та розвиток туристично-рекреаційної та допоміжної інфраструктури;

в) розвиток людських ресурсів;

г) формування та просування туристичних дестинацій Запорізької області.

6. Якій регіон України користується все більшою популярністю серед подорожуючих, причиною чого є недоступність курортів АР Крим?

а) Одеський;

б) Харківський;

в) Дніпропетровський;

г) Запорізький.

7. Важливою складовою стратегічного розвитку туристичної галузі в регіонах України є?:

а) транспортна інфраструктура;

б) соціальна інфраструктура;

в) цивільна інфраструктура;

г) ІТ-інфраструктура.

8. У 2023 р. Державне агентство розвитку туризму України оновило перелік «Туристичних магнітів України». Скільки до нього увійшло визначних туристичних місць?

а) 170;

б) 180;

в) 160;

г) 140.

9. В якому регіоні південно-східної України до основних туристичних магнітів увійшли: Актівський каньон, Трикратський ліс, озеро Баластне, Ольвія, два національних природних парку – «Бузький Гард» і «Білобережжя Святослава», Мигія і Кінбурнська

коса?

- а) Миколаївському;
- б) Запорізькому;
- в) Харківському;
- г) Одеському.

Практичне завдання.

Сформувати основні проблеми реалізації політики сталого розвитку туризму в ... регіоні України.

-
-
-
-

КЕЙС-ЗАВДАННЯ

РОЗРОБИТИ ПОРТФОЛІО РЕГІОНУ

МЕТА: ДОСЛІДИТИ РЕГІОНАЛЬНУ ПОЛІТИКУ В СФЕРІ ТУРИЗМУ В... РЕГІОНІ.

1. ДАТИ ХАРАКТЕРИСТИКУ РЕГІОНУ ТА ЙОГО ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ВНУТРІШНЬОГО ТУРИЗМУ.

- 1.1. Характеристика ... області як туристичного регіону.
- 1.2. Програма розвитку туризму ... області на ... роки.
- 1.3. Моніторинг реалізації програми (мета і завдання програми, заходи і цільові індикатори в рамках виконання програми, очікувані і реальні результати).
- 1.4. Перспективи розвитку ... області як центру туризму.

2. МОНІТОРИНГ ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В РЕГІОНІ...

2.1. За даними Державної служби статистики (Головного управління статистики ...області) проаналізувати туристичні потоки в ... області за 2016-2021 рр. Визначити абсолютне та відносне відхилення (%) за 2019-2020 рр. порівнюючи з 2021 роком. Проаналізувати (**Таблиця 1.1**).

2.2. Визначити частку внутрішнього, виїзного, в'їзного туризму в ... області. Проаналізувати (**Таблиця 2.1**).

2.3. Графічно зобразити динаміку розвитку внутрішнього туризму в області з 2017-2021 рр., тис. осіб. (діаграма стовпчикова). Проаналізувати (**Рис. 3.1 – Динаміка розвитку внутрішнього туризму в області з 2017-2021 рр., тис. осіб**).

2.4. Проаналізувати показники ефективності туристичної діяльності на рівні підприємств сфери туризму в ... регіоні (області) (**Таблиця 4.1 – 4.12**).

2.5. Оцінити стан туристичної інфраструктури ... регіону (**Таблиця 5.1 – 5.3**).

Література: Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Розділ: Туристична діяльність в Україні).

Таблиця 1.1 – Аналіз показників обсягів та напрямів туристичних потоків ...в регіоні

Показники	Рік			Відхилення			
	2019	2020	2021	Абсолютне, тис. осіб		Відносне, %	
				2020/2019	2021/2019	2020/2019	2021/2019
Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності, тис. осіб							
у тому числі							
іноземні туристи, тис. осіб							
туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон, тис. осіб							
внутрішні туристи, тис. осіб							

Таблиця 2.1 – Аналіз частки внутрішнього, виїзного та в'їзного туризму в ...регіоні за 2017-2021 рр., %

Показники	Роки				
	2017	2018	2019	2020	2021
Внутрішній потік					
Виїзний потік					
В'їзний потік					

.....
Рис. 3.1 – Динаміка розвитку внутрішнього туризму в області з 2016-2021 рр., тис. осіб

4. Аналіз показників ефективності туристичної діяльності на рівні підприємств сфери туризму в ...регіоні [Туристична діяльність в Україні]

Таблиця 4.1 – Аналіз динаміки суб'єктів туристичної діяльності в ...регіоні

Показники	Рік			Відхилення			
	2019	2020	2021	Абсолютне, тис. осіб		Відносне, %	
				2020/2019	2021/20219	2020/2019	2021/2019
Кількість суб'єктів туристичної діяльності, усього							
у тому числі:							
туроператори							
турагенти							
суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність							

Таблиця 4.2 – Аналіз динаміки середньооблікової кількості штатних працівників суб'єктів туристичної діяльності .. регіону

Показники	Рік					
	2019	Частка, %	2020	Частка, %	2021	Частка, %
Середньооблікова кількість штатних працівників суб'єктів туристичної діяльності, усього		100		100		100
у тому числі:						
мають вищу або середню спеціальну освіту в галузі туризму						
жінки						
Особи до 30 років						

Таблиця 4.3 – Аналіз показників роботи суб'єктів туристичної діяльності... регіону, тис. грн

Показники	Рік			Відхилення			
	2019	2020	2021	Абсолютне, тис. осіб		Відносне, %	
				2020/2019	2021/2020	2020/2019	2021/2019
Дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних обов'язкових платежів)							
У тому числі від екскурсійної діяльності							
Сума комісійних, агентських і інших винагород							
Операційні витрати							
суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність							
У тому числі:							
матеріальні витрати							
витрати на оплату праці							
відрахування на соціальні заходи							
суми нарахованої амортизації							
інші операційні витрати							

**Таблиця 4.4 – Динаміка показників роботи
туроператорів... регіону, тис. грн**

Показники	Рік			Відхилення			
	2019	2020	2021	Абсолютне, тис. осіб		Відносне, %	
				2020/2019	2021/2019	2020/2019	2021/2019
Дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних обов'язкових платежів)							
У тому числі від екскурсійної діяльності							
Сума комісійних, агентських і інших винагород							
Операційні витрати							
суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність							
У тому числі:							
матеріальні витрати							
витрати на оплату праці							
відрахування на соціальні заходи							
суми нарахованої амортизації							
інші операційні витрати							

**Таблиця 4.5 – Динаміка показників роботи турагентів...
регіону, тис. грн**

Показники	Рік			Відхилення			
	2019	2020	2021	Абсолютне, тис. осіб		Відносне, %	
				2020/2019	2021/2019	2020/2019	2021/2019
Дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних обов'язкових платежів)							
У тому числі від екскурсійної діяльності							
Сума комісійних, агентських і інших винагород							
Операційні витрати суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність							
У тому числі:							
матеріальні витрати							
витрати на оплату праці							
відрахування на соціальні заходи							
суми нарахованої амортизації							
інші операційні витрати							

Таблиця 4.6 – Аналіз показників роботи суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність ... регіону, тис. грн

Показники	Рік			Відхилення			
	2019	2020	2021	Абсолютне, тис. осіб		Відносне, %	
				2020/2019	2021/2019	2020/2019	2021/2019
Дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизів і аналогічних обов'язкових платежів)							
У тому числі від екскурсійної діяльності							
Сума комісійних, агентських і інших винагород							
Операційні витрати							
суб'єкти, що здійснюють екскурсійну діяльність							
У тому числі:							
матеріальні витрати							
витрати на оплату праці							
відрахування на соціальні заходи							
суми нарахованої амортизації							
інші операційні витрати							

Таблиця 4.7 – Аналіз динаміки кількості реалізованих туроператорами туристичних путівок в ... регіоні, од.

Показники	Рік			Відхилення			
	2019	2020	2021	Абсолютне, тис. осіб		Відносне, %	
				2020/2019	2021/2019	2020/2019	2021/2019
Усього:							
У тому числі							
іншим організаціям							
безпосередньо населенню усього:							
з них:							
громадянам України для подорожі							
– в межах України;							
– за кордон							
іноземцям							

Таблиця 4.8 – Аналіз динаміки кількості реалізованих турагентами туристичних путівок в ... регіоні, од.

Показники	Рік			Відхилення			
	2019	2020	2021	Абсолютне, тис. осіб		Відносне, %	
				2020/2019	2021/2019	2020/2019	2021/2019
Усього:							
У тому числі							
громадянам України для подорожі – в межах України; – за кордон							
іноземцям							

Таблиця 4.9 – Аналіз динаміки вартості реалізованих туроператорами туристичних путівок в ...регіоні, тис. грн.

Показники	Рік			Відхилення			
	2019	2020	2021	Абсолютне, тис. осіб		Відносне, %	
				2020/2019	2021/2019	2020/2019	2021/2019
Усього:							
У тому числі							
іншим організаціям							
безпосередньо населенню усього:							
з них:							
громадянам України для подорожі – в межах України; – за кордон							
іноземцям							

Таблиця 4.10 – Аналіз динаміки реалізованих турагентами туристичних путівок в ...регіоні, тис. грн.

Показники	Рік			Відхилення			
	2019	2020	2021	Абсолютне, тис. осіб		Відносне, %	
				2020/2019	2021/2019	2020/2019	2021/2019
Усього:							
У тому числі							
громадянам України для подорожі – в межах України; – за кордон							
іноземцям							

**Таблиця 4.11 – Аналіз динаміки кількості туристів,
обслуговуваних туроператорами та турагентами у ... регіоні,
осіб**

Показники	Рік			Відхилення			
	2019	2020	2021	Абсолютне, тис. осіб		Відносне, %	
				2020/2019	2021/2019	2020/2019	2021/2019
Усього:							
У тому числі:							
Громадян України усього:							
У тому числі подорожуючих:							
-в межах території України							
-за кордоном							
Іноземців							

Таблиця 4.12 – Аналіз динаміки обслуговуваних туристів турагентами за метою поїздки та видами туризму в ... регіоні

Показники	Рік					
	2019	Частка, %	2020	Частка, %	2021	Частка, %
Обслуговано туристів, усього		100		100		100
У тому числі за метою поїздки:						
службова, ділова, навчання						
дозвілля, відпочинок						
лікування						
спортивний туризм						
спеціалізований туризм						
інші						

5. Оцінка стану туристичної інфраструктури ... регіону.

Таблиця 5.1 – Аналіз динаміки колективних засобів розміщування (юридичні особи, відокремлені підрозділи юридичних осіб) в ... регіоні

Показники	Рік			Відхилення			
	2019	2020	2021	Абсолютне, тис. осіб		Відносне, %	
				2020/2019	2021/2019	2020/2019	2021/2019
Кількість колективних засобів розміщування, од							
Кількість місць у колективних засобах розміщування, од							
Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування							

Таблиця 5.2 – Динаміка та частка кількості засобів розміщення в ... регіоні

Показники	Рік					
	2019	Частка, %	2020	Частка, %	2021	Частка, %
Кількість колективних засобів розміщення, усього		100		100		100
у тому числі:						
готелі та аналогічні засоби розміщення						
інші засоби розміщення						

Таблиця 5.3 – Аналіз динаміки кількості ресторанних господарств у ... регіоні, од.

Показники	Рік			Відхилення			
	2019	2020	2021	Абсолютне, тис. осіб		Відносне, %	
				2020/2019	2021/2019	2020/2019	2021/2019
Кількість ресторанних господарств							
Кількість місць у них							

3. ДОСЛІДИТИ ПОКАЗНИКИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ В СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ (по регіону України):

1. Обсяг туризму:

- кількість відпочиваючих, кількість днів, ночей та грошей, витрачених в регіоні;
- кількість туристів, які відвідали визначні історико-культурні пам'ятки;
- щомісячна кількість туристів в закладах розміщення та харчування;
- кількість транспортних засобів;
- кількість проєктів з розвитку туризму, що отримують дозвіл на впровадження;
- кількість визначних пам'яток та агенцій, що пропонують відпочинок та відкриті цілий рік.

2. Рівень задоволення відвідувачів:

- відсоток задоволених відвідувачів (взагалі та за типами послуг/місць);
- кількість відвідувачів, що повернулись;
- кількість отриманих скарг.

3. Якість діяльності туристичних закладів та рівень задоволення туристичних потреб:

- щомісячний рівень зайнятості готелів, кількість відвідувачів;
- покращення чи погіршення рівня якості обслуговування порівняно з минулим роком;
- кількість робочих місць в туризмі (на повний день, з частковою зайнятістю, на весь рік чи сезон);
- кількість сертифікованих та ліцензованих туристичних підприємств;
- кількість підприємств, що використовують місцевий продукт.

4. Реакція громади:

- відсоток опитаних жителів, які задоволені якістю місцевих туристичних послуг;
- кількість скарг, пов'язаних з туристичною діяльністю.

5. Вплив на довкілля:

- стан якості повітря, ґрунтів та водних об'єктів;
- рівень забруднення природних ландшафтів;
- кількість відвідувачів, що прибувають громадським транспортом;
- кількість підприємств, що вживають заходів для захисту довкілля, наприклад, здійснюють повторну переробку сміття.

4. СФОРМУВАТИ ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ... РЕГІОНІ УКРАЇНИ.

Проблеми реалізації політики сталого розвитку туризму в ... регіоні України.

1. ...
2. ...
3. ...
4. ...
5. ...
- ...

Перспективи реалізації політики сталого розвитку туризму в ... регіоні України

1. ...
2. ...
3. ...
4. ...
5.
- ...

ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Історія виникнення та становлення концепції сталого розвитку.
2. Праці вчених, які займались проблемою сталого розвитку.
3. Основні поняття і визначення сталого розвитку.
4. Завдання сталого розвитку.
5. Основні принципи збалансованого (сталого) розвитку.
6. Концепція сталого розвитку.
7. Які складові включає в себе концепція сталого розвитку
8. Вихідні положення концепції сталого розвитку.
9. Проєкти по розробці індикаторів сталого розвитку.
10. Комісія ООН зі сталого розвитку.
11. Регіональна політика як основа управління регіональним розвитком.
12. Державна регіональна політика
13. Принципи регіональної політики України.
14. Сутність, завдання та засоби реалізації регіональної політики у сфері туризму.
15. Принципи за якими повинна будуватися регіональна політика України.
16. Відмінності традиційної та сучасної регіональної економічної політики.
17. Територіальні рівні в регіональній політиці.
18. Розвиток регіонального туризму в країні.
19. Складові концепції сталого розвитку.
20. Основні передумови, концепції та стратегії сталого туризму.
21. Принципи та різновиди сталого туризму.
22. Показники сталого розвитку туризму.
23. Сутність і значення сталого туризму.
24. Принципи сталого розвитку туристичної дестинації.
25. Механізм сталого розвитку туризму.
26. Концепція допустимого навантаження на туристичну дестинацію.
27. Основні підходи до розробки регіональних програм

розвитку туризму.

28. Концептуальні засади планування розвитку туризму.

29. Етапи розробки регіональної комплексної програми.

30. Методи планування та прогнозування розвитку туризму.

31. Туристичні ресурси як базова умова розвитку туризму в регіонах України.

32. Оцінка потенціалу природно-рекреаційних ресурсів.

33. Фінансовий потенціал регіонального розвитку туризму.

34. Перспективи розвитку сталого туризму в різних регіонах України.

35. Концепція сталого туризму в контексті глобалізації.

36. Соціально-економічні передумови розвитку сталого туризму в регіонах України.

37. Стійкий і нестійкий види туризму.

38. Назвіть основні позитивні та негативні наслідки розвитку туризму (економічні, соціальні, екологічні).

39. Сутність і значення глобальних критеріїв сталого туризму для дестинацій.

40. Сутність, діяльність та послуги ТЩ.

41. Туристичні продукти ТЩ.

42. Світовий досвід діяльності туристичних інформаційних центрів.

43. Вітчизняна практика діяльності туристичних інформаційних центрів.

44. Туристичні інформаційні центри регіонів України.

45. Туристичний інформаційний центр м. Запоріжжя: мета, завдання, послуги, що надаються, розвиток мережі ТЩ, створенні туристичні послуги, перспективи розвитку.

46. Аналіз негативних чинників, що стримують забезпечення сталого розвитку туризму в Україні та регіонах.

47. Стратегія розвитку туризму Запорізької області (Туристичний потенціал Запорізької області, Стратегічні цілі, Оперативні цілі, Основні завдання Стратегії, Візія та місія розвитку туризму Запорізької області, Основні види туризму Запорізької області, Очікувані результати втілення Стратегії).

48. Зміст планування економічного та соціального розвитку

регіону?

49. Нормативно-правові документи визначають порядок складання прогнозів, програм, планів соціально-економічного розвитку регіонів?

50. Види діяльності є об'єктами прогнозування та планування на регіональному рівні?

51. Види планів, що розробляються на регіональному рівні.

52. Визначення директивного та індикативного планування.

53. Зміст принципів, на яких ґрунтується розроблення планів економічного та соціального розвитку регіону.

54. Показники обсягів та напрямів туристичних потоків.

55. Показники економічної ефективності туризму.

56. Показники ефективності туристичної діяльності на рівні підприємств сфери.

57. Показники оцінювання стану туристичної інфраструктури.

58. Показники розвитку туристичної сфери на національному рівні.

59. Методологія розробки регіональних стратегій сталого розвитку туризму.

60. Процедура, способи та алгоритм розробки стратегії розвитку з врахуванням концепції сталого розвитку.

61. Інтеграція сталого розвитку сфери туризму в стратегіях місцевого та регіонального розвитку.

62. Цілі, завдання та проекти місцевих стратегій сталого розвитку туризму (за вибором).

63. Нормативно-правове регулювання туризму в Європейському Союзі.

64. Міжнародна практика реалізації ідей сталого туризму.

65. Структурні фонди Європейського союзу, що беруть участь у макроекономічному регулюванні розвитку туризму.

66. Європейська система показників розвитку туризму – ЕСПТ (The European Tourism Indicator System – ETIS).

67. Макроекономічне регулювання з впровадження сталого розвитку туризму в ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корж Н. В., Басюк Д. І. Управління туристичними дестинаціями : підручник. Вінниця : «ПП»ТД Едельвейс і К», 2017. 322 с.
2. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк : Надстир'я, 2008. 528 с.
3. Свида І. В. Завдання регіональної політики сталого розвитку: визначення пріоритетів, шляхи вирішення. URL: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/116.pdf> (дата звернення: 04.08.2024).
4. Лебедев І. В. Сталий розвитоктуризму: досвід європейського союзу і завдання для України. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2018. № 3 (67). С. 162–173.
5. Ісаєнко В. М., Ніколаєв К. Д., Бабікова К. О.та ін. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь). Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. 301 с.
6. Роїк О. Р., Лущик М. В. Стратегічні напрями сталого розвитку туризму у Львівській області з урахуванням сучасного стану. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/roik2.htm (дата звернення: 04.08.2024).
7. Брич В., Галиш Н. Сталий розвиток туристичної індустрії: екологічний та статистичний вимір. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/42558/1/%D0%91%D1%80%D0%B8%D1%87.pdf> (дата звернення: 04.08.2024).
8. Методичні матеріали для впровадження Освітнього модуля «Основи стратегії сталого розвитку в Україні». URL: https://www.sd4ua.org/wp-content/uploads/2015/02/metod_materialy_do_modulyu.pdf (дата звернення: 04.08.2024).
9. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Національна економіка сталого розвитку». URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/%D0%9D%D0%95%D0%A1%D0%A0_%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82-%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%

10. Стратегія сталого розвитку. Методичні рекомендації для проведення практичних та самостійних робіт студентів факультету агрономії та лісівництва денної і заочної форми навчання галузь знань 10 «Природничі науки» зі спеціальності 101 «Екологія» освітнього ступеня «Магістр» /укладач Вітер Н. Г. Вінниця: ВНАУ 2019. 126 с. URL: <http://socrates.vsau.org/b04213/html/cards/getfile.php/20155.PDF>(дата звернення: 04.08.2024).
11. Управління регіональним розвитком туризму: навч. посіб. / за ред. В. Ф. Семенова. Одеса, 2011. 225 с.
12. Кіпченко В. М. Менеджмент туризму: підручник. Київ: Знання, 2010. 502 с.
13. Заря І. В. Регіональний туризм як фактор соціально-економічного розвитку України. URL: <http://er.nau.edu.ua:8080/handle/NAU/15136> (дата звернення: 04.08.2024).
14. Садовенко А., Масловська Л., Серета В., Тимочко Т. Сталий розвиток суспільства: навчальний посібник. 2 вид. Київ, 2011. 392 с.
15. Ісаєнко В.М., Ніколаєв К.Д., Бабікова К.О., Білявський Г.О., Смирнов І.Г. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь). Навчальний посібник. Київ : Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2014. 300 с.
16. A Dictionary of Travel and Tourism. URL: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780191733987.001.0001/acref-9780191733987-e-5902?rskey=T7iyu1&result=1>(дата звернення: 04.08.2024).
17. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80/page>. (дата звернення: 04.08.2024).
18. Про концепцію переходу України до сталого розвитку: проект Закону України. URL: <http://www.mns.gov.ua/laws/laws/nuclear/92.htm>. (дата звернення: 04.08.2024).
19. Управління туристичними дестинаціями : підручник / Н. В. Корж, Д. І. Басюк. Вінниця : «ПП»ТД Едельвейс

і К», 2017. 322 с.

20. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу. Монографія. 2-ге вид., випр. та доповн. Київ : Київ, нац.торг.-екон. ун-т, 2009. 463 с.

21. Шелеметьева Т. В., Трохимець О. І., Собчик-Колбух А. Програмно-цільове планування як логістичний засіб розробки регіональної програми сталого розвитку туризму. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2023. № 4. С. 78–87. Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2023-4-12>. Назва з екрана.

22. Стеблянко І. Програмно-цільове управління в системі стійкого розвитку національної економіки. URI: http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2015/9.pdf (дата звернення: 06.12.2023).

23. Стеченко Д., Антошкіна Л. Програмно-цільовий підхід до управління регіональним розвитком туристичної сфери. *Вісник ДІТБ. Серія «Економіка, організація і управління підприємствами» (в туристичній сфері)*. 2006. №10. С.93–98

24. Харічков С., Дишловий І., Нездоймінов С. Регіональна парадигма цільової програми розвитку рекреації та туризму. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. №2. С.221–230.

25. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століття: нові пріоритети. Київ : Наукова думка, 2006. 512 с.

26. Чичкалюк Т. Застосування програмно-цільового методу як ефективного інструменту управління розвитком рекреаційно-туристичного регіону. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. №12. С.133–136.

27. Щепанський Е. Програмно-цільовий метод державного регулювання розвитком туристично-рекреаційної сфери. URI: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1616.pdf> (дата звернення: 06.12.2023).

28. Шелеметьева Т. В. Використання програмно-цільового методу управління розвитком туризму в регіонах України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. Том 29 (68). №6. 2018. С. 48–53.

29. Шелеметьєва Т. В. Теоретичні та прикладні аспекти управління розвитком туризму в Україні : монографія. Запоріжжя : 2019. с. 350.
30. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк : Надстир'я, 2008. 528 с.
31. Свида І. В. Завдання регіональної політики сталого розвитку: визначення пріоритетів, шляхи вирішення. URL: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/116.pdf> (дата звернення: 04.12.2023).
32. Роїк О. Р., Лущик М. В. Стратегічні напрями сталого розвитку туризму у Львівській області з урахуванням сучасного стану. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/roik2.htm (дата звернення: 04.12.2023).
33. Брич В., Галиш Н. Сталий розвиток туристичної індустрії: екологічний та статистичний вимір. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/42558/1/%D0%91%D1%80%D0%B8%D1%87.pdf> (дата звернення: 04.12.2023).
34. Геєць В., Александрова В., Амоша О. Державні цільові програми та упорядкування програмного процесу в бюджетній сфері: монографія. Київ: Наукова думка. Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2008. 383 с.
35. Захарченко В., Корсікова Н., Меркулов М. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки: навч. посіб. Київ, 2012. 448 с.
36. Шелеметьєва Т. В., Трохимець О. І., Біленко М. О. Регіональна політика та оцінювання сталого розвитку туризму Запорізької області. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2022. №2. С. 51–58.
37. Закон України «Про інноваційну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 04.08.2024).
38. Закон України «Про туристичні ресурси». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NT0237>(дата звернення: 04.08.2024).
39. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. URL:

<https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249826501> (дата звернення: 01.09.2024).

40. Модельный Закон «О туристической деятельности», утвержден Постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ № 27-15 от 16 ноября 2006 года.

41. Музиченко-Козловська О. В. Туристично-інформаційний центр як елемент інноваційної інфраструктури туризму. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління*. 2013. № 754. С. 47–52.

42. Волчецький Р. В. Роль туристичних інформаційних центрів у сучасній індустрії туризму. *Наукові праці. Державне управління*. 2012. Вип. 182. Т. 194. С. 126–128.

43. Створення та діяльність туристичних інформаційних центрів в Україні: практ. посіб. / за ред. В. Рінова - К., 2006. 176 с.

44. Музиченко-Козловська О.В. Механізм започаткування та функціонування туристичного кластера. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Логістика*. 2006. №552. С. 267–273.

45. Сокол Т. Г. Основи туристичної діяльності. Київ: Грамота, 2004. 327 с.

46. Створення та діяльність туристичних інформаційних центрів в Україні: практ. посібник / за ред. Р. Вольфа. Київ, 2006. 176 с.

47. Шелеметьєва Т. В., Булатов С. В. Діяльність туристичних інформаційних центрів: світовий досвід та вітчизняна практика. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 2 (37). С. 205–211.

48. Про внесення змін до Закону України «Про туризм». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1282-15#Text> (дата звернення: 04.08.2024).

49. Волчецький Р. В. Роль туристичних інформаційних центрів у сучасній індустрії туризму. *Наукові праці. Державне управління*. 2012. Вип. 182. Т. 194. С. 126–128.

50. Музиченко-Козловська О. В. Державне регулювання

діяльності туристично-інформаційних центрів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2013. № 776. С. 122–127.

51. Шелеметьєва Т. В., Трохимець О. І. Роль туристичних інформаційних центрів в формуванні позитивного іміджу та популяризації туристичних дестинацій. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2024. № 1. С. 33–40. URL: <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2024-1-6>. (дата звернення: 04.08.2024).

52. ДАРТ оновило перелік туристично-інформаційних центрів України. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/941086.html> (дата звернення: 02.03.2024).

53. Шелеметьєва Т.В., Ткаченко В.М. Роль туристичних інформаційних центрів в розвитку туризму в регіонах. *Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарство* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 25 листопада 2022 р. Запоріжжя, 2022 р. С. 623–627.

54. Цьохла С. Ю. Систематизація факторів розвитку туристичної індустрії. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серія «Економіка та управління»*. 2009. Т. 22 (61). № 2. С. 373–380.

55. Момонт Т. В. Основні фактори розвитку ринку туристичних послуг. *Економіка. Управління. Інновації*. 2012. № 1 (7). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2012_1_35 (дата звернення: 15.08.2024).

56. Організація туризму: підручник / за ред. І. М. Писаревського. Харків: ХНАМГ, 2008. 541 с.

57. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). URL: <https://mtu.gov.ua/content/organizaciya-ekonomichnogo-spivrobitnictva-tarozvitku-oesr.html> (дата звернення: 15.08.2024).

58. Міграційний профіль України за 2020 рік. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/migprofil_2020.pdf (дата звернення: 15.08.2024).

59. Пенсійний фонд України: Головна сторінка. URL: <https://www.pfu.gov.ua/> (дата звернення: 15.08.2024).

60. Чисельність наявного населення України на 1 січня.
URL:
https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/05/zb_chuselnist%202021.pdf (дата звернення: 15.08.2024).
61. Офіційний сайт Державної служби статистики України.
URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.08.2024).
62. Стратегія розвитку туризму Запорізької області на 2021-2027 роки. 2019. С. 1–6. Режим доступу:
<https://drive.google.com/file/d/1-gwTdCkIZbDI8340LdJMmSzxGQE3Vf28/view?fbclid=IwAR2Wji9cTu9GR5-GIzu5YCBiJld2IZxVdHjLxQ410y9iWxgHZm8a8rEwh34>
(дата звернення: 01.03.2024).
63. Шелемєтьєва Т. В. Стратегії розвитку туризму регіонів південно-східної України. *Інноваційний розвиток туризму та готельно-ресторанного господарства*: монографія / колектив авторів; за заг. ред. проф. В.М.Зайцевої. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2024. С. 138–176.
64. Внутрішній туризм. З початку війни понад 45% українців подорожували країною. URL:
<https://forbes.ua/news/vnutrishniy-turizm-z-pochatku-viyni-ponad-45-ukraintiv-podorozhuvali-krainoyu-08092023-15885> (дата звернення: 11.12.23).
65. Скільки українців подорожують країною під час війни? URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/skilki-ukrayinciv-podorozhuie-krainoyu-pid-chas-viyni> (дата звернення: 11.12.23).
66. Динаміка податкових надходжень по областях за перші дев'ять місяців 2023 року. URL:
<https://www.tourism.gov.ua/blog/dinamika-podatkovih-nadhodzhen-vid-regioniv-za-tri-kvartali-2023-roku> (дата звернення: 11.12.23).
67. Стратегія розвитку туризму Запорізької області на 2021-2027 роки. 2019. С. 1–6. URL: <https://drive.google.com/file/d/1-gwTdCkIZbDI8340LdJMmSzxGQE3Vf28/view?fbclid=IwAR2Wji9cTu9GR5-GIzu5YCBiJld2IZxVdHjLxQ410y9iWxgHZm8a8rEwh34>
(дата звернення: 11.12.23).
68. Культура і туризм. URL:
<https://www.zoda.gov.ua/article/61/kultura-i-turizm.html> (дата звернення: 12.12.23).

69. Туристична карта Запорізької області. URL: <http://ruraltourism.com.ua/index2.php?a=oblastmap&id=23> (дата звернення: 12.12.23).

70. У Запорізькій області будують дороги та вдосконалюють туристичний простір. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/59424/u-zaporizkiy-oblasti-budujut-dorogi-ta-vdoskonaljujut-turistichniy-prostir.html> дата звернення: 21.12.23).

71. Оновлення національного заповідника – сучасні технології на острові Хортиця. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/58843/onovlennya-natsionalnogo-zapovidnika--suchasni-tehnologiji-na-ostrovi-hortitsya.html> (дата звернення: 13.12.23).

72. Підрив Каховської ГЕС завдав екосистемі острова Хортиця збитків на понад \$1,5 мільярда. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3778687-o-1400-kruglij-stil-pro-evrointegraciju-za-ucastu-diplomativ-ta-ekspertiv.html> (дата звернення: 13.12.23).

73. Туристична сфера області: як війна змінила галузь. URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/65829/turistichna-sfera-oblasti-yak-viyna-zminila-galuz.html> (дата звернення: 14.12.23).

74. Загальна характеристика Запорізької області. URL: <https://studfile.net/preview/5563370/> (дата звернення: 14.12.23).

75. Стратегії розвитку Одеської області на період 2021-2027 роки. URL: <https://oda.od.gov.ua/statics/pages/files/5e4e655ff2e7e.pdf> (дата звернення: 14.12.23).

76. Туристична карта Одеської області. URL: <http://ruraltourism.com.ua/uploads/Image/oblast/ukr/51.jpg> (дата звернення: 15.12.23).

77. Офіційний веб-сайт Одеської обласної державної адміністрації. URL: <https://oda.odessa.gov.ua/statics/pages/files/5e68a282ad424.docx> (дата звернення: 15.12.23).

78. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Стратегії розвитку Одеської області на період 2021-2027 роки. URL:

<https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/strategiya-rozvytku-odeskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-roku.pdf> (дата звернення: 15.12.23).

79. Програма розвитку туризму та курортів у Херсонській області на 2019-2021 роки. URL: <https://visitkherson.gov.ua/regionalni-programi/programa-rozvitkukurizmu-ta-kurortiv-u-xersonskij-oblasti-na-2019-2021-roki/>. (дата звернення: 15.12.23).

80. Історико-культурні ресурси як чинник розвитку туризму на Херсонщині. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/326487516.pdf> (дата звернення: 15.12.23).

81. Оцінка фінансування розвитку: Херсонська область: аналітичний звіт. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/UNDP-DFAKhersonUA_v05.pdf (дата звернення: 16.12.23).

82. Стратегія розвитку Херсонської області на період 2021 - 2027 років. URL: <https://khoda.gov.ua/image/catalog/files/%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D0%A5%D0%B5%D1%80%D1%81.%D0%BE%D0%B1%D0%BB.%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%B4%202021-2027%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%96%D0%B2.pdf> (дата звернення: 17.12.23).

83. Туристична карта Херсонської області. URL: <http://ruraltourism.com.ua/index2.php?a=oblastmap&id=65> (дата звернення: 17.12.23).

84. Стратегія регіонального розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 року. URL: <https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/Pro%20oblast/Rozvytok%20rehionu/Stratehiia%20rozvytku/Stratehiia%20rozvytku%20Dnipropetrovskoi%20oblasti%20do%202027%20roku/ANALITYChNI%20ZAPYSKY/2023/analychni%20zapysky%20I%20kv%202023r.pdf> (дата звернення: 18.12.23).

85. Офіційний сайт Дніпровської обласної державної адміністрації. URL: <https://adm.dp.gov.ua/pro->

- oblast/dnipropetrovshina/pasport-oblasti (дата звернення: 18.12.23).
86. Дніпропетровська область. URL: https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/pasport_obl_fuLL_2021_compressed.pdf (дата звернення: 19.12.23).
87. Туристична карта Дніпропетровської області. URL: <http://ruraltourism.com.ua/index2.php?a=oblastmap&id=12> (дата звернення: 19.12.23).
88. На Дніпропетровщині відроджується туризм. URL: <http://tourism.dp.gov.ua/%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%BD%D1%96%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%89%D0%B8%D0%BD%D1%96-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B6%D1%83%D1%94%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F-%D1%82/> (дата звернення: 19.12.23).
89. Стратегія розвитку Миколаївської області на період до 2027 року. URL: <https://www.mk-oblrada.gov.ua/UserFiles/decree/1613571502602d25ae7f0ce.pdf> (дата звернення: 20.12.23).
90. Рішення обласної ради про Стратегію розвитку Миколаївської області на період до 2027 року. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/strategiya-rozvytku-hersonskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-rokiv.pdf> (дата звернення: 20.12.23).
91. Туристична карта Миколаївської області. URL: <http://ruraltourism.com.ua/uploads/Image/oblast/ukr/48.jpg> (дата звернення: 20.12.23).
92. Павлюк С. І. Перспективи розвитку зеленого туризму для регіонального туристичного ринку. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9678/1/pavliuk.pdf> (дата звернення: 21.12.23).
93. До розширеної карти «туристичних магнітів» увійшли 8 об'єктів Миколаївщини. URL: <https://nikvesti.com/ua/news/public/276029#:~:text=%D0%A2%D0%B0%D0%BA%2C%20%D1%83%20%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D1%97%D0%B2%D1%81%D1%8C%>

D0%BA%D1%96%D0%B9%20%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%B4%D0%BE,%D0%BF%D1%96%D0%B4%20%D1%87%D0%B0%D1%81%20%D0%B2%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%3F%C2%BB. (дата звернення: 21.12.23).

94. Чи існує туризм на Миколаївщині під час великої війни? URL: <https://nikvesti.com/ua/articles/267645> (дата звернення: 21.12.23).

95. Стратегія розвитку Харківської області на 2021–2027 роки. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1026/102538/files/%D0%A1%D1%82%D1> (дата звернення: 21.12.23).

96. Програма розвитку культури, туризму та охорони нерухомої культурної спадщини Харківської області на 2019-2023 роки. URL: <https://oblrada-kharkiv.gov.ua/program/programma-rozvytku-kultury-turyzmu-ta-ohorony-neruhomoyi-kulturnoyi-spadshhyny-harkivskoyi-oblasti-na-2019-2023-roku/> (дата звернення: 22.12.23).

97. Туристична карта Харківської області. URL: <http://ruraltourism.com.ua/uploads/Image/oblast/ukr/63.jpg> (дата звернення: 22.12.23).

98. Розвиток туристсько-рекреаційного комплексу Харківської області: стан, проблеми, перспективи. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjIxNw==/b4aa7e7b89420d977f21541d3ab28122.pdf> (дата звернення: 26.12.23).

99. Інфраструктура регіонів України. Пріоритети модернізації. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueeros/ukraine/13246.pdf> (дата звернення: 22.12.23).

100. Привабливі перлини Харківщини. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/privablivy-perlini-harkivshini/> (дата звернення: 23.12.23).

101. Туризм під час війни. Як галузь виживає та готується до відновлення. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/turyzm-pid-chas-vijny-yak-galuz-vyzhyvaye-ta-gotuyetsya-do-vidnovlennya> (дата звернення: 25.12.23).

102. Шелеметьєва Т. В., Трохимець О. І., Собчик-Колбух Анна. Програмно-цільове планування як логістичний засіб розробки регіональної програми сталого розвитку туризму. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2023. № 4. С. 78–87.

103. Аніщенко О.В. Проблеми розвитку регіонального санаторно-курортного комплексу. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/33029/> (дата звернення: 04.08.2024).

104. Туристичний потенціал. URL: <https://invest.zp.gov.ua/uk/pages/tourism> (дата звернення: 04.08.2024).

105. Папп В.В., Бошота Н.В. Туризм як пріоритетний напрям розвитку економіки регіону (на прикладі Закарпатської області). URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20143\(107\)/sep20143\(107\)_528_PappVV,Bo-shotaNV.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20143(107)/sep20143(107)_528_PappVV,Bo-shotaNV.pdf) (дата звернення: 04.08.2024).

106. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с.

107. Бриль К. Г. Вдосконалення організаційно-економічного механізму управління туристичними центрами в сучасних умовах. *Економіка та держава*. 2015. № 9. С. 72–75.

108. Бриль К. Г. Посилення ролі туристичних центрів у забезпеченні територіального розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 16. С. 43–47.

109. Гончаренко Н. І., Скляренко Я. Я. Теоретико-методологічні основи дослідження туристичної політики європейського союзу. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2017. Вип. 6. С. 161–167.

110. Зінько Ю. Збереження і сталий розвиток Карпат: Навчальний посібник зі сталого туризму / Зінько Ю., Рутинський М., Кудла Н. Київ, 2008. 60 с.

111. Шелеметьєва Т. В., Трохимець О. І. Концептуальні положення розвитку інклюзивного туризму: сталий розвиток та економічна складова. *Роль та значення індустрії туризму й гостинності у розвитку територій, громад, держави* :

монографія / за заг. редакцією д.е.н., проф. М.Ю. Барна. Львів: ЛТЕУ, 2022. С. 264.

112. Шелеметьєва Т. В., Гресь-Євреїнова С. В., Мамотенко Д. Ю. Стратегічний аналіз факторів зовнішнього середовища розвитку туризму Запорізької області: довоєнний стан. *Інфраструктура ринку*. 2022. №68. С. 192–198.

113. Шелеметьєва Т. В., Тюха М. Д. Роль міжнародних організацій у впровадженні сталого розвитку туризму. *Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації розвитку: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф.*, 28–29 жовт. 2022 р. Умань, 2022 р. С.66–68.

114. Shelemetieva T., Motsa A., Rybakova S. The Effect of Regional Tourism on Economic Development (Case Study: the EU Countries). *International Review*. 2021 No.1-2, pp. 67–75.

115. Шелеметьєва Т. В., Трохимець О. І. Формування системи факторів впливу організаційно-економічних процесів на розвиток туризму в Україні. *Business process management in tourism* : Collective monograph, Poznan. 2020. С. 17–32.

116. Shelemetieva T. Current situation and prospects of development of tourist enterprises in Ukraine. *Тенденції, перспективи та виклики сталого розвитку туризму* : монографія / О. Trokhymets, О. Galtsova, Львів, 2020. С. 19–31.

117. Шелеметьєва Т. В., Зацепіна Н. О. Розвиток туризму в євро регіонах за участю України. *Туристична галузь України в період євроінтеграції: теоретичний аспект* : монографія / колектив авторів; за заг. ред. проф. В.М. Зайцевої. – НУ «Запорізька політехніка», 2021. С. 80–103.

118. Шелеметьєва Т. В., Зайцева В. М. Оцінювання соціально-економічного розвитку туризму в Україні як важливий напрям ефективності управління. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 1. С.103–108.

119. Шелеметьєва Т. В. Бренд міста як важливий засіб розвитку внутрішнього та в'їзного туризму. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Стратегічні перспективи туристичної та готельно-ресторанної індустрії в Україні: теорія, практика та інновації

розвитку», 28-29 жовтня 2020 р. Умань: ВПЦ «Візаві», 2020. С. 263–264.

120. Шелеметьєва Т. В. Бренд подій як важливий чинник розвитку регіонального туризму. *«Тиждень науки – 2021»* : матеріали Щоріч. наук.-практ. конф. виклад., наук., молод. учен., аспір., студ. Запоріжжя, НУ «Запорізька політехніка», 2021. С. 15–17.

121. Шелеметьєва Т. В. Місія та візія розвитку туризму Запорізького регіону: теорія, методологія, практика. Матеріали круглого столу (м. Одеса, 19 квітня 2021 р.). *Розвиток сталого туризму: виклики і можливості для туристичного та готельно-ресторанного бізнесу*. Одеса : ОНЕУ, 2021. С. 130–134.

122. Шелеметьєва Т. В., Трохимець О. І., Тюха М. Д.. Особливості формування стратегії сталого розвитку туризму в сучасних умовах: досвід Німеччини. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2023. №1. С.41–51. DOI: <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2023-1-6>

123. Шелеметьєва Т. В., Свириденко Ю. К. Туризм як стратегічний напрям розвитку регіональної туристичної політики міста Запоріжжя. *Підприємництво та управління розвитком соціально-економічних систем*. 2023. №1. С. 302–313.

124. Шелеметьєва Т. В. Актуальність дослідження питання розвитку сталого туризму на засадах світового та вітчизняного досвіду. *«Тиждень науки – 2023»* : матеріали Щоріч. наук.-практ. конф. виклад., наук., молод. учен., аспір., студ. Запоріжжя, НУ «Запорізька політехніка», 2023. С. 14–16.

125. Шелеметьєва Т. В., Рева Т. Ю. Регіональна політика сталого розвитку туризму Тернопільської області. *«Тиждень науки – 2023»* : матеріали Щоріч. наук.-практ. конф. виклад., наук., молод. учен., аспір., студ. Запоріжжя, НУ «Запорізька політехніка», 2023. С. 160–162.

126. Черванська Д. С, Шелеметьєва Т. В. Політика сталого розвитку туризму в регіонах України. *Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 10 листопада 2023 р.[Електронний ресурс] : колектив авторів ; за заг. ред. проф. В. М. Зайцевої ;

Електрон. дані. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2023. 1268 с. 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. С. 687–690.

127. Ткаченко В. М., Шелеметьєва Т. В. Роль туристичних інформаційних центрів в розвитку туризму в регіонах. *Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 10 листопада 2023 р. [Електронний ресурс] : колектив авторів ; за заг. ред. проф. В. М. Зайцевої ; Електрон. дані. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2023. 1268 с. 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. Назва з тит. екрана. С. 623–627.

128. Якубенко Д. О., Шелеметьєва Т. В. Передумови та перспективи розвитку міського туризму в Україні. *Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 10 листопада 2023 р. [Електронний ресурс] : колектив авторів ; за заг. ред. проф. В. М. Зайцевої ; Електрон. дані. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2023. 1268 с. 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. Назва з тит. екрана. С. 771–774.

129. Шелеметьєва Т. В., Трохимець О. І. Роль туристичних інформаційних центрів в формуванні позитивного іміджу та популяризації туристичних дестинацій. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2024. № 1. С. 33–40.

130. Черванська Д. С, Шелеметьєва Т. В. Регіональна політика сталого розвитку туризму в Україні: науково-практичний аспект *«Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика»* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 23–24 листоп. 2023 р. / ред.: М. Барна, Й. Раковська. Львів, 2023. С. 63–66.

131. Дрюк Г. В., Шелеметьєва Т. В. Регіональна політика сталого розвитку туризму в Одеській області. *«Тиждень науки – 2024»* : матеріали Щоріч. наук.-практ. конф. виклад., наук., молод. учен., аспір., студ. Запоріжжя, Запорож'є, 15–19 квіт. 2024 р. Запорож'є, 2024. С. 110–112.

132. Про курорти: Закон України від 05.10.2000 р. № 2026-

III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2026-14>. (дата звернення: 02.11.2023).

133. Положення про департамент туризму та курортів: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 22.07.2016 р. № 1202. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=f986105f-102a-47f7-b5f0-fefebb9c20a3&tag=PolozhenniaProUpravlinnia>. (дата звернення: 02.11.2023).

134. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Положення про департамент туризму та курортів» від 22.07.2016 № 1202. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=f986105f-102a-47f7-b5f0-fefebb9c20a3&tag=PolozhenniaProUpravlinnia>. (дата звернення: 02.11.2023).

135. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк : Надстир'я, 2008. 528 с.

136. Свида І. В. Завдання регіональної політики сталого розвитку: визначення пріоритетів, шляхи вирішення. URL: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/116.pdf> (дата звернення: 04.02.2024).

137. Лебедєв І. В. Сталий розвиток туризму: досвід європейського союзу і завдання для України. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2018. № 3 (67). С. 162–173.

138. Ісаєнко В. М., Ніколаєв К. Д., Бабікова К. О. та ін. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь). Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. 301 с.

139. Роїк О. Р., Луцик М. В. Стратегічні напрями сталого розвитку туризму у Львівській області з урахуванням сучасного стану. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/roik2.htm (дата звернення: 04.02.2024).

140. Брич В., Галиш Н. Сталий розвиток туристичної індустрії: екологічний та статистичний вимір. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/42558/1/%D0%91%D1%80%D0%B8%D1%87.pdf> (дата звернення: 04.02.2024).

141. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 04.02.2024).

142. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століття: нові пріоритети. Київ : Наукова думка, 2006. 512 с.

143. Корж Н. В., Басюк Д. І. Управління туристичними дестинаціями: підручник. Вінниця: «ПП»ТД Едельвейс і К», 2017. 322 с.

144. Шелеметьєва Т. В. Теоретичні та прикладні аспекти управління розвитком туризму в Україні: монографія. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2019. 356 с.

145. Стратегія розвитку туризму Запорізької області на 2021–2027 роки. URL: http://www.berda.gov.ua/files/admin/Tourism_development_strategy_Zp.pdf (дата звернення: 04.02.2024).

146. Офіційний сайт Запорізького Туристичного Інформаційного Центру. URL: <https://zaporizhzhia.city> (дата звернення: 04.02.2024).

147. Офіційний сайт Головного управління статистики у Запорізькій області: URL: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 04.02.2024).

148. Аніщенко О. В. Проблеми розвитку регіонального санаторно-курортного комплексу. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/33029/> (дата звернення: 04.02.2024).

149. Туристичний потенціал. URL: <https://invest.zp.gov.ua/uk/pages/tourism> (дата звернення: 04.02.2024).

150. Папш В. В., Бошота Н. В. Туризм як пріоритетний напрям розвитку економіки регіону (на прикладі Закарпатської області). URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20143\(107\)/sep20143\(107\)_528_PappVV,Bo-shotaNV.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20143(107)/sep20143(107)_528_PappVV,Bo-shotaNV.pdf) (дата звернення: 04.02.2024).

151. Шелеметьєва Т. В., Герман А. Ю. Значення туристичного інформаційного центру в реалізації регіональної політики у сфері туризму. *Наука і вища освіта* : матеріали ХХХ міжнар. наук. конф. студ. і мол. учен., 10 листопада 2021 р. КПУ, С. 391.

152. Шелеметьєва Т. В. Силабус навчальної дисципліни

«Регіональна політика сталого розвитку туризму» для здобувачів вищої освіти спеціальності 242 «Туризм і рекреація», освітня програма «Туризмознавство» ОС «Магістр». Запоріжжя, НУ «Запорізька політехніка», 2023. 11 с.

153. Шелеметьєва Т. В. Методичні рекомендації з організації практичних та самостійних робіт з дисципліни «Регіональна політика сталого розвитку туризму» для студентів спеціальності 242 «Туризм» денної та заочної форм навчання. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2021. 50 с.

154. Задворний С. І. Туристично-інформаційні центри Тернопільської області: сучасна мережа та особливості функціонування. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/29565/1/Zadvornuj_In_dustr_gostunosti.pdf (дата звернення: 14.10.2024).

ДОДАТКИ

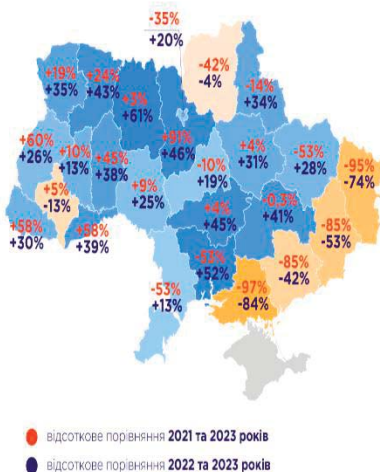
Додаток А

Динаміка податкових надходжень по областях за 2023 рік

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ

ВІД ТУРГАЛУЗИ ПО ОБЛАСТЯХ РІК (2021-2023 рр.)

ПОДАТКИ,	2021	2022	2023
млн грн.			
Вінницька	27,4	23,9	29,9
Волинська	13,3	11,8	15,9
Дніпропетровська	98,4	69,5	98,1
Донецька	59,6	18,8	8,8
Житомирська	14,1	9,0	14,5
Закарпатська	59,5	72,4	94,2
Запорізька	98,6	26,2	15,2
Івано-Франківська	132,0	159,7	138,8
Київська	125,4	163,9	239,0
Кіровоградська	15,2	10,9	15,8
Луганська	9,2	1,9	0,5
Львівська	215,4	273,8	345,5
Миколаївська	45,9	14,3	21,7
Одеська	210,8	87,6	98,8
Полтавська	43,5	34,6	45,4
Рівненська	16,2	14,1	20,1
Сумська	11,4	7,3	9,8
Тернопільська	17,3	15,1	19,6
Харківська	104,8	38,9	49,6
Херсонська	58,7	10,4	1,7
Хмельницька	21,4	22,6	31,2
Черкаська	23,0	17,4	20,7
Чернівецька	18,2	20,7	28,8
Чернігівська	18,6	11,3	10,8
м. Київ	773,9	415,2	499,3

Додаток Б

Регіональні програми розвитку туризму (складено автором за даними ОДА регіонів)

Регіон	Назва програми	Мета програми	Джерело
Вінницька	Програма розвитку туризму у Вінницькій області на 2021 – 2027 роки	Створення цілісної ефективної системи, направленої на розбудову конкурентоспроможного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби як зовнішнього так і внутрішнього туриста та забезпечення на цій основі комплексного розвитку територіальних громад області, їх соціальноекономічного зростання за умови раціонального використання та збереження екологічної рівноваги, історико-культурної спадщини тощо.	https://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/ODA/ogolosheniya/programa-turizm2020.pdf
Волинська	Програму розвитку туризму у Волинській області на 2022–2026 роки	Втілення заходів, спрямованих на створення якісного, конкурентного на вітчизняному та міжнародних ринках туристичного продукту, здатного максимально задовольнити потреби широких верств населення, забезпечити соціально-економічний розвиток краю, зберегти та популяризувати природну та історико-культурну спадщину, забезпечити додаткові грошові надходження до бюджетів усіх рівнів.	https://volynrada.gov.ua/projects/projects/zatverdzhennya-programi-rozvitku-turizmu-volinski-oblasti-na-2022-2026-roki

	Житомирської міської об'єднаної територіальної громади на 2022-2024 роки	територіальної громади через створення умов для формування та розвитку конкурентоспроможного туристичного продукту.	s=15912
Закарпатська	Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2024 – 2026 роки	Організація та проведення заходів, які сприятимуть розвитку туристичної галузі області, створенню сучасної інфраструктури туризму, конкурентоспроможного на національному та міжнародному ринках туристичного продукту, підвищенню якості туристичних послуг, максимальному задоволенню туристичних потреб мешканців області та її гостей, залученню інвестицій, ефективному використанню природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу, забезпеченню умов для повноцінного функціонування суб'єктів туристичної діяльності.	https://zaktour.gov.ua/wp-content/uploads/2024/02/prohrama-2023-2026.docx.pdf
Запорізька	Програма розвитку туризму в місті Запоріжжі на 2023-2025 роки	Формування сталого в'їзного туристичного потоку до м. Запоріжжя за допомогою просування, реалізації туристичних продуктів, організації цікавих заходів для	https://zp.gov.ua/upload/content/o_1gl9gstu7ugmipjdz3m3v7oune.pdf

		<p>гостей та мешканців міста, розвитку партнерських відносин між бізнесом, громадою та владою створення та промоції локальної туристичної дестинації.</p> <p>Перетворення туризму на один із провідних секторів економіки області, формування конкурентоспроможного на національному та міжнародному ринках туристичного продукту для потреб розвитку внутрішнього і в'їзного туризму.</p> <p>Розробка й реалізація комплексу заходів, спрямованих на забезпечення сталого і стійкого розвитку туристичної, курортної та рекреаційної галузі Київської області, створення конкурентоспроможного на національному та міжнародному ринках якісного туристичного продукту, який давав би змогу задовольнити потреби як вітчизняних, так і іноземних туристів.</p>	<p>https://orada.if.ua/wp-content/uploads/2021/11/282-10.pdf</p> <p>https://drive.google.com/drive/folders/1nUWCOHaz6zK7lGgfhRUzcxKjtx7OL7ty</p> <p>https://oblrada.kr.ua/decision/2912/pro-zatverdzhennya-oblasnoi-</p>
Івано-Франківська	<p>Регіональна цільова програма розвитку туризму в Івано-Франківській області на 2022 – 2026 роки</p> <p>Програма розвитку туризму Київської області на 2024-2026 роки.</p>		
Київська			
Кіровоградська	<p>Обласна програма розвитку туризму у Кіровоградській області на 2022 – 2027 роки</p>		

		та з урахуванням європейських цінностей, зокрема удосконалення сучасної туристичної інфраструктури області; 2) створення позитивного іміджу Кіровоградщини як осередку туризму на загальнодержавному та міжнародному рівнях; 3) підвищення якості надання туристичних послуг.	programi-rozvitku-turizmu-u-kirovogradskij-oblasti-na-2022-2027-roki--13-12-2021
Львівська	Програма розвитку туризму та курортів у Львівській області на 2021 – 2025 роки	Розробка й реалізація заходів сталого розвитку туризму і курортів в області, посилення туристичної привабливості регіону шляхом популяризації історико-культурної та природно-рекреаційної спадщини, генерування конкурентоспроможних туристичних і курортних продуктів, формування позитивного іміджу Львівщини в Україні та за кордоном.	https://old.loda.gov.ua/upload/users_files/32/upload/Programa%20rozvYtku%20tur-Yzmu%20u%20L_vivs_kiy%20oblasti%20na%202021-2025%20rokY.pdf
Миколаївська	Програми розвитку туризму і курортів Миколаївської області на 2021 – 2023 роки	Створення комплексної бази управління туристичною галуззю в Миколаївській області зокрема у здійсненні системи заходів згідно з міжнародних	https://www.mk-oblrada.gov.ua/Us erFiles/decree/16111534666008403ad2055.pdf

	Програма розвитку туризму Миколаївської сільської ради на 2022-2024 роки	Створення конкурентоспроможного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення громади, забезпечити на цій основі комплексний розвиток громади за умови збереження екологічної рівноваги та історико-культурної спадщини. Оптимізація використання туристичних ресурсів, подальше формування туристичного продукту, забезпечення зростання надходжень до бюджетів усіх рівнів сприятиме соціально-економічному розвитку громади.	https://mykolaivk.a.ofg.dp.gov.ua/storage/app/uploads/public/61d/d30/2eb/61dd302ebcff8756066308.docx
Одеська	Програма розвитку туризму та курортів в Одеській області на 2021-2023 роки	Розвиток внутрішнього туризму на території Одеської області шляхом створення сприятливих економічних, інвестиційних, екологічних, соціальних та інфраструктурних умов розвитку територій та промоції туристичного продукту області.	https://uwp.od.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/Programa.pdf
Полтавська	Програма розвитку туризму і курортів у Полтавській області на 2021–2025 роки	створення цілісної ефективної системи, направленої на розбудову конкурентоспроможного туристичного продукту та забезпечення на цій основі комплексного розвитку територіальних	https://media.poda.gov.ua/docs/ftnlr3eu/programa-rozvytku-turyzmu-i-

		<p>громад області, їх соціально-економічного зростання за умови раціонального використання та збереження екологічної рівноваги, історико-культурної спадщини, рекреаційних ресурсів тощо.</p>	kurortiv-u-poltavskiy-oblasti-na-2021-2025-roky.pdf
Рівненська	Програма розвитку туризму в Рівненській області на 2024 - 2026 роки	<p>Створення необхідних умов для:</p> <ul style="list-style-type: none"> – поживлення туристичного ринку Рівненщини та посилення економічного ефекту від туристичної діяльності; – диверсифікації туристичних продуктів та пропозицій, розвитку конкурентного середовища на місцевому ринку туристичних послуг; – активізації туристичних провайдерів та підвищення якості створеного ними туристичного продукту; – підвищення конкурентоздатності туристичних продуктів Рівненщини; – відкритості для міжрегіональної та міжнародної співпраці, зокрема включення області до мережі всеукраїнських та міжнародних туристичних маршрутів, формування спільних туристичних продуктів; – залучення інвестицій у розвиток 	https://for.gov.ua/upload/content/2024/February/3wcGzi8F.pdf

		туризму, як фінансових, так і інтелектуальних.	
Сумська	Програми розвитку туризму у Сумській області на 2023-2026	Реалізація заходів з розвитку туризму в Сумській області, посилення туристичної привабливості регіону шляхом створення якісного конкурентоспроможного туристичного продукту, популяризації історико-культурної та природно-рекреаційної спадщини, удосконалення сучасної туристичної інфраструктури, максимального задоволення туристичних потреб мешканців області та її гостей, формування позитивного іміджу Сумщини як осередку туризму в Україні та за кордоном.	https://sm.gov.ua/ru/2012-02-03-06-47-56/2-uncategorised/30656-proiekt-programy-rozvytku-turyzmu-u-sumskii-oblasti-na-2023-2026-roky.html
Тернопільська	Програма розвитку туризму в Тернопільській області на 2021-2025 роки	Розвиток туризму як одного із драйверів соціокультурного й економічного розвитку регіону, туристичної індустрії області на основі забезпечення різноманітності й унікальності туристичних послуг у структурі комплексного регіонального туристичного продукту „TERNOPIЛ*YA: new emotions” для потреб розвитку	https://drive.google.com/drive/folders/1Ak2uKcW3pWIO3_3OROЕКCGZFmEmANj-2

	<p>Програма розвитку культури, туризму та охорони нерухомої культурної спадщини Харківської області на 2024 – 2028 роки</p>	<p>внутрішнього і в ізнного туризму. Визначення основних шляхів і способів створення умов для збереження мережі закладів культури області, підвищення якості та доступності культурних послуг, розвитку людського капіталу Слобожанщини через стимулювання створення та споживання культурних послуг, реалізація державної політики в галузях «Культура» і «Туризм» на регіональному рівні, створення умов для розвитку сфери охорони культурної спадщини, забезпечення належного рівня збереження та використання об'єктів культурної спадщини, розвитку внутрішнього та в ізнного туризму, задоволення культурних і духовних потреб людини.</p>	<p>https://oblrada-kharkiv.gov.ua/pr ogram/programa-rozvytku-kultury-turizmu-ta-ohorony-neruhomoyi-kulturnoyi-spadshhyny-harkivskoyi-oblasti-na-2024-2028-roky/</p>
<p>Хмельницька</p>	<p>Програми розвитку туризму Хмельницької області на 2021-2025 роки.</p>	<p>Створення умов для забезпечення сталого розвитку сфери туризму у Хмельницькій області, перетворення її на конкурентоспроможну, високорентабельну, інтегровану у світовий ринок галузь, яка зможе стати вагомим чинником</p>	<p>https://www.ukrin form.ua/rubric-tourism/3316598-na-hmelnitsini-zatverdili-programu-</p>

		прискорення соціально-економічного розвитку регіону, підвищення якості життя населення, гармонійного поступу і консолідації суспільства, а також популяризації України у світі	rozvutku-turizmu-do-2025-roku.html
Черкаська	Програма розвитку туризму Черкаської області на 2021 – 2025 роки	Реалізація заходів та проєктів необхідних для створення стійких уявлень про регіон та його позиціонування, збільшення кількості туристів та збільшення надходження від туристичного збору.	https://www.oblra.dack.gov.ua/oblasn-programi
Чернівецька	Комплексна програма розвитку туризму в Чернівецькій області на 2024-2025 роки	Створення конкурентоспроможного на національному та міжнародному ринках туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби мешканців області та її гостей; Створення сучасної інфраструктури туризму та забезпечення умов для повноцінного функціонування суб'єктів туристичної діяльності за умови збереження екологічної рівноваги та історико-культурної спадщини.	https://bukoda.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-kompleksnoi-programy-rozvytku-turizmu-v-chernivetskii-oblasti-na-2024-2025-roku
Чернігівська	Обласна цільова програма розвитку	- формування сприятливих умов для забезпечення сталого розвитку сфери	https://cg.gov.ua/index.php?id=152

	<p>туризму в Чернігівській області на 2021-2027 роки</p>	<p>туризму у Чернігівській області, перетворення її у конкурентоспроможну галузь, одну із бюджетоутворюючих складових соціально-економічного розвитку області;</p> <ul style="list-style-type: none"> - підтримання внутрішнього та в'їзного туризму в області; - створення позитивного іміджу Чернігівщини як туристичної дестинації на загальнодержавному та міжнародному рівнях; - ефективне та раціональне використання наявного туристично-рекреаційного потенціалу; - формування конкурентоспроможного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби мешканців області та її гостей; - залучення інвестицій, що сприятиме збільшенню туристичних потоків, зростанню надходжень від провадження туристичної діяльності. 	<p>39&tp=1</p>
--	--	---	--------------------

Додаток В

Туристичний інформаційний центр міста Запоріжжя

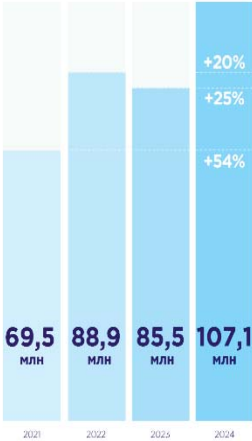
Додаток Д
Туристичні потоки України, осіб

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, – усього ²	У тому числі		
		іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2000	2013998	377871	285353	1350774
2001	2175090	416186	271281	1487623
2002	2265317	417729	302632	1544956
2003	2856983	590641	344332	1922010
2004	1890370	436311	441798	1012261
2005	1825649	326389	566942	932318
2006	2206498	299125	868228	1039145
2007	2863820	372455	336049	2155316
2008	3041655	372752	1282023	1386880
2009	2290097	282287	913640	1094170
2010	2280757	335835	1295623	649299
2011	2199977	234271	1250068	715638
2012	3000696	270064	1956662	773970
2013	3454316	232311	2519390	702615
2014 ¹	2425089	17070	2085273	322746
2015 ¹	2019576	15159	1647390	357027
2016 ¹	2549606	35071	2060974	453561
2017 ¹	2806426	39605	2289854	476967
2018 ¹	4557447	75945	4024703	456799
2019 ¹	6132097	86840	5524866	520391
2020 ¹	2360278	11964	2125702	222612

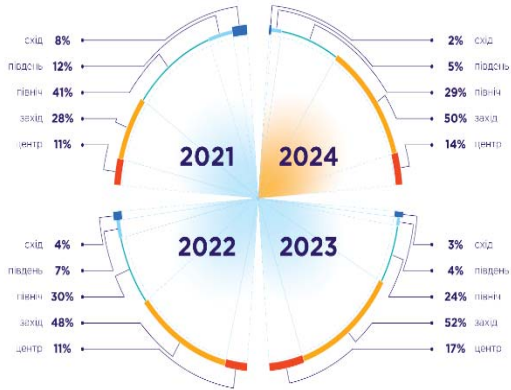
Додаток Е

Туристичний збір та податки за I півріччя 2024 року

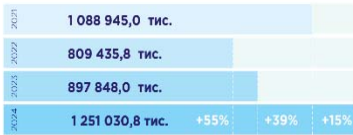
ТУРИСТИЧНИЙ ЗБІР ЗА I ПІВРІЧЧЯ 2024 РОКУ

ДИНАМІКА НАДХОДЖЕНЬ ТУРИСТИЧНОГО ЗБОРУ ЗА I ПІВРІЧЧЯ

ПОДАТКИ ЗА I ПІВРІЧЧЯ 2024 РОКУ

КІЛЬКІСТЬ ПЛАТНИКІВ

НАДХОДЖЕННЯ ВІД КОЖНОГО ВИДУ ДІЯЛЬНОСТІ

Додаток Ж

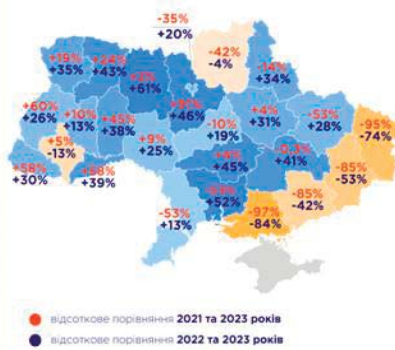
Аналіз динаміки податкових надходжень від туристичної галузі України за 2021-2023 рр. та по областях за I піввірччя 2021-2024 рр.

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ

ВІД ТУРГАЛУЗІ ПО ОБЛАСТЯХ РІК (2021-2023 рр.)

ПОДАТКИ, млн грн:	2021	2022	2023
Вінницька	27,4	23,9	29,9
Волинська	13,3	11,8	15,9
Дніпропетровська	98,4	69,5	98,1
Донецька	59,6	18,8	8,8
Житомирська	14,1	9,0	14,5
Закарпатська	59,5	72,4	94,2
Запорізька	98,6	26,2	15,2
Івано-Франківська	132,0	159,7	138,8
Київська	125,4	163,9	239,0
Кіровоградська	15,2	10,9	15,8
Луганська	9,2	1,9	0,5
Львівська	215,4	273,8	345,5
Миколаївська	45,9	14,3	21,7
Одеська	210,8	87,6	98,8
Полтавська	43,5	34,6	45,4
Рівненська	16,2	14,1	20,1
Сумська	11,4	7,3	9,8
Тернопільська	17,3	15,1	19,6
Харківська	104,8	38,9	49,6
Херсонська	58,7	10,4	1,7
Хмельницька	21,4	22,6	31,2
Черкаська	23,0	17,4	20,7
Чернівецька	18,2	20,7	28,8
Чернігівська	18,6	11,3	10,8
м. Київ	773,9	415,2	499,3

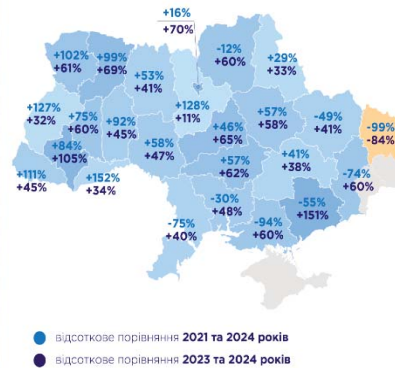

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ

ВІД ТУРГАЛУЗІ ПО ОБЛАСТЯХ ЗА I ПІВРІЧЧЯ (2021-2024 рр.)

ПОДАТКИ, млн грн:	2021	2022	2023	2024
Вінницька	10,9	11,5	11,7	17,2
Волинська	5,5	6,0	6,8	11,0
Дніпропетровська	42,3	35,0	43,1	59,5
Донецька	22,5	13,0	3,6	5,8
Житомирська	5,5	4,6	6,0	8,4
Закарпатська	24,7	33,2	35,9	52,2
Запорізька	34,2	17,6	6,2	15,5
Івано-Франківська	65,0	106,2	58,3	119,5
Київська	54,3	63,2	111,2	123,8
Кіровоградська	6,6	5,7	6,4	10,3
Луганська	4,3	1,8	0,2	0,03
Львівська	85,9	129,9	147,9	194,8
Миколаївська	15,8	9,4	7,5	11,1
Одеська	241,8	42,8	43,4	60,6
Полтавська	18,4	17,0	18,2	28,9
Рівненська	6,7	6,7	7,8	13,2
Сумська	4,7	4,7	4,5	6,0
Тернопільська	7,3	8,7	8,0	12,8
Харківська	44,6	24,6	16,2	22,8
Херсонська	18,9	9,3	0,7	1,1
Хмельницька	8,5	11,0	11,3	16,3
Черкаська	9,3	8,8	8,2	13,6
Чернівецька	7,0	9,1	13,1	17,6
Чернігівська	7,7	7,6	4,2	6,9
м. Київ	336,6	222,8	229,8	389,9

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ШЕЛЕМЕТЬЄВА Тетяна Вячеславівна
МАМОТЕНКО Дар'я Юріївна

**РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ
ТУРИЗМУ**

Навчальний посібник

Комп'ютерний набір *Шелеметьєва Т.В.*
Верстка *Дяченко О.О.*

Підписано до друку 23.12.2024. Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 16,27.
Тираж 100 прим. Зам. № 1422.

Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, 69063, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 64
Тел.: (061) 769–82–96, 220–12–14

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6952 від 22.10.2019.